

**Tavriskii Christian Institute
Odesa Theological Seminary
Wyższa Szkoła Teologiczno Humanistyczna
The Ukrainian Institute of Arts and Sciences
The Ukrainian Adventist Theology Institute**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЦЕРКВА НА ШЛЯХУ ДО ФОРМУВАННЯ БОГОСЛОВ'Я НАЦІЇ ТА
ГРОМАДЯНСТВА»**

16–17 вересня 2022 року

Івано-Франківськ, 2022

Церква на шляху до формування богослов'я нації та громадянства:
Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Івано-Франківськ. 2022. Тези доп.
Київ.: Міленіум, 2023. 102 с.

*Рекомендовано вченою радою
Українського гуманітарного інституту
Протокол №5 від 12 березня 2023 р.*

Анотація. Наукові розвідки розглядають актуальні для сучасного суспільства проблеми міжконфесійних відносин та зв'язків, що трансформувалися до повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Також розкрито роль «руського міра», значення національної ідентичності для українців. У збірникові читачі також знайдуть дослідження про сакралізацію політичних наративів Президента України В.Зеленського, морально-етичні проблеми, що виникли у колі християнства останнім часом. Збірник рекомендується студентам богословських навчальних закладів та світських гуманітарних вишів, релігієзнавцям, а також широкому колу читачів, які цікавляться роллю церкви у формуванні державності та національної ідентичності українського суспільства. Редакційна колегія публікує статті в авторській редакції, залишаючи за ними право відстоювати власну наукову позицію. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей.

Редакційна колегія:

Ашихміна М. В., проректор із навчально-виховної роботи ВДНЗ, «ТХІ».
Гейченко О.Г. ректор Одеської богословської семінарії.
Корещук І.І., доктор богослов'я, доц. каф. ФТІЦ, «УГІ».
Корчук В.І., к. богосл. н., доц., доц. доц. каф. ФТІЦ, «УГІ».
Куриляк В.В., д-р. філософії, доц., доц. доц. каф. ФТІЦ, «УГІ».
Понятовський Ф.К. к. богосл. н., доц. доц. каф. ФТІЦ, «УГІ».
Синій В. С., к. філос. н., ректор ВДНЗ, «ТХІ».
Стоколос Н.Г., д-р іст. н., проф., проф. доц. каф. ФТІЦ, «УГІ».
Шевчук В.А., к. іст. н., доц. доц. каф. ФТІЦ, «УГІ».
Шпак Д.О., к. іст. н., доц. каф. доц. каф. ФТІЦ, «УГІ».

Івано-Франківськ, 2022

ЗМІСТ

АРХІМАНДРИТ КИРИЛО (ГОВОРУН).....	5
ЕВОЛЮЦІЯ ДОКТРИНИ «РОСІЙСЬКОГО СВІТУ»	
ОЛЕКСАНДР ГЕЙЧЕНКО.....	11
ТЕОЛОГІЯ НАЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ТЕОЛОГІЇ	
МАКСИМ БАЛАКЛИЦЬКИЙ.....	18
ЛЮДМИЛА ШТАНЬКО	
САКРАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОМОВАХ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО НА ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	
ГАННА КУЛАГІНА-СТАДНІЧЕНКО	22
ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ БОГОСЛОВ'Я НАЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСТВА	
ВІТАЛІЙ БРИНОВ.....	28
МІСТО НЕБЕСНЕ ТА МІСТО ЗЕМНЕ У ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОЛОГІЇ США: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	
КОСТЯНТИН ТЕТЕРЯТНИКОВ	36
ХРИСТИЯНИН І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ	
ПАВЛО ШЕВЧУК	42
КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ІМПЕРІАЛІЗМУ: БОГОСЛОВСЬКА ПЕРСПЕКТИВА	
ВЛАДИСЛАВ ФЕДЮК	49
ХРЕЩЕНІ «РУССКИМ ДУХОМ»: РОСІЙСЬКІ ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ЦЕРКВИ (ДЕНОМІНАЦІЇ) ЯК ЧАСТИНА «РУССКОГО МИРА» У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ХХІ ст.	
ЛІЛІЯ БАЧУН.....	61
САКРАЛЬНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ	
РІЧАРД ГОРБАНЬ	65
ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМОЦЕНТРИЗМ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО ОСОБОЦЕНТРИЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (на зламі цивілізаційної парадигми)	
СВІТЛАНА СНІТКО	72
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ЗМІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
ВАЛЕНТИНА КУРИЛЯК	76
ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ ГУМАННОСТІ УКРАЇНЦІВ ДО ГРОМАДЯН РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ	
ГНАТ МЄРЄНКОВ.....	79
ХАРИТАТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ХРИСТІЯН В УМОВАХ ВІЙНИ	
БОГДАН СИНЧАК	83

ОКРЕМІ ВЕКТОРИ ПОЗАРЕЛІГІЙНОГО ВПЛИВУ УПЦ МП В УКРАЇНІ
НА ПРИКЛАДІ ЗУСТРІЧІ ОНУФРІЯ ІЗ РОСІЙСЬКИМИ ПОЛОНЕНИМИ
ТА СПРАВИ ПРО КОЛАБОРАЦІОНІЗМ СВЯЩЕННИКА У
СЄВЕРОДОНЕЦЬКУ

СЕРГІЙ ЧЕКУН..... 87
«РОСІЙСЬКИЙ СВІТ» В ЖИТТІ ЦЕРКВИ

РОМАН ОРЛОВСЬКИЙ 92
ЦАРСТВО БОЖЕ ЯК «П'ЯТА СВІТОВА ІМПЕРІЯ» У ПРАЦЯХ ЧАРЛЬЗА
ТЕЙЗА РАССЕЛА

АНДРІЙ ШЕВЧУК 96
МІСЦЕ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

АРХІМАНДРИТ КИРИЛО (ГОВОРУН)

*доктор філософських наук, професор
професор Університету Лойола-Мерімаунт у
Лос-Анджелесі та Стокгольмської школи теології*

ЕВОЛЮЦІЯ ДОКТРИНИ «РОСІЙСЬКОГО СВІТУ»

Актуальність теми дослідження. Війну в Україні, яка почалася в лютому 2014 року з анексії Криму і загострилася в лютому 2022 року до масштабів, небачених в Європі з часів Другої світової війни, неможливо адекватно зрозуміти без урахування її релігійного виміру. Цей вимір патріарх Московський Кирило правильно визначив як «метафізичний» [1]. У цій статті досліджуються деякі аспекти метафізики російсько-української війни. В ній також є спроба пояснити, як і чому їй сприяла Руська православна церква.

Основні результати дослідження. Розпочнемо наше дослідження з поняття «публічний простір». Це поняття є ключовим для розуміння суспільно-політичної траєкторії Руської православної церкви. До більшовицької революції 1917 року ця церква посідала центральне місце у російському публічному просторі, хоча її роль там була суворо регламентована державою. Після революції церкву силою вилучили з публічного простору, який повністю захопила Комуністична партія та її ідеологія. Релігію було скасовано у публічному просторі й обмежено приватним життям. Проте й там практикувати її було небезпечно, оскільки метою воєнничого атеїзму було позбутися релігії і в особистому житті радянських громадян.

Після фіаско комуністичної ідеології та розпаду Радянського Союзу публічний простір у незалежній Росії залишився порожнім. Були спроби наповнити його прогресивними ідеологіями, але вони не змогли захопити народну уяву більшості росіян. Протягом 1990-х більшість із них боролися за виживання й не дбали про те, які ідеї їх можуть об'єднувати. Ідея якнайшвидшого збагачення за будь-яку ціну спонтанно постала як новий національний ідеал. Володимир Путін, якого у 2000 році привів до влади перший президент Росії Борис Єльцин, запропонував на основі цього ідеалу суспільний договір. Його основою було процвітання в обмін на лояльність. Очікувалося, що російський народ, чий добробут насправді різко зріс під час президентства Путіна, терпітиме певне обмеження свобод, які вони мали в менш процвітаючий період президентства Єльцина.

Проте ідея розквіту не могла повністю заповнити порожнечу, залишену комуністичною ідеологією. Остання наголошувала, що орієнтація на гроші та матеріальні блага ганебна. Росіяни, збагачуючись, потребували більшого — нової ідеї, яка дала б їм новий сенс існування. У цей момент до формування нової російської ідеології долучилася церква і відповіла на цю вимогу. Патріарх Московський Кирило запропонував російському суспільству ідеологію, яка в деяких моментах була схожа на радянську, але водночас і різко відрізнялася. Цю ідеологію представили як «Російський світ» («Русский мир» російською).

Концепція «Російського світу» мінлива. У її розвитку можна виділити

чотири основні етапи. Найбільш ранній етап припадає на 1990-ті роки. Спочатку «Російський світ» сприймався як частина багатоманітності всього світу. Цей «світ» передбачався як внесок у глобальну цивілізацію, пропонуючи найкраще, насамперед свою креативність. «Російський світ» на тому початковому етапі уявлявся не кращим від інших світів, а рівним їм. Іншими словами, його сприймали в термінах універсалізму та інклюзивності, а не партикуляризму та ексклюзивності. Він був задуманий як інструмент лібералізації та демократизації Росії. На цьому етапі уявлення про «Російський світ» обмежувалися вузьким колом інтелігенції. Воно було елітарним і не приваблювало маси.

Другий етап еволюції доктрини «Російського світу» ознаменувався досить радикальним поворотом. Замість такого, що був внеском у глобальну цивілізацію як рівноправний партнер, цей «світ» почав сприйматися у Росії як окрема і в багатьох аспектах вища за інші цивілізація. Її перестали сприймати як подібну до західної, а почали уявляти як виключно російську. На цьому етапі вона зблизилася з давньою російською традицією цивілізаційної винятковості.

Вона також збігалася з концепцією «суверенної демократії», яка була розроблена в 2006-му році і визначила другий термін президентства Володимира Путіна (2004-2008). З одного боку, це була все ж певна демократія. З іншого, вона була вже не схожою на західні демократії, а дедалі більш автаркічною, не підзвітною нікому ані за межами, ані всередині Росії.

На цьому етапі Кремль зацікавився концепцією «Російського світу», яку почали обговорювати в різних офіційних і напівофіційних аналітичних центрах. Проте її охоплення не було широким. Вона залишалася елітарною, щось на кшталт інтелектуальної постмодерністської гри. Більшість російського населення не могла її зрозуміти чи ототожнити себе з нею.

На третьому етапі втрутилася Руська православна церква та прискорила еволюцію доктрини «Російського світу». Це сталося в останні роки патріаршого служіння Алексія II. Особою, яка стояла за цією доктриною, був митрополит Кирило, який змінив Алексія у ролі патріарха в 2009 році. Після того, як Кирило став патріархом, він повністю присвятив себе цій доктрині та став її головним амбасадором і речником.

Завдяки церкві, «Російський світ» отримав метафізичний, есхатологічний та месіанський характер. Він став своєрідною скарбницею так званих традиційних цінностей та антиліберальним і антиглобалістичним оплотом. На цьому етапі еволюції доктрина «Російського світу» стала ще більш ексклюзивницькою, партикулярною та менш толерантною до різноманітності. У той же час вона отримала широку популярність серед простих росіян. Основні російські ЗМІ почали поширювати її серед усіх верств російського суспільства. Кремль сприйняв її як свою провідну ідеологію і почав говорити про «Російський світ», використовуючи артикульовану церквою мову.

Ця доктрина стала м'якою силою Росії. Ця сила ставала дедалі жорсткішою, оскільки російський режим ставав все більш авторитарним. Каталізатором такої трансформації доктрини стали події Революції Гідності в

Україні. Кремль сприйняв її як спробу України вийти з російської орбіти та екзистенційну загрозу цілісності «Російського світу», невід'ємною частиною якого, як вбачалося, була Україна.

Щоб нейтралізувати цю загрозу, у лютому 2014-го року Росія розв'язала в Україні війну, яка триває й досі. Крим був анексований, а у Донбас вдерлися російські війська. Доктрина «Російського світу» стала основним джерелом наративів, що виправдовували цю війну та надихали людей на боротьбу за її справу.

Російські військові наступи було призупинено завдяки українському опору та міжнародним зусиллям, у тому числі за допомогою так званих Мінських угод. В Україні російська агресія почала асоціюватися з доктриною «Російського світу». Це зокрема поставило під загрозу російські інструменти м'якої сили в Україні, у тому числі Українську православну церкву Московського патріархату. Цю церкву як у Кремлі, так і в Московському патріархаті сприймали як важливий актив і інструмент впливу, і не хотіли втрачати.

Це стало однією з причин, чому офіційні спікери церкви перестали говорити про «Російський світ». Це не означає, що вони відмовилися про неї думати — доктрина залишилася в їхніх головах. Тим не менш, після 2014-го року у еволюції доктрини була пауза, коли про «Російський світ» принаймні офіційно не говорили. Вона знову з'явилася в офіційній риториці Московського патріархату після ескалації російського насильства проти України у лютому 2022-го року.

Світове співтовариство засудило масштабне російське вторгнення в Україну. Зокрема метафізична складова виправдання цього вторгнення була розглянута в кількох деклараціях. Одну з них, *Декларацію про вчення про «Руський мир» (Російський світ)* [2], було опубліковано 13 березня 2022 року. Її підписали близько півтори тисячі богословів з усього світу. Ця заява набула популярності та цитувалася у багатьох світових ЗМІ.

Декларація викликала різку реакцію з боку Руської православної церкви. Першим офіційний спікер цієї церкви Александр Шіпков опублікував 13 травня 2022-го року статтю «Дерусифікація і теологічна війна» [3]. У цій статті він розкритикував Декларацію та навів нові аргументи на виправдання «Російського світу». Це був перший випадок, коли церковний чиновник посилався на цю доктрину після тривалого часу. Незабаром після цієї публікації патріарх Кирило виступив із заявою на підтримку «Російського світу». У своєму зверненні від 23-го травня він сказав, що «Руський мир знову стає форпостом християнської цивілізації» [4].

Повернення риторики на підтримку «Російського світу» знаменує собою четвертий етап еволюції цієї доктрини. Це найбільш насильницька та ексклюзивницька форма, яку ця доктрина будь-коли мала. На відміну навіть від свого третього етапу, який визнавав певні права українського народу та його культури на існування, четвертий етап повністю заперечує будь-яке таке право. Зараз Україна – це лише антиросійська фантазія, яка заслуговує на те, щоб її знищити. Близький до Кремля політичний експерт Тимофій Сергєйцев сформулював думку багатьох представників російського істеблішменту про

Україну. У своїй статті «Що Росія повинна зробити з Україною», опублікованій державним інформаційним агентством «РИА Новости» 3 квітня 2022 року, він написав: «Денацифікована країна (тобто Україна — Кирило Говорун) не може бути суверенною. <...> Очевидно, назва «Україна» не може зберігатися як назва будь-якого повністю денацифікованого державного утворення на території, звільненій від нацистського режиму» [5].

На цьому завершальному четвертому етапі своєї еволюції «Російський світ» досяг крайнього ступеню винятковості та ексклюзивності. Його можна порівняти, мабуть, лише з таким самим ступенем у нацистській Німеччині. Подібно до останнього, «Російський світ» став монолітним і таким, що уніфікує, монополізує, усуває будь-яку різноманітність, чи то культурну і політичну, чи то релігійну.

Російський патріарх, як головний речник «Російського світу», також став одним із головних пропагандистів війни з перших її днів. Він шокував світ своїми проповідями та публічними заявами, в яких щиро підтримував російську агресію проти України. Патріарх наполегливо протиставляє «Руський мир» як певну скарбницю цінностей добра світовим силам зла, яких він ніколи не називає й які нібито намагаються знищити ці цінності. Таким чином він пропагує конспірологічну теорію, що базується на дуалістичному, маніхейському, поляризованому та поляризуючому світогляді.

Будучи суворо ієрархічною структурою, в якій лише одна особа, її патріарх, приймає рішення та висловлює публічну позицію з політичних і громадських питань, Руська православна церква виглядає консолідованою та однозначною у своїй підтримці війни. Навіть ті, хто не згоден, мають мовчати. В іншому випадку вони караються дисциплінарно за непослух.

Є церковні ієрархи та священники, які не згодні, але вони зазвичай не наважуються говорити. Лише деякі єпископи за межами Росії виступили з публічними заявами проти війни, як-от митрополит Марк [6] із Руської православної церкви за кордоном чи митрополит Литовський Інокентій [7]. Є також деякі священники, які засудили війну в публічній заяві, опублікованій 1 березня 2022 року [8]. Її підписали близько трьох сотень священнослужителів, що тим не менше становить менше одного відсотка від усієї чисельності духовенства Московського патріархату. Багато хто з них служить за межами Росії. Ця заява є досить розпливчастою. Водночас, є окремі священнослужителі, які засуджують російську агресію проти України прямо. Двоє з них — священники Костромської єпархії Іоанн Бурдін та Георгій Едельштейн [9]. Священники, які сміливіші у своїх заявах, переслідуються російською державою. Інші — лише своїми єпископами.

Тим не менш, переважна більшість російських ієрархів і священнослужителів підтримує війну і погоджується з риторикою свого патріарха, досить пасивна і не висловлюється публічно. Проте є й активна меншість, яка досить промовиста у своїй провоєнній риторичі. Ці прихильники війни не бояться дисциплінарного покарання з боку свого церковного священноначалля. Навпаки, вони насолоджуються праймтаймом і заголовками в церковних і державних ЗМІ Росії. Вони перетворюються на свого роду медійних зірок.

Одна з таких зірок, протоієрей Артемій Владіміров, 3 березня 2022 року виступив на підтримку війни. Він пояснив російську агресію проти України «війною Росії <...> проти колективного Заходу». За його інтерпретацією, «російські війська проводять спецоперацію з метою влаштування Нюрнберзького процесу над всією Європою. Ця операція спрямована на дефашизацію всієї Європи. Ця операція є глобальною. Росія, як завжди, звільняє світ від фашизму» [10].

Чітко висловився про війну і відомий російський богослов, професор Московської духовної академії Алексій Осіпов. Він пояснив, що «ті кроки, які зараз зробила Росія (тобто агресія проти України – Кирило Говорун), необхідні. Слава Богу, що їй вдалося [розв'язати війну] в останній момент, коли вже все висіло над прірвою» [11]. Він таким чином повторив тезу російської пропаганди про те, що Росія почала свою агресію превентивно, до того як Україна нібито мала почати атакувати Росію.

В одному дусі з Осіповим архієпископ Сиктивкарський Пітирим (Волочков) заявив, що «російська операція спрямована на очищення й України, і Росії. Не завжди неправий є той, хто б'є першим». Він провів паралель між нинішньою війною та середньовічним минулим, коли Київ піддався руйнації зокрема з боку Андрія Боголюбського, який був прийшов з північного сходу: «Неодноразово Київ брався в облогу, у тому числі й нашими руськими князями. Але це сталося через несправедні вчинки киян. Зараз ми бачимо такі ж несправедні вчинки Києва. Ми бачимо, що вони втягнулися у неонацизм <...>. Це повне підтвердження правильності того, що зараз роблять Росія і Путін». Пітирим завершує свої історичні міркування похвалою Путіну: «Все, що зроблено президентом, правильно. Я сам монархіст за переконаннями, і як монархіст маю сказати: якби Бог дав таку можливість, я сам <...> поклав би Путіну корону на голову» [12].

Особиста активна участь патріарха в підтримці російської війни проти України, разом із цензурою антивоєнних голосів і підсиленням провоєнних голосів зсередини Руської церкви через її засоби масової інформації, призвели до зростання поляризації всередині цієї церкви. Ця поляризація залишається малопомітною, особливо всередині Росії. За межами ж Росії деякі структури Московського патріархату дедалі більше дистанціюються від Москви.

Наймасовішим прикладом такого дистанціювання є Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП). Вона продовжує залишатися найбільшою релігійною громадою в Україні та становить значну частину Руської православної церкви. УПЦ МП зберігала єдність з Москвою незважаючи ні на що, включаючи й російську агресію 2014 року. Однак те, як патріарх Кирил підтримав ескалацію цієї війни у 2022 році, змусило УПЦ МП врешті-решт суттєво послабити відносини з Москвою. 27 травня 2022 року більшість цієї церкви вирішила припинити поминання патріарха Московського та виключила зі свого статуту всі згадки про Руську православну церкву. На майбутнє ця церква вирішила не звертатися до Москви за благословенням для своїх новообраних предстоятелів.

Інші частини Руської православної церкви, що є за кордоном, також почали намагатися відмежуватися від Москви. Руська православна церква за

кордоном (РПЦЗ), яка у 2007-му році, за посередництва Володимира Путіна, возз'єдналася з Московським патріархатом, зазнала тиску з боку деяких своїх вірян, щоб вони знов від'єдналися від Московського патріархату [13]. Деякі громади, як-от амстердамська [14], і групи священників, наприклад, у Литві [15], залишають Москву й приєднуються до Вселенського Патріархату.

Висновки. Російське православ'я також стрімко втрачає авторитет у російському суспільстві. Найважливіша мета, яка спонукала патріарха Кирила підтримати Кремль, а саме – повернути своїй церкві центральне місце в російському публічному просторі, здається, під загрозою. Ця церква, швидше за все, зіткнеться з небезпекою маргіналізації всередині цього простору через свою підтримку війни.

Список використаних джерел:

1. Патриаршая проповедь в Неделю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя. *Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата*. 2022. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html>.
2. A Declaration on the “Russian World” (Russkii Mir) Teaching. *Public Orthodoxy*. 2022. URL: <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching/>.
3. Щипков А. Дерусификация и теологическая война. *Парламентская газета*. 2022. URL: <https://www.pnp.ru/politics/derusifikaciya-i-teologicheskaya-voyna.html>.
4. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на пленарном заседании XXX Международных образовательных чтений. *Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата*. 2022. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5928249.html>.
5. Сергейцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. *РИА Новости*. 2022. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>.
6. Cleven T. Metropolit Mark zum Krieg in der Ukraine: „Ich traue den Bildern nicht mehr“. *Hannoversche Allgemeine Zeitung*. 2022. URL: <https://www.haz.de/politik/russisch-orthodoxe-kirche-warum-sind-gebete-munition-metropolit-mark-WHWA3PWSKBC2ZJE57NARAHHCY4.html>.
7. Lithuanian Orthodox Church condemns Russia's war against Ukraine. *DELFI*. 2022. URL: <https://www.delfi.lt/en/culture/lithuanian-orthodox-church-condemns-russias-war-against-ukraine.d?id=89734111>.
8. Обращение священнослужителей Русской Православной Церкви с призывом к примирению и прекращению войны. 2022. URL: https://docs.google.com/forms/d/1yOGuXjdFQ1A3BQaEEQr744cwDzmSQ1qePaaBi4z6q3w/viewform?edit_requested=true//.
9. Two Russian priests continue opposition to church and Kremlin. *CNE.news*. 2022. URL: <https://cne.news/article/1083-two-russian-priests-continue-opposition-to-church-and-kremlin>.
10. Коты Молдаванки. «О священной войне с коллективным Западом в 2022 году». Артемий Владимиров., 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yC5KHszwo-o>.

11. Профессор Алексей Осипов: «Вражда с Россией нужна не украинскому народу». *REGNUM*. 2022. URL: <https://regnum.ru/news/polit/3544084.html>.
12. Z-архиепископ Питирим (Волочков): Я бы сам возложил корону на голову Путину. *Независимый проект «Ахилла»*. 2022. URL: <https://ahilla.ru/z-arhiepiscope-pitirim-volochkov-ya-by-sam-vozlozhil-koronu-na-golovu-putinu/>.
13. Zezulin L. S. Mea Culpa 2007: untie the knot of the rocor-mp unification act. *Public Orthodoxy*. 2022. URL: <https://publicorthodoxy.org/2022/04/20/untie-knot-rocor-mp-unification-act/>.
14. Russian priests in Amsterdam leave Moscow Patriarchate. *NL Times*. 2022. URL: <https://nltimes.nl/2022/03/13/russian-priests-amsterdam-leave-moscow-patriarchate>.
15. Lithuanian Orthodox priest defrocked for bid to break away from Moscow. *LRT*. 2022. URL: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1726399/lithuanian-orthodox-priest-defrocked-for-bid-to-break-away-from-moscow>.

ОЛЕКСАНДР ГЕЙЧЕНКО

доктор філософії

Одеська богословська семінарія

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-3456>

м. Одеса, Україна

ТЕОЛОГІЯ НАЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ТЕОЛОГІЇ

Анотація: Стаття є спробою окреслити проблеми, що виникають при формуванні теології нації. Зокрема, увага приділяється таким питанням, як предмет, контекст і спрямованість теології нації, а також її метод і форма. Формування теології нації розглядається як вправа у контекстуальній теології, яка враховує соціально-культурний контекст і соціальні зміни в певному суспільстві.

Ключові слова: нація, теологія нації, контекстуальна теологія.

THEOLOGY OF NATION AS A PROBLEM OF CONTEXTUAL THEOLOGY

Abstract: The article represents an attempt to delineate problems that emerge in the process of formulating theology of nation. It focuses on such issues as subject, context and focus of theology of nation, and its method and form. Formation of theology of nation is approached as an exercise in contextual theology which considers social-cultural context and social change in a society.

Keywords: nation, theology of nation, contextual theology.

Актуальність теми дослідження. Процес формування теології нації розкриває широкий спектр питань, серед яких слід звернути увагу на таке: «Яким чином приналежність до певної етнічної групи та нації/народу

корелюється з приналежністю до Церкви Христа, що долає часові, географічні, етнічні та політичні межі?» [2].

Основні результати дослідження. Відомо, що вітчизняне євангельське середовище традиційно тяжіло до універсалізму, коли йшлося про національну ідентичність, і займало дещо насторожену чи навіть відсторонену позицію стосовно участі у державотворенні або в політичному житті країни. Дискусії про універсальне, національне і роль церкви у державотворенні і політиці з різним ступенем інтенсивності точилися в соціальних мережах і під час різних профільних конференцій. З початком гібридної війни Росії проти України дискусії загострилися, а ставлення до цих питань суттєво змінилося.

Можемо констатувати, що достатньо широкі прошарки української євангельської спільноти зайняли проукраїнську позицію. Так це вилилось у широке обговорення участі християн в політиці і масовий «похід» євангельських віруючих до органів місцевого самоврядування під час виборів 2020 року.

Питання про універсальне і національне набуло ще більшої актуальності у зв'язку з початком «гарячої» фази війни Російської Федерації проти України. Багато хто усвідомив, що в основі своєї це війна за виживання України. Публікації на офіційних російських ресурсах та виступи ключових медійних персон не залишають сумніву – мова йде про тотальне знищення української державності й українського етносу. І саме ця ситуація ставить питання про теологію нації – її існування і подальшу розбудову.

У своїй доповіді я спробую в загальних рисах окреслити проблеми, з якими ми стикнемося на шляху формування теології нації [1]. Це предмет теології нації, контекст і спрямованість теології нації, а також метод і форма теології нації. Мій головний посил полягає в тому, що процес формування теології нації необхідно розглядати як вправу у контекстуальній теології, яка враховує соціально-культурний контекст і соціальні зміни в певному суспільстві.

Проблема предмета теології нації

Перш ніж перейти до методу і змісту теології нації, необхідно зрозуміти той феномен, який ми збираємося осмислити теологічно – «націю». Саме тут ми стикаємося з першою проблемою – проблемою визначення цього поняття. Американський католицький теолог Доріан Ливелін порівнює цей процес з процесом препарування медузи [8, с. 21–61]. Якщо ви хоча би раз бачили, як виглядає і з чого складається медуза, то ви зрозуміли б, наскільки складно її препарувати. Існує безліч визначень нації, кожне з яких акцентує різні конституюючі елементи: мову, землю, етнос, культуру. Ми не будемо перелічувати різні визначення, а замість цього звернемося до аналізу американського соціолога Роджерса Брубейкера, який стверджує, що існують щонайменше два основні підходи до розуміння цього феномену [6, с. 13–22]. Перший він називає підходом реалістичної онтології. Згідно з цим підходом, нація – це певна реальність, сутність, спільнота чи колективна індивідуальність, яка здатна звершувати зв'язні, цілеспрямовані та колективні дії [6, с. 14]. Типовими представниками цього підходу є різні прихильники націоналізму та націоналістичних теорій.

Оцінюючи цей підхід, Брубейкер нагадує, що протягом 1970-90 рр. в соціології відбулися зрушення, внаслідок яких неможливо більше говорити про групи як реальні, субстанціальні сутності. Зокрема, він згадує розвиток теорії мереж та використання мережі як ключового образу і метафори в соціології; по-друге, виклик з боку теорій раціональної дії з їх вираженим методологічним індивідуалізмом; по-третє, це зсув від структуралістського до конструктивістського теоретизування; нарешті, ерозію сталих форм і чітких меж внаслідок зародження постмодерністської чутливості [6, с. 13]. Все це підриває перспективу реалістичної онтології груп, хоча вона все ще залишається впливовою при вивченні проблем націй та націоналізму.

Натомість Брубейкер є прихильником другого підходу, який полягає в тому, щоб «розглядати націю не як субстанцію, а як інституціалізовану форму; не як колективність, а як практичну категорію; не як сутність, а як подію» [6, с. 16]. Він вважає, що проблематичність реалістичної онтології полягає в тому, що її прихильники сприймають націю як аналітичну категорію, яку вони застосовують в теорії націоналізму, хоча насправді це категорія практики. Тим самим відбувається процес, завдяки якому політична фікція нації реалізується у практиці [6, с. 15–16]. Саме тому він пропонує перевизначити національність (*nationness*) і сприймати її не реальною колективністю, а концептуальною перемінною [6, с. 16]. Такий підхід ставить зовсім інші питання: як нація як політична і культурна форма інституціалізується в державах і серед них; як нація працює в якості практичної категорії, класифікаційної схеми і когнітивного фрейму тощо [6, с. 16]. Тобто, він звертає увагу на функціональний аспект нації як прояву культурного і соціального життя.

Для низки дослідників пропозиція Брубейкера виглядає занадто радикальною [8, с. 4–5], можливо саме тому вони описують феномен нації, вказуючи на елементи, які впливають на її формування. Так, Стівен Гросбі, говорячи про націю, вказує, що це

- територіальна громада народження;
- соціальні відносини колективної самосвідомості;
- територіально сформований «народ», який, як вважається, існував протягом певного часу;
- територіальні відносини колективної самосвідомості дійсної та уявленої тривалості;
- споріднена громада, а саме, з визначеними межами, територіально поширена, темпорально глибока громада народження [7, с. 7-14].

Таким чином, ми бачимо, що це намагання «схопити» чи «препарувати» поняття нації містить в собі наступні елементи: факт народження на певній території, колективна самосвідомість у прив'язці до території та історичного етносу.

Ще один відомий американський політолог і історик Бенедикт Андерсон визначає націю як «уявлену політичну спільноту, і вона уявлена одночасно як внутрішньо обмежена та суверенна» [3, с. 6]. Уявлена спільнота не означає, що вона є вигаданою або фіктивною. Це означає, що ці спільноти є в певному сенсі суб'єктивною реальністю, такою, що пов'язана з сприйняттям і усвідомленням себе. Тобто, ті, хто належать до цієї спільноти, мають спільні цінності,

інститути та символи, які разом і визначають цю спільноту як певну групу. Він переконаний, що всі спільноти можна вважати уявленими, можливо за винятком малих доісторичних поселень [3, с. 6].

Таким чином, формуванню теології нації має передувати відповідь на питання, що ми розуміємо під «нацією», після чого цей феномен має бути осмислений з біблійної та теологічної перспективи.

Якщо Брубейкер і Андерсон мають рацію, тоді при формуванні теології нації важливо зробити так, щоб уявлена спільнота української нації була достатньо широкою і включала не лише тих, хто є етнічним українцем чи розмовляє виключно українською мовою, бо інакше ми можемо стикнутися з тим, що описує хорватська письменниця і журналістка Славенка Дракуліч:

«Бути хорваткою стало моєю долею... Мене визначає моя національність, і тільки вона... Разом з мільйонами інших хорватів мене притиснуло до стіни національності — не лише через зовнішній тиск Сербії та федеративної армії, але й через національну гомогенізацію в самій Хорватії. Саме це робить з нами війна, зводячи нас до одного виміру: нації. Однак проблема полягає в тому, що раніше мене визначала моя освіта, моя робота, мої ідеї, мій характер — і, звісно, моя національність — а тепер я відчуваю себе позбавленою усього цього. Я — ніхто, тому що я більше не особа. Я одна із 4,5 мільйонів хорватів... Я більше не можу обирати. Думаю, що ніхто не може... те, що люди плекали як частину своєї культурної ідентичності — альтернативу всеохоплюючому комунізму... — стало їхньою політичною ідентичністю і перетворилося на щось на кшталт сорочки не за розміром. Ви відчуваєте, що рукава закороткі, комірець занадто тугий. Вам може не подобатися колір, а тканина може викликати свербіж. Але цього не уникнути; більше нічого одягнути. Людина може не піддаватися цій ідеології нації добровільно — вона її всмоктує. Тож зараз у новій державі Хорватія нікому не дозволено не бути хорватом» [6, с. 20].

Проблема контексту і спрямованості теології нації

Доріан Ливелін вважає, що «завданням теології національності є дослідження відносин між таємницею Христа і людським досвідом приналежності до певної нації» [8, с. 3]. Іншими словами, теологія нації – це спроба осмислити досвід приналежності до певного народу та нації через призму Божого одкровення в Ісусі Христі та традицію Церкви. Оскільки неможливо осмислювати це питання абстрагуючись від конкретної соціально-культурної ситуації, це підводить до думки, що формування теології нації – це завдання контекстуальної теології.

Контекстуальна теологія – це такий вид християнської теології, «який свідомо ставить на перше місце богословського процесу визнання контекстуальної природи теології» [9, с. 1]. З цього базового визначення випливає декілька речей: а) християнська теологія – це не лише певний зміст священних істин, які необхідно передавати, це ще і певний процес; б) християнська теологія не є абсолютно відстороненою від свого історичного та соціально-культурного оточення. Інший автор, католицький теолог Стівен Біванс у своїй книзі «Моделі контекстуальної теології» додає ряд нюансів. З його точки зору, контекстуальна теологія - «це спосіб формування теології, в

якому необхідно враховувати дух і звістку Євангелія; передання (традицію) християнського народу; культуру, в якій формується богослов'я; та соціальні зміни в даній культурі» [4, с. 1]. В доопрацьованому виданні своєї книги він трохи модифікує визначення, намагаючись дещо узагальнити його: «контекстуальна теологія ставиться серйозно до двох речей: досвід *минулого* (записаного в Писанні і збереженого та захищеного в традиції) та досвід *сучасного*, тобто – *контекст* (індивідуальний та соціальний досвід, світська і релігійна культура, соціальна локація і соціальні зміни)» [5, с. 16].

Професор фундаментальної теології з університету Бонна Ханс Вальденфельс наголошує, що саме така теологія необхідна у зв'язку з посиленням усвідомлення різноманітності релігій, світоглядів, філософських, культурних та соціологічних систем. Він вважає, що це усвідомлення зобов'язує теологію адаптувати форму та мову до різних історичних та соціальних сфер [11, с. 82]. Біванс, в свою чергу, вважає, що намагання зрозуміти свою віру в поняттях певного контексту є імперативним для теології [4, с. 1].

У цьому сенсі важлива саме зустріч двох горизонтів – сучасного та минулого. Біванс наголошує: «Контекстуальна теологія формується тоді, коли досвід минулого взаємодіє з сучасним контекстом» [5, с. 17]. «Контекст» - це ключове поняття для розуміння того, чим є контекстуальна теологія. Вальденфельс демонструє, що поширення поняття «контекст» за межі роботи з літературними текстами вплинуло на процес вербального та невербального перекладу в міжкультурній та міжрелігійній сфері [11, с. 82]. Відомо, що в основі християнської теології лежить робота зі священними текстами. Зміст цих текстів усвідомлюється в процесі читання та уточняється через інтерпретацію у спільноті вірян та за наявності тягlosti з попередніми спільнотами. Тексти та результати їх інтерпретації застосовуються до викликів, що виникають в певній історико-культурній ситуації. Саме тому треба бути свідомими того, що на прочитання та інтерпретацію текстів впливає не лише наше розуміння біблійного контексту, мови, світогляду тощо, а й та ситуація, виходячи з якої ми прочитуємо біблійний текст. Тобто, наше звернення до Писання обумовлене питаннями, проблемами, формами мислення, поведінки, мовою а також структурами того світу, в якому ми живемо. Це призводить до утворення нових ситуацій для читачів та тексту Писання [11, с. 83].

Видається, що найбільш важливим елементом нашого сучасного контексту є соціальні зміни, що відбуваються протягом останніх десятиліть. Україна поволі перетворюється з пострадянського суспільства на суспільство європейського типу. Суспільство рухається далі від успадкованого патерналізму та постійного відчуття залежності від можновладців до самовизначення, ініціативності, відповідальності. Найбільшою цінністю для нас є цінність свободи, яка здійснюється інструментами демократичного устрою. Ця цінність ще не до кінця проникла в наші інститути, але процес іде. Ми цінуємо різноманітність чи то в релігійному полі, чи то в політиці, чи то в культурі, і потроху забуваємо про бажання сильної руки та монолітної культури, релігії влади. До того ж, ми боремося за виживання. Це боротьба за

теперішнє і майбутнє нашої країни, культури, народу. Теологія нації має починатися з цього контексту і вести нас до Писання і традиції з метою пошуку відповідей та моделей.

Хоча зіткнення двох контекстів – сучасного та минулого – є ключовим для формування контекстуальної теології і теології нації зокрема, ми все ж маємо бути свідомими, що взаємодія двох контекстів нагадує дію двох силових полів – кожне з них тягне в свій бік. Таким чином, існує небезпека або повністю поринути у досвід сучасного та локального, забувши про досвід минулого і універсального, або залишитися в історичному минулому та підвестися до універсального, забувши про локальне та сучасне. В своїй відомій статті «Євангеліє як в'язень і визволитель культури» відомий британський теолог і місіолог Ендрю Уоллс висуває тезу, що історично взаємодія Євангелія і культури коливалася між двома біблійними принципами. Це принципи «коренізації» (*indigenization*) та «паломництва» (*pilgrimage*) [12, с. 7–9].

Перший принцип означає, що Бог приймає нас такими, як ми є, зі всіма соціальними та культурними відносинами та відсутністю таких. «Неможливість відокремлення індивіда від його соціальних відносин і, тим самим, від його суспільства, приводить до однієї незмінної особливості в християнській історії: бажання «вкорінювати», бути одночасно християнином і членом свого суспільства, щоб зробити церкву [...] *місцем, де почувашися вдома*» [12, с. 7]. З іншого боку, принцип «паломництва» «нашіптує йому, що він не має постійного міста і застерігає, що вірність Христу приведе його до дисонансу зі своїм суспільством; тому що ніколи не існувало суспільства, на Сході чи на Заході, давнього чи модерного, яке б могло безболісно прийняти у свою систему слово Христа» [12, с. 8].

Таким чином, без необхідного збалансування кожен з принципів приводить до викривлення можливої теології нації. Для того, щоб вона була виваженою, слід враховувати «особливості» нашого контексту і «універсалізуючі» фактори євангельської звістки [12, с. 9] і, як пропонує Роберт Шрайтер, дозволити «зустріч глобального і локального, в якій обидві тенденції стикаються одна з одною» [10, с. 12].

Проблема методу і форми теології нації

Тепер ми підходимо до питання методу: яким чином ми могли б уможливити зустріч двох контекстів з метою формування теології нації. Доріан Ливелін вважає, що конструювання теології національності може відбуватися трьома способами: догматичним – починати з традиційних доктрин та тлумачити їх у світлі сучасної думки, проблем і місця; біблійним – почати з Писання; антропологічним – роздумувати про людський досвід та очікування і показати, як істина корелює з ними [8, с. 3]. Всі три способи доповнюють один одного. Мені все ж здається, що такий підхід є дещо штучним і відірваним від головних реалій українського суспільства. Як я вже побіжно відзначив, головною рисою є соціальні зміни.

Стівен Бівенс вважає, що для ситуацій, які пов'язані з суттєвими соціальними змінами, найбільш придатною моделлю формування контекстуального богослов'я буде модель праксісу. «Модель праксісу

фокусується на ідентичності християн в контексті, який усвідомлюється в поняттях соціальних змін» [5, с. 70]. Ця модель формування теології пов'язана з розвитком теології в колишніх колоніальних країнах, і її головний посыл в тому, що вона представляє «динамічний процес, що поєднує слова і дію, відкритий до змін і спрямований у майбутнє» [5, с. 70].

Зазвичай модель праксісу пов'язують з теологією визволення або з практичним богослов'ям –дисципліною, що досить бурхливо розвивається останнім часом. Згідно з цією моделлю, Бог є присутнім не лише в культурі, а й в історії. Практис передбачає пізнання через рефлексивну дію. В рамках цієї моделі практис – це спеціальний термін, пов'язаний з марксизмом Франкфуртської школи. Згідно з теорією праксісу, ми найкраще пізнаємо тоді, коли наш розум поєднаний з нашими діями та стимулюється ними [5, с. 72].

З цього випливає дуже важливий **висновок**: в рамках моделі праксісу богослов'я виражається не у вигляді рефлексій про християнську віру, а у діях, спрямованих на зміну соціальних реалій. Українським прикладом такого методу може бути акція «Обридли», проведена церквою «Добрих змін» за участі пастора Геннадія Мохненко у Маріуполі. Це «відрефлексована дія і втілена рефлексія» [5, с. 72].

Богословський цикл моделі виглядає наступним чином: віддана дія, готовність втілювати істину є першим кроком і відправним пунктом, який призводить до аналізу контексту і перечитування Писання і традиції у світлі результатів аналізу та формування теорії дій цього набутого знання, що, в свою чергу, впливає на новий етап відданої дії. Таким чином, цикл постійно повторюється, і коли змінюються питання контексту, змінюється призма, через яку прочитується Писання і традиція, змінюється інформована дія (практис). Цикл слід уявляти у вигляді спіралі, яка постійно проходить ті ж самі етапи, але виходить на нові рівні.

Список використаних джерел:

1. Ван дер Боргт Э. Национализм как вызов богословию. Религия и национализм / ред.: А. Бодров, М. Толстолуженко. Москва, 2021. С. 42–52.
2. Уэр К. «Ни иудея, ни эллина»: вселенское и национальное. Религия и национализм / ред.: А. Бодров, М. Толстолуженко. Москва, 2021. С. 10–21.
3. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London : Verso, 2006.
4. Bevans S. B. Models of Contextual Theology. Maryknoll, NY : Orbis, 1992. 146 p.
5. Bevans S. B. Models of Contextual Theology. 2nd ed. Maryknoll, NY : Orbis, 2002. 186 p.
6. Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 202 p.
7. Grosby S. Nationalism: A Very Short Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2005. 160 p.
8. Llywelyn D. Towards a Catholic Theology of Nationality. Lanham : Lexington Books, 2010. 342 p.
9. Pears A. Doing Contextual Theology. Abingdon : Routledge, 2010. 208 p.

10. Schreiter R. J. The New Catholicity: Theology Between the Global and the Local. Maryknoll, NY : Orbis, 1997. 152 p.

11. Waldenfels H. S. Contextual Theology. Dictionary of Mission: Theology, History, Perspectives / ed. by K. Muller et al. Maryknoll, NY, 1997. P. 82–87.

12. Walls A. F. The Missionary Movement in Christian History: Studies in the Transmission of Faith. Maryknoll, NY : Orbis, 1996. 288 p.

МАКСИМ БАЛАКЛИЦЬКИЙ

*доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

E-Mail: m.balaklytskyi@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7977-5594>

м. Харків, Україна

ЛЮДМИЛА ШТАНЬКО

*доктор філософії, доцент,
професор кафедри економічної кібернетики,
менеджменту та фінансів*

Український гуманітарний інститут

E-Mail: l.shtanko@ugi.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0046-7279>

м. Буча, Україна

**САКРАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОМОВАХ
ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО НА ПОЧАТКУ
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ**

Анотація. Російське вторгнення-2022 стало третім і найбільшим етапом кризи, яка спіткала Україну у рамках 1) анексії Криму й збройного конфлікту на Донбасі, а також 2) пандемії коронавірусу. За цих умов зросла довіра до державних інституцій та головного репрезентанта українського політикуму – Президента Володимира Зеленського. У своїх щоденних зверненнях Президент вдається до риторики, яка задіює різні культурні шари – історичний, ментальний, традиційний, релігійний, міфологічний, філософський. У цих виступах Україна підноситься до рангу святині, небуденної цінності, а її захист – найвищого обов’язку, по суті, Божого покликання. Попередній імідж Президента як іронічного європейського реформатора заміщується архетиповими рисами «Сивочолого Гетьмана» з триадою «армія – мова – віра».

Ключові слова: Президент, Володимир Зеленський, війна, вторгнення, Україна, Російська Федерація, сакралізація, політична комунікація.

**SACRALIZATION OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE
SPEECHES OF VOLODYMYR ZELENSKY AT THE BEGINNING OF A
FULL-SCALE INVASION**

Summary. Russian Invasion of 2022 became the third and the biggest phase of the crisis that struck Ukraine including (1) Crimea annexation and Donbas armed conflict, and also (2) coronavirus pandemic. In those circumstances we witness growing confidence in state institutions and President Volodymyr Zelenskyi as the main representative of the Ukrainian political elite. In his daily speeches Mr President utilizes the rhetoric that enacts different cultural layers—historical, mental, traditional, religion, mythological, philosophical. In these speeches Ukraine is elevated to the level of a shrine, an extraordinary value, whereas its protection is presented as a highest duty, in fact, God’s calling. President’s previous public image as an ironic European-like reformer is being substituted with archetypal features of “Gray-haired Hetman” with the trio “Army, Language, Faith.”

Key words: President, Volodymyr Zelenskyi, war, invasion, Ukraine, Russian Federation, sacralization, political communication.

Актуальність теми дослідження. Медійний образ Президента України у лютому - квітні 2022 року зазнав помітних змін. Замість космополітичного шоумена у кадрі, бачимо втомленого посивілого чоловіка у військовому однострої, який звертається не просто до традиційних, а до архаїчних шарів української та світової культури, закликаючи до війни з агресором. Мета роботи - проаналізувати складники й прояви цієї трансформації в образі глави держави. Гіпотеза: вторгнення-2022 повернуло суспільні настрої в Україні від модернізаційних вимог до влади до традиційних очікувань порятунку й захисту. Такі зміни активізували й уможливили сакралізацію політичної комунікації. Метод студії: моніторинг і якісне дослідження промов Володимира Зеленського кінця лютого - середини квітня 2022 року, опублікованих на офіційному порталі Президента України. Добірки цих промов за місяць виходять друком. Тексти призначено для виголошення на відео, тож вони мають текстову й візуальну складову.

Основні результати дослідження. Перші згадки релігійних образів, реалій були суто функціональними - згадка бога з малої літери як риторичний прийом. Мета цих релігійних виразів - пафос, патетика, піднесений стиль. У цих повідомлень дві основні аудиторії. Президент звертається до українців, щоб змобілізувати їх на опір агресії. Й до міжнародних союзників, що спонукати до підтримки України у війні. Значно рідше адресатами стають противники - росіяни й рідко білоруси. Ніколи більше не звертається до українців російською, як це було в його новорічному привітанні з 2021 роком. Там він російською говорив до жителів Криму та Донбасу. А під час поточної російська в устах Президента - лише мова ворога.

У тому новорічному привітанні Зеленський різними мовами підкреслював культурну й етнічну розмаїтість України. Під час війни він розширив мовну палітру на мови партнерів: англомовний абзац, *хаг Песах sameax* (іврит), ісландська (Кієвгарт), вітання грецькою, фраза японською, а також окремі згадки реалій інших країн (португальське саудае). Початком власне релігійної тематики у цей час стає юдейська тема - обстріл Бабиного Яру.

Молитву у тій промові згадано “у третій особі”, як практику “їх” - релігійних осіб. Пізніше виникає тема молитви як колективної дії українців. Зеленський у зверненнях не озвучує свою національність, тяжіючи до політичного поняття “українці”. Проте юдейська тема надалі не щезає. Навіть більше, декілька раз він ставить поруч християнські (православні) реалії з юдейськими. А є момент, де принаймні хронологічно він згадав юдейську назву свята перед православною. 24 квітня 2022 року - 09:09 “З вірою і впевненістю в це я вітаю всіх вас зі святом Пасхи й Великоднем”.

Також виокремлюємо одверто проповідницькі фрагменти. Згадуючи про обстріл Успенського собору в Харкові, Зеленський унікає теми про конфесійну належність цієї будівлі. А належить той собор УПЦ МП. Президент підкреслює: у критичний момент не лише інші православні, а й невіруючі є рівними перед загрозою війни. Церква в такий момент є універсальним, загальним прихистком, запорукою, перш за все, фізичного виживання. І далі знову по суті очікування Божого суду (віра, молитва) по контексту сусидить зі згадкою про прокляття ворогам. Це було чи не перше звернення Зеленського, цитати з якого почали розсилати релігійні користувачі соцмереж. Фраза “Немає такого бункера, щоб пережити відповідь від Бога” стала основою для зображень і постів, її відрізали для коротких відео. Тобто релігійна спільнота впізнала й визнала стилістику таких звернень.

Президент згадує єдину конфесію - Московський патріархат - як “свою” для ворогів. Чий будівлі, однак, вони не гаються руйнувати. Ця заява демонструє, що все ж таки Зеленський приєднався до антипатиків УПЦ МП як “неукраїнської” церкви. Зеленський готовий віддати належне релігійній більшості в Україні. Але робить він це у зверненні до грецької аудиторії, підкреслюючи, що йдеться не лише про український масштаб історії християнства.

У зверненнях до закордонних аудиторій згадки релігійних реалій є рідшими. Можливо, з побоювання прогадати, з вимоги прагматизму для сучасного європейського політика. Винятки - поляки (слова про Папу Івана Павла II) та албанці (згадка про мусульманське свято “Ід аль-Фітр, що знаменує завершення Рамадану”). Видно, стереотип про релігійність поляків сприймалася автором звернення Президента надміру функціонально. Мовляв, “вони релігійні, треба сказати про релігію”. Якщо перша згадка - про Папу - є досить доречною, то з другою вийшла суперечність і виглядає як штучне чи недоречне додавання.

Частішають у текстах Президента й згадки про церкву - і не лише як будівлю, а й як організацію, причетну до ліквідації гуманітарної кризи, викликаної війною. Як будівля, піддатна російським обстрілам, церква потроху посувається “вище за рейтингом”. Схоже, що автор звернень звикає до цього явища, перестає сприймати його за остаточним принципом.

Починаючи із Прощеної неділі (6 березня), Президент широко задіяв тему релігійних свят. За аналізований період час він привітав мусульман з Рамаданом, юдеїв з Песахом, християн із Великоднем за григоріанським і юліанським календарями. Згадував Страсну п'ятницю і Велику суботу. У зверненні Президента тема Прощеної неділі зазнає повної інверсії - запевнення

непрощення й помсти не Божої навіть (чи “уже”), а людської. Апогеем релігійної тематики у зверненнях Президента став православний Великдень (24 квітня). Цей інфопривід він удостоїв двох промов підряд, повністю присвячених цій темі. А молитва, виголошена ним у Великодній вечір у Софії Київській, відкрила нову сторінку в історії публічних виявів релігійності українських високопосадовців. По суті, тут Президент постав молитовним заступником своєї країни.

Володимир Зеленський говорив від імені української громади. Ця громада постає у ці дні й релігійною спільнотою тих, хто спільно вірить у перемогу, спільно сподівається на спасіння й виживання, спільно просить Творця життя, а не смерті. Президент роздивляється убранство Софії Київської. У його промові є фрагмент фахової екскурсії найвідомішим православним храмом України. Коментує мозаїку Оранти, розповідає про назву, смисл біблійної цитати над головою Богородиці. Замість плюралізму, розмаїття - підкреслює єдність, тотожність української нації. У тій промові відбувається злиття релігійного та політичного. Після молитви коротко звертається до українців. Єдиний раз без “Слава Україні!” наприкінці.

Наступного дня він першу частину чергової промови теж присвятив Великодню, але в іншій тональності. Як звинувачення РФ. Рефрен - агресія й дії Росії в Україні суперечать принципам християнства. По суті, це релігійний диспут, де політик доносить до слухачів своє розуміння поведінки й стратегії християнської країни. Дискусія і висновки. Медіаобраз Зеленського часу повномасштабного вторгнення - це інновація чи традиція? Війна різко прискорила традиціоналізацію образу Президента. Помітні іконографічні прийоми у соцмережах. Користувачі поширюють заклики молитися за нього. Спостерігаємо у проукраїнських спільнотах зменшення критики й негативу на адресу Глави держави. Для багатьох він утілює надію на політичний порятунок - захист від російської навали.

Після Януковича проукраїнські сили сприймали Порошенка як “рятівну” фігуру. Для найгарячіших прихильників Порошенко є кимось на кшталт “Сивочолого Гетьмана”, для національних критиків він - “міфологізований пророк квазірелігійного культу”. На цьому фоні Володимир Зеленський був зустрінутий патріотичними колами із підкресленим скепсисом, який іноді набував характеру тотальної негачії та критики.

Проросійські кола порівнюють Зеленського із лідером російської федерації. Та головним контекстом, порівняльною парою та національним опонентом для Зеленського залишається Петро Порошенко. Квінтесенцією політичної програми Порошенка дослідники вважають його тричленне гасло “Армія, мова, віра”. Розчарування у Порошенкові кінця його каденції противники висловлювати тим, що очікували після Євромайдану отримати європейського президента, а натомість мають “Сивочолого Гетьмана” - мовляв, дуже традиційну фігуру з нахилом до принаймні ідейної автократії.

Висновки. Тож 2019 рік бачився як час “видиху”. “Зелений” Президент бачився чимось радикально іншим, черговою надією на “перезавантаження влади”. Й так він намагався подавати себе. Але не пізніше лютого 2022 року. Сакралізація політичної комунікації у промовах Володимира Зеленського

березня – квітня 2022 року показує, що інститут президентства (втілення державності) не зазнає модернізації під час екзистенціальних загроз. У такі періоди виникає попит не на фотогенічного шоумена, а Мудрого Захисника, Воїна, Вождя, Провідника. Ці міфологічні, якщо не священні, концепти сформульовано у творах теоретиків українського націоналізму (найперше Дмитра Донцова). Навряд чи українські президенти спираються на ці праці. Ймовірніше, що й ті теоретики, й очільники української держави апелюють до схожих популярних уявлень про оптимального українського владаря.

ГАННА КУЛАГІНА-СТАДНІЧЕНКО

*кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник*

відділення релігієзнавства

Інститут філософії імені Г.С.Сковороди

Національної академії наук України

E-Mail: a_kulagina@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-9213>

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ БОГОСЛОВ'Я НАЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСТВА

Анотація. У цій статті авторка стверджує, що концепт людської гідності виступає загальнолюдською, міжцивілізаційною парадигмою, є гуманістичним потенціалом людства, засобом безконфліктного існування у мультикультуральному, поліконфесійному світі. З'ясовано, що релігійні організації України у свій спосіб відповіли на виклики сьогодення, що продиктовані потуранням людської гідності у форс-мажорних обставинах російської війни проти України, терору та геноциду українського народу. За даних умов людська гідність виступає націєтворчим, консолідуючим концептом українського народу, що неможливий у суспільствах з відсутністю релігійної свободи, демократії, особистісної автономії. У висновках зауважується, що релігійний діалог втрачає свій сенс, якщо ведеться ціною істини та легковажить поняттям людської гідності.

Ключові слова: людська гідність, особистісна автономія, релігійна свобода.

HUMAN DIGNITY IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE THEOLOGY OF NATION AND CITIZENSHIP

Abstract. In the article, the author argues that the concept of human dignity is a universal, intercivilizational paradigm, constitutes the humanistic potential of mankind, and is a means of conflict-free existence in a multicultural, multi-confessional world. It was found that religious organizations of Ukraine in their own way responded to the challenges of today, dictated by the humiliation of human dignity in the force majeure circumstances of Russia's war against Ukraine, terror and genocide of the Ukrainian people. Under these conditions, human dignity is a nation-building, consolidating concept of the Ukrainian people, which is impossible

in societies where there is no religious freedom, democracy, personal autonomy. In conclusion, it is noted that religious dialogue loses its meaning if it is conducted at the cost of truth and neglects the concept of human dignity.

Keywords: human dignity, personal autonomy, religious freedom.

Актуальність теми дослідження. У дискурсі сучасного соціокультурного знання навряд чи знайдеться подібний до гідності смислоконцепт, який має беззаперечну пріоритетність та, одночасно, - невизначеність. Людська гідність стала свого роду всеохоплювальним поняттям, яке, зокрема, може успішно «прикривати» глибокі теологічні та філософські розбіжності. Зауважимо, що в основі різних способів мислення про людську гідність знаходяться своєрідні антропології, кожна з яких має власну концепцію людини та її місця у світі.

Основні результати дослідження. За своїм змістом, гідність – не лише моральна, чи то правова категорія, а й більш широкий соціокультурний концепт, що висловлює внутрішній стан самоцінності суб'єктів, як вільних істот – завдяки чи то всупереч обставинам, а також – їх сприйняття власної значущої ідентичності.

Самоідентифікація особи завжди первинна, однак її ідентифікація означає честь, яку соціум виявляє щодо гідних суб'єктів у вигляді поваги, визнання, або ж у сакральній формі вшанування. Христос каже про це так: «Не буває пророка без честі, якщо тільки у вітчизні своїй та у домі своєму (Матв. 13: 58), «І не здійснив там багатьох чудес по невір'ю їх» (Матв. 13: 58). Часом суб'єктові відмовляють у такій честі; у цьому разі - чим більше цінностей він створює, тим більше сам знецінюється та позбавляється гідності. Вочевидь, йдеться про конфлікт особистісних та суспільних інтересів, суб'єктивних та об'єктивних умов, демократичного та тоталітарного мислення, віри та невір'я, ідеального та матеріального, свободи та неволі тощо. Водночас аксіологічна значущість гідності настільки питома, що її ставлять вище за будь-які матеріальні блага; вона яскраво відображається у фразеологізмі «гідність дорожча за хліб».

Загалом, становлення й розвиток феномену «гідність» - це динаміка сходження від абстрактного до практичного гуманізму. Такий процес надто суперечливий; його проблематичність окреслена гегелівською формулою «раб та вільний», де, відповідно до статусу, «раб» забезпечує виживання, а «вільний» – поступовий розвиток суспільства. Разом із тим, альтернативна точка зору передбачає незалежність духовної свободи від соціального статусу, не обумовлюється ним.

Дійсно, духовна свобода можлива в особистості, яка відчуває власну людську гідність іманентно присутньою їй якістю. Відтак, можна вважати гуманістичним досягненням християнства постать засновника цього релігійного напрямку, Ісуса, Який вперше в історії культури творив самого себе як ідеальну (нормативну) особистість, виявляв гідність людини внаслідок самовизначення як самоцінного індивіда. Християнська доктрина обоження лише підкреслює необхідність людської гідності як шляху людини до Бога,

розкриття найкращих людських якостей, реалізацію духовності як релігійного потенціалу вірянина.

Водночас, лунають голоси щодо значної пластичності поняття гідності, «ліберального» та «неліберального» підходів богословів до його змістовної частини. Це пояснюється тим, що теоретично спільні богословські погляди на чесноту гідності, як загальної здатності людини до доброчинності, по-різному реалізуються через людські вчинки. Останні обумовлені неоднаковим місцем та роллю кожного індивіда у конкретному соціумі, відрізняються внаслідок впливу традицій, ментальності, а також політичних характеристик певного суспільства.

Так, ліберальний підхід найбільш оптимальним для вияву гідності людини вважає створення для всіх однакової можливості реалізації власної суб'єктивної свободи.

Натомість «неліберальна» богословська теорія людської гідності вкорінена у вченні про теозис, яке практично проголошує захист «моральних норм» від руйнівного впливу відірваних від моральної відповідальності індивідуальних прав особи.

Незалежно від конфесійної приналежності, всі християни розглядають людську гідність через долучення до «образу та подоби Бога», що набуває сенсу при сприйнятті ідеї бого-людського спілкування, оскільки людина була створена заради комунікації з Богом. Проте, таке універсальне для всіх християн переконання не призводить до однакових наслідків. До того ж, гуманістична цінність людини значно проблематизується тоді, коли розглядається крізь теологічну оптику за формою, а не за змістом. У такому разі навіть еволюційно-консервативні засади релігійного вчення знецінюються охоронно-репресивними методами його сповідників.

Умови ведення військових дій РФ в Україні значно актуалізували увагу до риторики представників різних православних конфесій щодо сприйняття ними проблеми людської гідності.

Так, не можна не зважати на те, що соціальна доктрина УПЦ МП та РПЦ існує в спільному смисловому просторі, спирається на одні й ті ж самі релігійні документи, провокує однакові месиджи, а відтак, її роль та значення для обох Церков промосковської орієнтації можна ототожнити.

Офіційно РПЦ виступає проти лібералізації концепції прав людини, засвідчивши це документом 2008 року під назвою «Основи вчення Руської Православної Церкви про гідність, свободу та права людини» [2]. Тут РПЦ намагається підтримати поняття людської гідності, що відповідає правам людини, але підкреслює відмінність християнського її розуміння від сучасного лібералізму, який вважається нею атеїстичним.

Так само, як й інші християнські конфесії, РПЦ сприймає гідність у зв'язку з моральністю. Водночас, суттєвим видається те, що сповідування релігійної моральності для РПЦ можливе на інституційному рівні при взаємодії з державою. Зрозуміло, що тут РПЦ хоче засвідчити власну самостійність, роблячи заувагу: «...але «не під владою» держави». Однак, для цезаропапістського, історично-усталеного характеру взаємодії російського православ'я та світської влади ця правка не видається показовою. Православ'я

завжди посідало привелійоване місце у російській культурі, справедливість чого схвалюється та обґрунтовується РПЦ всією історією становлення російської держави.

Парадоксально, коли власні суспільні привілеї на території РФ, РПЦ не лише виправдовує російською історією та культурою, а й вважає *правом* російського народу на захист від впливу інших народів та «деструктивних» культів. Така концепція прав в інтерпретації РПЦ практично підтримує офіційне російське законодавство проти дифамації (приниження) священних символів, або будь-якого руху, що може зменшувати вплив православ'я на російську культуру. Відтак, про жодну свободу совісті, чи-то релігійну свободу у тоталітарній державі з панівною РПЦ не може бути й мови.

Фактично, підтекстом зазначеного вище документа заперечується таке розуміння прав людини, яке може релятивізувати православну моральність, оскільки відкриватиме шлях атеїстично-гуманістичним версіям або ж загрожуватиме перетворенню РПЦ на один із багатьох голосів, що звучать у суспільному просторі. Зрозуміло, що в умовах тоталітарної російської імперії подібна поліфонія не видається можливою.

На відміну від вузько-конфесійної, політично обумовленої, консервативної, націоналістично-заангажованої, монологічної концепції прав людини РПЦ, Православна церква України взяла до уваги та запропонувала до обговорення широкому загалу схвалений і затверджений до публікації Синодом Константинопольської Церкви у січні 2020 року документ «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви». Цей документ активно претендує на роль соціальної доктрини ПЦУ.

У документі зауважується, що незалежно від того, в яких політичних умовах перебувають християни, вони повинні володіти «мовою прав людини», що означає вміння вести діалог, на основі якого всі сторони можуть дійти певного спільного знаменника: «Ця мова призначена зцілювати розділення у тих політичних спільнотах, де мають співіснувати люди з дуже різними переконаннями», - вона «уможливлює спільну практику шанування безкінечної й невід'ємної гідності кожної людини, яку Церква, безперечно, вважає відбитком образу Божого в усіх людях» [1]. Відтак, християни мають визнавати «мову суспільної згоди», яка потрібна для збереження та розвитку справедливого суспільства, забезпечує непорушність людських гідності та свободи.

Церква закликає християн не боятися культурного та соціального плюралізму, радіти динамічному сполученню людських культур у сучасному світі, які визнаються благословенням, одним із найбільших здобутків нашого часу, а також засвідчує власну підтримку державним стратегіям та законам, що якнайбільше сприяють такому плюралізму, називає «благодатним даром» мирне співіснування культур світу у сучасних суспільствах.

Своєрідне прочитання поняття гідності у контексті політичної теології запропонував Арістотель Папаніколау [3]. Політичну теологію дослідник вважає одним із найважливіших питань, з яким має справу православне богослов'я XXI століття. Його актуальність очевидна для пострадянських країн, де взаємовідносини між Церквою та нацією, культурою, державою

залишаються предметом дискусії. Ще більше загострюють питання політичної теології взаємовідносини цих країн з Європейським союзом.

Однак, несправедливо стверджувати, що православ'я було позбавлене політичної теології загалом. Життя християн завжди існувало у політичному просторі. Більше того, А. Папаніколау впевнено заявляє про потребу православ'я «продумувати» політичну теологію на противагу поширеного нині поняття про симфонію. Така альтернатива вбачається ним у православній теорії бого-людського спілкування – обоженні (theosis), яка пов'язує всі елементи православної традиції та всіх православних християн – від радикальних до найбільш ліберальних. Отже, висновує А. Папаніколау, у Церкві вже є своя власна політика – політика обоження, сутність якої полягає у постійній турботі про те, як навчитися любити Іншого.

Спираючись на цей богословський підхід у спільному, плюралістичному, публічному політичному просторі православна Церква не повинна апелювати до привілеїв історії чи культури для законотворчого нав'язування соціуму конкретних, властивих їй, моральних норм. Натомість, Церква зобов'язана використовувати свій вплив заради розширення, покращення, поглиблення демократичної публічної сфери. Іншими словами, у публічній еклезіології має полягати еклезіологічний імператив.

Розглядаючи поняття людської гідності, Українська греко-католицька церква підтримує всі міжнародні акти, що спрямовані на захист прав людини. Зокрема, Статут ООН (1945 р.), Загальну декларація прав людини (1948 р.), Декларацію про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних чи мовних меншин (1992 р.). УГКЦ визнає принцип міжнародної спільноти щодо поваги до гідності людини та її прав як обов'язкового та беззаперечного чинника розвитку особистості, вважає гідність основою своєї соціальної концепції, за аналогією до вчення І. Канта сприймає автономію особи та свободу волі важливими її проявами, наголошує, що всі люди є рівними у своїй гідності.

Разом із тим, УГКЦ вказує на необхідність адаптації поняття людської гідності до українських реалій, що за часів військової агресії РФ в Україні набуває особливої значущості, уможливорює сприймати гідність людини не лише як екзистенційно-ціннісний, а й практично-смысловий концепт.

Головною умовою реалізації ціннісно-смыслового потенціалу людської гідності є вміння розрізняти між добром та злом, що надто актуально для людини віруючої. Це означає називати речі «своїми іменами», бути вірним Богові, а не політичним гаслам, відстоювати власну релігійну ідентичність на засадах Святого Письма, бути правдивим та послідовним у вірі за доби, що вже отримала назву «постправди».

Однак в умовах військового нападу РФ на Україну, церквам подеколи важко називати речі власними іменами, більш характерними для них видається «уникнення імен» та відставання в адекватних оцінках подій, порівняно із світськими структурами та ЗМІ. Таке ігнорування реальності ставить перед церквами критично важливе питання про саму можливість бачити духовний занепад так само, чітко, як і фізичні руйнування. Війна категорично розводять смислові поняття по лінії моральності, нагадуючи один із закликів Христа

бути або гарячим, або холодним, і не шукати серединного шляху політикою умиротворення агресора: «Я знаю діла твої, що ти не холодний, ані гарячий. Якби то холодний чи гарячий ти був! А що ти літеплий, і ні гарячий, ані холодний, то виплюну тебе з Своїх уст...» (Об'явлення 3: 15–16).

Отже, людська гідність та свобода взаємопов'язані. Наразі йдеться не про свободу вибору, а про автономію людини, яка глибоко відображає ідею самовизначення, здатність відповідально сприймати норми та цінності, передбачати наслідки власної діяльності. Будучи автономною істотою, індивід має право висловлювати власне ставлення до релігійних питань, мати релігійний досвід, вирішувати, залишатися віруючим чи ні.

Іншими словами, казати про автономію особи означає вказувати на найсуттєвіші, сенсожиттєві, важливі світоглядні рішення, які вона має прийняти. Сукупність цих рішень складає моральну ідентичність людини. Як наголошувалося раніше, у доктринальному підході християнства людська гідність надто узалежнена від моральних наративів, а вони, у свою чергу, відповідають релігійним настановам відповідних Церков.

Спільно для всіх християн людська гідність виступає переважно етичною категорією, що певним чином інтегрована у суспільні процеси. Однак, на відміну від православ'я з властивою для нього історичною інерцією «втечі від світу», християнські церкви західної орієнтації активно розглядають оприявлення людської гідності через суспільні процеси. Ця тенденція надто активізувалася після Другого Ватиканського собору [5], дала поштовх теологічному персоналізму, однак зазнала критики всередині РКЦ, оскільки, на думку папи Бенедикта XVI, надмірний антропоцентризм шкодить теоцентризму, постає наслідком секуляризму.

Тема людської гідності стала домінантною при осмисленні варіантів розбудови громадянського суспільства, знайшла відображення у задокументованих виступах представників церков та релігійних організацій 13 лютого 2008 року на тему: «Досвід християнських церков у побудові громадянського суспільства». У своєму зверненні до християн та усіх людей доброї волі предстоятелі християнських церков пов'язують дотримання прав і свобод людини із становлення громадянського суспільства в Україні та стверджують, що такі процеси вселяють надію на створення умов, які будуть більш ефективно захищали гідність людини, допомагати їй у самореалізації. У цьому контексті набуває особливої ваги християнський досвід плекання гідності людини, звільнення від усього, що обтяжує совість та обмежує свободу, заважає жити повноцінним життям та спілкуватися з ближніми. Церкви підкреслюють, що християнська громада споконвіку була тим середовищем, де людина вчилася використовувати свою свободу, жити гідно до образу Божого, відповідально використовувати власну свободу для встановлення гармонійних стосунків між членами громади. Умовою, головним чинником цього виступає усвідомлення свободи не як вседозволеності чи то сваволі, а сприйняття її через відповідальність за вчинок, пошана до власної гідності та гідності кожної людини [4].

Здавалося б, лише визнання своєрідності Іншого, його права на існування, а відтак, - людської гідності, за умови збереження власної релігійної

ідентичності, дозволить християнським церквам не бути черговим джерелом конфліктів у сучасному поліфонічному, поліконфесійному світі. Однак, в умовах війни, яка ведеться Росією на території України, подібне толерування не видається можливим, оскільки означає нехтування загальнохристиянськими цінностями на догоду позиції РПЦ. Релігійним організаціям вже недоречно залишатися у статус-кво із закликом «Мир цінніше за свободу». Церквам слід враховувати громадський простір, незважаючи на те, що за наявності лівих партій при владі деяких держав маємо нову розстановку сил, коли лібералізм вимагає змін без особливих заворушень, прагне не виходити за межі досягнутої зони комфорту.

Окрім того, церквам слід навчитися називати речі власними іменами, позбутися позиції «страуса», коли вони не бажають критикувати одна одну, порушувати важливі еклезіологічні і політичні теми.

Висновки. В умовах війни, яку розв'язала Росія в Україні за активної підтримки РПЦ, не може бути діалогу в контексті примирення з агресором. Наразі «холодна війна» вже перейшла у фазу загрози світу ядерною катастрофою з боку РФ, а відтак, ідея міжрелігійного діалогу потребує нагального реконструювання, вимагає прямої відповіді на питання про те, чи діалог може бути місією церкви, вестися нею ціною істини та, водночас, потурати людську гідність.

Список використаних джерел:

1. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2020. URL: https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoi-cerkvi_n103522.
2. Основи вчення Руської Православної Церкви про гідність, свободу і права людини. Київ : Вид. від. Укр. Православ. Церкви, 2009. 32 с.
3. Папаніколау А. Містичне як політичне. Демократія і нерадикальна ортодоксія / пер. з англ. О. Кирлежев. Київ : Дух і літера, 2021. 278 с.
4. Християнські Церкви України беруть на себе відповідальність за розвиток громадянського суспільства. *Фонд Конрада Аденауера*. 2008. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/veranstaltungsberichte/detail/-/content/christliche-kirchen-der-ukraine-uebernehmen-verantwortung-fuer-die-entwicklung-der-zivilgesellschaft>.
5. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: підручник. Київ : Кондор, 2013. 442 с.

ВІТАЛІЙ БРИНОВ

кандидат філософських наук

MES-консультант, OLSOM

E-Mail: vv.brynov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3714-6524>

м. Щецин, Польща

МІСТО НЕБЕСНЕ ТА МІСТО ЗЕМНЕ У ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОЛОГІЇ США: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У доповіді розглянуто августинівську богословську концепцію двох міст як світоглядний базис для пояснення християнської

ідентичності у суспільному просторі. Наведено історичний контекст написання Августином твору «Про місто Боже». Описано спільні та відмінні риси історичної ситуації за життя Августина та ситуації у сучасній Україні. Визначено головні засади концепції двох міст за Августином.

Окремо розглянуто концепцію «Кайрос» Пауля Тілліха як теологічну концепцію зміни історії за Божим планом.

Описано, що однією з причин витривалості сучасної західної цивілізації є практичне втілення августинівських принципів, переосмислених у XX столітті. Проаналізовано постать Рейнхольда Нібура як ідеологічного наступника Августина. Розглянуто богословський, філософський та ідеологічний фундамент християнського реалізму. Продемонстровано практичну значущість етики християнського реалізму, розкрито сутність етичних категорій дітей світла як наївних ідеалістів, дітей темряви як егоїстичних циніків, та реалістів як прагматичних практиків. Доведено, що діти світла самотійно не можуть подолати дітей темряви, і це підкреслює важливість ролі морально відповідальних реалістів у сучасному суспільстві. Розглянуто наслідки впливу християнського реалізму на політичну повістку США, а також на сучасний світ.

Визначено такі практичні уроки для сучасного українського суспільства: історію можна змінити, особливо якщо керуватись Божими принципами; українська християнська публічна повістка потребує корекції у бік реалістичності; етичний вибір між меншим злом та більшим злом є проявом відповідальності та сили; з історичної перспективи Божого плану, захист наступних поколінь українців є тяж фронтом війни, а практичні дії на цьому фронті тяж цінні.

Ключові слова: Августин, Рейнхольд Нібур, християнський реалізм, місто земне, місто небесне, політична теологія, християнська етика.

HEAVENLY CITY AND EARTHLY CITY IN POLITICAL THEOLOGY OF USA: LESSONS FOR UKRAINIAN SOCIETY

Annotation. The report examines Augustine's theological concept of two cities as a worldview basis for explaining the Christian identity in society. The historical context of Augustine's writing "On the City of God" is presented. Similar and different points of Augustine's historical situation in comparison to the present situation in Ukraine are noted. The definition of the main principles of Augustine's concept of two cities is explained.

The concept of "Kairos" by Paul Tillich, as a theological concept of the change of history according to God's plan, is studied separately.

It is described that one of the reasons for the endurance of modern Western civilization is the practical implementation of Augustinian principles, reinterpreted in the 20th century. The figure of Reinhold Niebuhr as Augustine's ideological successor is analyzed. The theological, philosophical and ideological foundations of Christian realism are studied. The practical significance of Christian realism's ethics is demonstrated, and the following ethical categories are described: children of light as naive idealists, children of darkness as selfish cynics, and realists as pragmatic practicals. It was proven that the children of light alone cannot overcome the children

of darkness, and that's why the role of morally responsible realists is important in modern society. The consequences of Christian realism's impact on the political agenda of the USA, as well as on the modern world, are presented.

The following practical lessons for modern Ukrainian society have been identified: history can be changed, especially by people who are guided by God's principles; the Ukrainian Christian public agenda needs correction to realism; the ethical choice between the lesser evil and the greater evil is a manifestation of responsibility and strength; from the historical perspective of God's plan, the protection of future generations of Ukrainians is also a war front, and practical actions on this front are also valuable.

Key words: Augustine, Reinhold Niebuhr, Christian Realism, heavenly city, earthly city, political theology, Christian Ethics.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні августинівська концепція двох міст важлива і актуальна, тому що християни часом не можуть правильно розставити пріоритети у ставленні до цього світу і до Царства Божого. А теологічна модель міста небесного та міста земного чи не найкраще демонструє практичні відносини між фізичним і духовним світами. Яку роль відіграє громадянство міста небесного? Що означає бути жителем небесного міста? Як поєднати це громадянство з перебуванням у фізичному тілі? За якими законами потрібно жити на землі, у земному місті? Всі ці питання мають відповідь для тих, хто усвідомлює свою ідентичність і розуміє, як співвідносяться небесне та земне міста.

Основні результати дослідження. Августин Гіппонський написав свій трактат «Про Місто Боже проти язичників» невдовзі після завоювання Риму племенами готів. У цій книзі він намагається переосмислити руйнацію Риму варварами. У ті часи Рим був столицею світу, в якомусь сенсі це місто символізувало досягнення людства, суспільний порядок, прогрес та розвиток суспільства. І ось, Августин стає свідком краху тодішнього панівного світового порядку від рук язичників, які були неосвіченими, поклонялися давнім богам та уособлювали хаос і трощу. Підсумовуючи історію падіння Риму, Августин не зважає на всі позитивні якості і досягнення римської цивілізації, але називає її містом земним. Це місто, яке побудували люди, і врешті-решт воно приречене на загибель. Натомість, місто небесне, Новий Єрусалим, є невидимим, вічним, і за Августином відображається у фізичному світі християнською спільнотою – Тілом Христовим.

Тому перша паралель, яку хотілося б провести, – це близькість історичного моменту, у якому перебував Августин, до сучасності. Августин був свідком тектонічних цивілізаційних змін, краху світового порядку і тріумфу зла. Сучасне українське суспільство так само є свідком та співтворцем цивілізаційних змін у світі. Але нам набагато краще, ніж Августина, тому що Україна свою війну не програла і не збирається програвати. Росіяни йдуть на війну проти всього усталеного світового порядку, керуючись глибинними варварськими інстинктами, але українському народові випала доля та можливість їх зупинити. Те, що Августин споглядав у минулому, для нас зараз

є сучасністю. Але ми не приречені на поразку, хоч сучасна цивілізація у широкому сенсі є містом земним, а не небесним.

Щоб краще зрозуміти переживання та рефлексії Августина, можна на хвилину уявити, що вся західна цивілізація разом з Україною, Європою та США, програла війну з Росією та Китаєм, і ми є свідками та жертвами цього програшу. І Августин підсумовує, що дійсно Рим впав, цивілізація відкинута назад, розвиток зупинився, здобутки втрачені, люди постраждали. Але це не кінець і це не глобальна трагедія, тому що це місто – справа рук людських. Воно мало загинути рано чи пізно, бо є скінченим і прив'язаним до матеріального світу. Ми пам'ятаємо, що земля і всі справи на ній згорять під час Дня Господнього (2 Петра 3:10).

Але як християни, як громадяни небесного міста, ми можемо жити у розпорошенні. Ми знаємо, як чинити згідно з небесними законами, і одного дня ми повернемося у місто вічне, де царює Бог. У цьому полягає другий важливий наголос в августинівській концепції – християни носять у собі образ небесного міста і завжди залишаються його громадянами.

Тепер повернемося до різниці між сучасними цивілізаційними змінами та поразкою Риму, яку переосмислював Августин. За ці шістнадцять століть світ сильно змінився, і богословська думка також розвивалася з розвитком суспільства. Те, що Августин бачив у минулому, деякі богослови та мислителі змогли побачити у близькому майбутньому своєї епохи та попередити кризу цивілізації.

Якщо говорити про активну участь у творенні історії, то варто згадати Пауля Тілліха і його теологічну концепцію кайросу. Кайрос – це давньогрецький термін, який у християнській теології означає історичний момент, коли людина отримує шанс і можливість перевершити звичайний плін подій, трансцендуватися і своїми вчинками втілити Божий план у фізичному світі. У момент кайросу людина переживає особливу близькість до міста небесного та приймає рішення зараз стати інструментом Божим для творення чуда¹.

Власне кажучи, український народ на собі відчув цей момент прийняття рішення, яке повинне змінити історію. У певному сенсі, рішення про спротив росіянам, рішення стати на захист своєї землі, рішення боротися проти смерті – це сильні приклади усвідомлення історичного моменту, коли кожний такий вчинок окремої людини може повернути історію в інший бік і дає змогу кожному показати себе справжньою людиною по образу і подоби Божій.

Іншою людиною, яка захоплювалася творчістю Августина, переосмислила її, побачила загрозу руйнування цивілізації та доклала максимум зусиль, щоб цьому запобігти, був Рейнхольд Нібур. У різні періоди свого життя він був пастором, філософом, викладачем, суспільним діячем та політичним радником. Головним здобутком Нібура була філософсько-богословська концепція християнського реалізму як практичного засобу мислення. Основні ідеологічні засади християнського реалізму народжувались передусім із споглядання життя, де панували нерівність,

¹ Мається на увазі довільна подія, яка втілює Божий план, а не тільки чудо у традиційному розумінні дару чудотворення.

несправедливість, страждання, війни – і все це поряд з церквою, християнами, служіннями, молитвами та проповідями про Всемогутнього Бога.

Християнський реалізм утворився з елементів філософського прагматизму, теологічних концепцій Отців Церкви та Реформації, а також власних ідей Нібура. Від Августина Нібур взяв ідею про місто небесне та місто земне і концепцію обмеженої справедливості. Від Мартіна Лютера та Жана Кальвіна - вчення про гріховність людської природи. Від прагматизму Нібур взяв протистояння радикальним ідеологіям та відсутність монополії на істину серед людей. Разом із своїми думками він утворив три теологічних постулати християнського реалізму:

1. В основі людської природи лежить свобода, яку подарував людям Бог. Свобода вибирати Божу волю є найбільшим благом, але разом з цим люди можуть вибирати і зло.
2. Всі люди зазнали впливу первородного гріха. Гріховна натура, яку кожна людина успадкувала від Адама, робить людей вразливими, ніхто не в змозі повністю позбавитись від неї².
3. Ідеальні сутності (речі, концепції) можуть існувати тільки в ідеальному світі. У фізичному світі, де живуть люди, можуть існувати тільки відносні речі.

Ці постулати Нібур розвинув у потужний світоглядний та філософсько-богословський фундамент. Розглянемо, як виглядають місто небесне та місто земне з точки зору християнського реалізму.

Місто небесне є ідеальним, отже недосяжним. Але його можна побачити очима віри, тому воно слугує взірцем та ідеальним прикладом для людей. У місті небеснім панує Бог, тому спілкування з Богом утворює зв'язок між містом небесним і містом земним. Нібур вважав, що цей зв'язок створює діалектичну напруженість: чим сильніше людина пізнає ідеальне, чим більш абсолютними принципами вона користується, тим важче їй втілювати їх у реальному житті у конкретний момент часу або історії [3]. Причиною цього є протилежність міста земного і міста небесного, або реального та ідеального, або ж матеріального і духовного.

Тому кожний християнин постійно перебуває у пошуках балансу між пізнанням Бога у духовному світі та втіленням цих одкровенень у реальному. Сам він такий баланс знайти не може, тому кожний такий вчинок – це акт перевершення своєї природи з Божою допомогою. Роль церкви унікальна і неповторна – давати людям можливість споглядати небесне місто, встановлювати зв'язок з Богом і перевершувати земні історичні процеси творенням Божої волі Божими засобами. Практика християнського життя, за Нібуром, надихає на використання власної свободи заради служіння іншим.

Місто земне – це недосконалий і скінченний матеріальний світ, у якому живуть всі люди. На думку Нібура, місто земне населене здебільшого дітьми світла та дітьми темряви [8].

² Нібур наголошував, що у суспільному житті індивідуальні гріховні схильності неминуче призводить до росту суспільного егоїзму, який перемагає будь-яку індивідуальну мораль. Тому чим більше суспільство, тим більш аморальним воно стає, і тим менше можливостей його повернути. Тому для керування великими спільнотами необхідно застосовувати силу та примус [7].

Діти світла – це наївні ідеалісти. Вони шукають загального блага, але настільки захоплені своїми ідеалами, що не зважають на можливість їх практичного втілення. Діти світла тримаються ідеалістичних концепцій, які далекі від втілення у реальність. Наприклад, діти світла серед лібералів вважають, що прогрес перетворить місто земне у місто небесне, і наступить Царство Небесне на землі. Діти світла серед консерваторів вважають, що місто небесне було зіпсоване і перетворилося на місто земне, і тому треба повернутися до початку Божого плану, який спотворили грішні люди. Нібур не погоджувався з жодною з таких позицій і вважав ці міста окремими та несумісними. За Нібуrom, Бог наперед визначив Свій план для людства як історію, яку люди повинні прожити у місті земнім, а у кінці історії відбудеться явлення міста небесного, яке остаточно знищить місто земне. Це не погано саме по собі, такі ідеали можуть навіть походити з міста небесного, але, на думку Нібура, практичне втілення ідеалу є навіть більш важливим за сам ідеал. Але діти світла вважають, що ідеали є самі по собі цінністю, і тому дуже часто стають жертвами маніпуляцій з боку дітей темряви. На початку Другої світової війни архієпископ Кентерберійський привітав Гітлера за “безкровну” перемогу в Австрії, і Нібур був обурений тим, що церковні владики зважають тільки на видиме насилля, і закінчення війни для них важливіше за покарання агресора [4]. Знову, ми бачимо подібні приклади і в наш час, коли Папа Франциск у своїх промовах щодо української війни прирівнює страждання агресора до страждання жертви [10].

Діти темряви – це аморальні прагматичні циніки. Вони шукають лише власного блага, не зважають на суспільні інтереси і не цураються використовувати інших людей у своїх інтересах. Вони маніпулюють, вимагають, застосовують силу й обманюють заради досягнення егоїстичних цілей. Через свою хитрість і підступність діти темряви можуть легко обдурити дітей світла і збагатитися за їх рахунок або навіть пожертвувавши ними. Через це Нібур вважав дітей темряви ворогами до всього людства.

Ідесь поміж дітьми світла та дітьми темряви у місті земному мешкають реалісти – люди, які мають моральні ідеали, але зважають на практичні результати кожної дії. Втілення ідеалів, на їхню думку, повинно враховувати поточну ситуацію: наявні можливості та ресурси, час та протидію з боку дітей темряви. Реалісти теж прагматичні, але, на відміну від дітей темряви, усвідомлюють відповідальність перед Богом, і тому кожне рішення для них є оцінкою наслідків. Християнські реалісти розуміють, що і дія, і бездіяльність мають наслідки. Вони не бояться зупинити злу силу іншою силою, і їхньою метою є забезпечення справедливого, доброго, врівноваженого суспільства, наскільки це можливо у поточній ситуації. Діти світла часто критикують реалістів за зраду ідеалів, але краще втілювати відносну справедливість, ніж мріяти про абсолютну.

Важливо розуміти, що Нібур був не тільки мислителем, філософом і богословом, але і дуже потужним практиком. Він вважав пацифістів у США наївними дітьми світла, а нацистську Німеччину – дітьми темряви, які загрожують всьому людству. Від початку Нібур стверджував, що з варварами не можна домовлятися, тому що вони розуміють тільки політику сили, а тому

єдиний надійний засіб стримування – це збройні сили [5]. Щоб зупинити нацистів, поки не пізно, Нібур долучився до масованої публічної антипацифістської кампанії у 1940 році. Деякі його дебати по радіо слухали більше 800000 людей одночасно. Врешті-решт, ця кампанія вплинула на рішення щодо участі США у Другій світовій війні, зокрема щодо негайного ленд-лізу³. Хоча програма ленд-лізу була започаткована як допомога Великій Британії, потім вона була розширена на інші країни, у тому числі СРСР. Деякі історики вважають, що постачання по програмі ленд-лізу врятували мільйони життів у СРСР і змінили хід війни. Крім того, після закінчення Другої світової війни Нібур був одним з архітекторів політики стримування СРСР, яка трансформувалася у Холодну Війну⁴.

Нібур мав тісні відносини з представниками Демократичної партії США, зокрема він був радником Гаррі Трумена, і після закінчення Другої світової війни мав вплив на ідеологічні засади політики США. У 1952 році Нібур навіть визнав, що була досягнута відносна рівновага та відносна справедливість у американському суспільстві [6]. Ідеї християнського реалізму мали великий вплив на американську політику, про це свідчили Барак Обама та Гіллари Клінтон [1]. Навіть через 70 років глибоко у фундаменті політичної повістки США залишаються такі ідеї Нібура:

- Намагання впорядкувати місто земне означають прийняття відповідальності за все, що відбувається на землі;
- США захищають цінності та демократію на міжнародній арені, тому що силу зла повинна стримувати інша сила;
- Владу не можна монополізовувати, тому фанатиків та радикалів треба тримати подалі від посад і повноважень.

Таким чином, хоча ідеї Нібура зазнали трансформації з часом та зміною політичних пріоритетів, головний світоглядний підхід у політиці не змінився – люди надихаються ідеалами міста небесного, але впорядковують місто земне згідно з практичними можливостями та історичним моментом. Головною метою є протистояння злу та хаосу і впровадження суспільного балансу.

Висновки. Які з цього можна взяти уроки для українського суспільства? Передусім, варто зазначити, що США одностайно прийняли пакет законів для ленд-лізу в Україну у тому числі, тому що засвоїли уроки минулого.

Перший урок: поки історія не завершена, її можна змінити, особливо людям, які мають зв'язок з Богом, тому Бог не хоче і не планує поразки України, але у Нього немає інших рук, крім наших. Нам треба вивчити уроки Августина та, скориставшись здобутками християнського реалізму, зупинити зло і захистити беззахисних.

³ Мова йде про дебати Рейнхольда Нібура з Джоном Флінном у радіопрограмі «America's Town Meeting of the Air: Should Our Ships Convey Materials to England?» 8 травня 1941 року. Запис цих дебатів було включено до Національного реєстру записів Бібліотеки Конгресу США.

⁴ Іншими двома ключовими людьми були Ганс Моргентау, засновник політичного реалізму у міжнародній дипломатії, та Джордж Кеннан, экс- посол США у Москві. Джордж Кеннан відомий своєю Довгою Телеграмою, яка у 1946 році передбачила стратегію поведінки СРСР [2].

Другий урок: в українських церквах багато ідеалістів, у яких викривлене бачення світу вступає у конфлікт з реальністю. Через це виникають суперечки щодо “кому можна віддавати славу, а кому ні”, щодо протиставлення духовних засобів, таких як молитва, піст і освячення, до матеріальних, як зброя, щодо волі Божої у цій війні⁵ і так далі. Всі ці суперечки здебільшого не приносять великої шкоди, тому що діти світла зазвичай тільки споглядають свої ідеї, а не втілюють у життя (бо це неможливо). Проте, прийняття нової історичної та богословської реальності може зайняти декілька років, після яких ідеалістичний пацифізм не буде панівним серед українських християн, і буде розроблене богослов’я воєнного часу.

Третій урок. В житті, особливо під час війни, немає вибору між хорошим та поганим. Християнські реалісти розуміють відповідальність перед Богом і з молитвою роблять вибір між поганим та ще гіршим. Тому що бездіяльність так само приводить до наслідків, як і дії. Етичний вибір на реалістичних засадах є проявом внутрішньої сили і турботи за майбутнє.

Четвертий урок. Якщо прийняти всю історію як розвиток Божого плану, то можна стверджувати наступне: Бог очікує, що наступні покоління українців принаймні народяться і будуть правильно виховані. Тому деякі люди призначені Богом для захисту нині живучих, а деякі – для захисту майбутніх поколінь. Не треба намагатися змінити одне покликання на інше, тому що захист майбутніх поколінь і виховання дітей теж є такою ж важливою частиною фронту війни цивілізації проти варварів, як і стримування росіян із зброєю в руках.

Список використаних джерел:

1. Liam J. Niebuhr and Obama. *Hoover Institution*. 2009. URL: <https://www.hoover.org/research/niebuhr-and-obama>.
2. Kennan G. Long Telegram. *The National Security Archive*. 2022. URL: <https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm>.
3. Niebuhr R. An interpretation of Christian Ethics. New York : Meridian Books, 1960. 160 p.
4. Niebuhr R. Peace and the Liberal Illusion. *Christianity and Power Politics*. New York, 1952. P. 83–93.
5. Niebuhr R. Synthetic Barbarism. *Christianity and Power Politics*. New York, 1952. P. 117–130.
6. Niebuhr R. Irony of American History. Chicago : University of Chicago Press, 2008. 174 p.
7. Niebuhr R. Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics. New York : Charles Scribner's Sons, 1960. 320 p.
8. Niebuhr R. The Children of Light and the Children of Darkness: a vindication of democracy and a critique of its traditional defense. Chicago : The University of Chicago Press, 2011. 190 p.

⁵ Як найяскравіший приклад, можна згадати звернення пастора Олега Бокова до президента України, яке демонструє несприйняття реальності, нерозуміння причин і наслідків війни, замовчування ролей агресора і жертви у війні, а також змішування сакрального та матеріального [9].

9. Боков О. Пастор звернувся до президента України: «Бог може зупинити війну вже сьогодні!», 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=w9mPoFFM1x0>.

10. Посол України відреагував на слова Папи Римського про «невинну жертву» Дугіну. *Слово і Діло*. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/24/novyna/polityka/posol-ukrayiny-vidreahuvav-slova-papy-rymskoho-pro-nevynnu-zhertvu-duhinu>.

КОСТЯНТИН ТЕТЕРЯТНИКОВ

доктор філософії

E-Mail: konstantintet@gmail.com

м. Кременчук, Україна

ХРИСТІЯНИН І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

Анотація. У статті розглянуто ставлення християн до національного питання, простежено історію проблеми, підкреслено біблійні основи для вивчення національностей, а також принципи християнської відповідальності щодо цього. У праці підкреслено, що християнський погляд на національне питання не є негативним і демонструє доволі активну позицію в державі і суспільстві.

Ключові слова: національність, народ, біблійний погляд, християнська відповідальність.

A CHRISTIAN AND THE NATIONAL QUESTION

Annotation. The report raised the question of the relationship of Christians to the national question. The report traces the history of the issue, emphasizes the biblical basis for nationalities, and also presents the principles of Christian responsibility regarding the national issue. The report emphasizes that the Christian view of the national question is not negative and demonstrates a rather active position in the state and society. The report is characterized by multi-vector and multifaceted nature and goes beyond the boundaries of one's own denomination.

Key words: nationality, people, biblical view, Christian responsibility.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні як ніколи українським християнам, євангельським протестантам різних деномінацій треба відповісти на головне питання: як їм жити у суспільстві, яке перебуває в стані війни? Що робити зі своєю національністю? Наскільки ми можемо ігнорувати національне питання?

Ми звикли бути пацифістами, аполітичними, бути тими, хто знаходиться «скраю», бути маргіналами. Але зараз інша ситуація. Розпочалася війна, яка руйнує все наше життя. Наші молитовні будинки знищуються ракетами ворога, який напав на нашу країну. Християни-протестанти з перших днів війни увійшли в список біженців, розуміючи, що війни не уникнути, а воювати не має бажання. З іншого боку, багато тих, хто займається благодійністю і всіляко допомагає тим, хто опинився в біді.

Розмірковуючи про теперішній стан речей, ми також звертаємо увагу, як російські християни-протестанти цитують Біблію, щоб пояснити нам, як ми помиляємось, коли починаємо захищати свою країну. А вони говорять про те, що Святе Письмо каже, що віруючі в Христі вже не мають ніякої національності, бо, як написано «...де немає ні грека, ні юдея, ні обрізання, ні необрізання, ні варвара, ні скіфа, ні раба, ні вільного, але все й у всьому – Христос» (Кол. 3:11). Подібний текст є і в посланні до галатів – «Немає юдея, ні грека; немає ані раба, ані вільного; немає чоловічого роду, ні жіночого, бо в Ісусі Христі ви всі – одно» (Гал.3:28). А якщо немає ніякої національності, то і необхідність захищати свою Батьківщину зводиться до нуля.

Тому український християнин не повинен відчувати себе українцем, так само, як і юдей-християнин часу апостолів не повинен відчувати себе євреєм... Тобто, нам, християнам, необхідно бути у Христі, і тоді градус напруги буде знятий, і віряни з України і Росії зможуть спілкуватися без обмежень. Але ті, хто буквально трактує тексти, що якщо у Христі «...немає ні юдея, ні еліна, ні скіфа», а також українця, росіянина, американця і т.д., має на увазі, що нам не треба бути національно орієнтованими християнами. Нам головне бути у Христі! Але ті люди, які цитують так Слово Боже, вони чомусь не дочитують до кінця, бо в цьому тексті також говориться, що у Христі немає ні чоловіка, ні жінки, ні раба, ні вільного. Тобто, ми тепер не можемо акцентувати на свій соціальний або гендерний статус. Але ми не перестаємо бути чоловіками або жінками, як ми не перестаємо бути або вільними людьми, або невільними. Як тоді бути з цим текстом? По-перше, він не заперечує національне питання і національні проблеми. Він дійсно говорить, що у Христі всі наші відмінності не мають значення. Тобто, у Христі не має головних і другорядних, не має людей першого і другого гатунку. Але в світі людей все це є. І Апостол Павло звертається в своїх посланнях і до юдеїв, і до греків, і до римлян. Національне питання нікуди не дівається, просто воно перестає бути головним і тим, що впливає на спасіння, але воно є і не має бути зневаженим. Тим паче зараз, коли росіяни розпочали війну проти українців. Нам необхідно зрозуміти, що ця війна є неминучою.

Основні результати дослідження.

1. Історія питання

Коли ми послухаємо промови російських пропагандистів, російського президента або російських політиків, то ми зрозуміємо дві речі. По-перше, України як держави у російській самосвідомості просто не існує. Є тільки бунтівні території, які відокремилися після розпаду Радянського Союзу в 1991 році. Тому те, що відбувається після 24 лютого 2022 року, - це не війна, а «спецоперація» по поверненню втрачених територій. По-друге, сам Радянський Союз – це була назва Росії, в якій були 15 «фейкових» республік, які контролювалися і управлялися з Москви. Бо, на думку ідеолога Радянського комунізму В.І. Леніна – «Федерація шкідлива...» [1, с. 26]. Тому була відкинута як ідея федерації народів Російської імперії.

Радянський Союз як держава, яка утворилася після Жовтневої революції 1917 року і кровопролитної громадянської війни, була нічим іншим, як спробою повернути втрачені території в результаті самої революції і поразки

в Першій світовій. Ці повернення втрачених територій тягнулися аж до початку Другої світової війни, яка на першому етапі розпочалася як розподіл Польщі і країн Східної Європи між нацистською Німеччиною і Радянським Союзом.

До речі, ці всі спроби повернення «своїх територій» закінчилися перемогою в 1945 році і досягненню найкращих результатів для Росії за весь час її існування, коли вона вперше за свою історію контролювала всю Східну і Центральну Європу, розділила Німеччину і мала вплив в Південно-Східній Азії.

Наприкінці 1991 року, 25 грудня, Радянський Союз припинив своє існування, перед цим втративши всі республіки, які оголосили про свій суверенітет після невдалого державного перевороту, який відбувся 19-21 серпня 1991 року [5, с. 399]. Україна, наскільки відомо, відіграла свою роль у розпаді Радянського Союзу. Українська влада на чолі з Леонідом Кравчуком не бачила необхідності у відновленні нової версії Союзу, і після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року оголосила проведення всенародного референдуму разом з президентськими виборами 1 грудня 1991 року.

Після референдуму, в якому 90% громадян підтримало незалежність, Україна прийняла курс на Євроінтеграцію [3, с. 285]. В тому самому грудні біля білоруського Бреста в Беловезькій Пущі керівниками Росії, України і Білорусії був підписаний договір про Співдружність незалежних держав (СНД). Це нове утворення повинно було замінити СРСР, але СНД була тільки формальністю. Тем не менш, за висловом Й. Іваськіва, який брав участь у цій події саме в Беловезькій Пущі – «...три незалежні держави спільно, одноставно і однозначно проголосили смерть імперії зла – Союзу Радянських Соціалістичних Республік» [3, с. 296].

Для Росії, яка себе сприймала як правонаступницю СРСР, розпад цієї держави став трагедією. Російський президент В. Путін назвав цю подію найбільшою геополітичною катастрофою XX сторіччя [6]. Він вбачає своїм завданням повернути кордони сучасної Росії до кордонів Радянського Союзу 1991 року. А це можливо тільки військовими діями. Тому Росія і розпочала цю війну проти України, яка не увінчалася блискіркою і вже прийняла затяжний характер. Війна пробудила в українців силу захищати свою землю і боронити її до останнього. Всі піднялись на боротьбу проти ворога. Кожний на своєму місці. І це приводить до того, що Україна в підсумку перемагає. Вона вже контрнаступає, і всі мають надію на повернення всіх своїх територій.

Україна хоч і відзначила 31 рік своєї незалежності, завжди прагнула до свободи. Національне питання звучало ще сто років тому під час революційних подій в Російській імперії, але тоді українці не змогли захистити свою молоду державу. Національний український рух так і не зміг перемогти імперію. Але він не скорився і зміг зберегти українську національну ідентичність, яка змогла повстати в Радянській Україні під час Горбачовської перебудови в Радянському Союзі.

2. Біблійні основи національності

Біблія не заперечує, а підкреслює національність. І це зрозуміло, адже вона є Святим Письмом не тільки для християн, але і для представників

юдейської національності. Цікаво, що історично національні рухи з'явилися в Європі тільки в ХІХ столітті завдяки Наполеонівським війнам [7].

Тобто, більшість народів почали сприймати себе як нації 100-200 років тому, і це при тому, що деякі з цих народів мали свою землю або свою державу.

Тільки юдейський народ осмислив свою національну ідентичність ще під час Античності, коли був під владою Римської імперії, яка, до речі, окупувала землю, знищила державу і розсіяла цей народ по всьому світі. Цей народ не мав ні землі, ні держави, але мав національну самосвідомість і вижив серед імперій минулого.

Ця національна самосвідомість не була принижена чи закреслена Ісусом Христом під час Його земного служіння. Більше того, апокаліптичні пророцтва Ісуса Христа обертаються навколо Божого вибраного ізраїльського народу, який, як відомо, не прийняв Христа і ще тільки чекає на Його перший прихід. Але ізраїльський народ залишається вибраним. Джордж Елдон Ледд в своїй книзі «Богослов'я Нового Завіту» каже: «Ізраїль залишається вибраним народом. Він, як і раніше, підлягає особливій Божій турботі і є зброєю спасіння» [4, с. 642].

Апостол Павло в своєму посланні до римлян пише, що Бог не залишив Свій народ: «Не відкинув Бог Свого народу, який Він наперед знав...» (Рим. 11:2). Коли Павло користується метафорою прищепленої дикої оливи, то підкреслює, що саме язичники приєдналися до Божого народу, а не навпаки.

У книзі Об'явлення говориться про народи, які будуть проживати в Новому Єрусалимі разом зі своїми правителями: «І народи ходитимуть у Його світлі, й царі землі принесуть свою славу до нього» (Об'явл.21:24). Тобто, не просто люди з різних народів, а цілі народи будуть жити в Новому Єрусалимі. Зрозуміло, що ми не зовсім розуміємо метафоричну й алегоричну мову есхатологічних текстів Святого Письма, але ми бачимо, що Бог не протистоїть народам, а навпаки закликає їх підкоритися Богові.

У цьому плані український народ може покласти на Бога і довірити Йому своє майбутнє, для якого національне питання є дуже гострим насамперед тому, що сусідні держави завойовували його протягом тривалого часу, і тільки останні тридцять років ми маємо незалежність, яку необхідно постійно відстоювати.

Нам необхідно розуміти, що Бог на нашій стороні, що Він не ліквідує народи, і що для Нього національне питання має сенс, бо Він сам наділив кожному народу своє місце на землі: «Визначивши заздалегідь окреслені пори та межі їхнього проживання» (Дії Ап. 17:26).

Але нам треба пом'ятати, що Бог судить народи, якщо вони порушують Божі заповіді, і допомагає кожному народу мати вдосталь всього, чого цей народ потребує: «Так Він звершує суд над народами, і так дає їм вдосталь усього необхідного» (Йов. 36:31).

3. Християнська відповідальність щодо національного питання

Національне питання завжди сприймається через емоційний інтелект людини. Тим більше, що важкі і неприємні взаємовідносини між українцями і росіянами, а точніше між жителями Києва і жителями Москви, тягнуться ще з часів князя Андрія Боголюбського, який став першим, хто ще в 1169 році не

тільки заволодів Києвом, але й пограбував його, відмовившись від володіння великокиївським престолом.

І саме те пограбування Києва в 1169 році остаточно ослабило його, а не як кажуть радянські підручники з історії, про те, що занепад Києва пов'язаний з татаро-монгольською навалою і з повним знищенням столиці Київського князівства в 1241 році.

Цікаво, що відновити свою державну функцію Київ зміг тільки на початку XX століття, коли став столицею Української Народної Республіки (УНР) в 1917 році. Цей шлях був важким і проходив через випробування і поразки, але Київ зміг вистояти й останню свою оборону, яка відбувалася на початку 2022 року, він витримав.

У чому ж відповідальність християн щодо національного питання, тим паче, що багато духовно налаштованих вірян цитують слова Христа в Євангеліях, що «Царство Моє не від цього світу...» (Івана 18:36)? А відповідальність в тому, що ми представники свого народу, і нам необхідно піклуватися про нього, молитися, розбудовувати і жити для нього, пам'ятаючи другу заповідь про «любов до ближнього...».

Господь дав життя кожній людині і, як каже Святе Письмо, особисто створював кожного. Про це говорить Давид у своєму псалмі: «Ти створив мої нутрощі, сформував мене в лоні моєї матері» (Пс.139:13). Також Святе Письмо вказує, що ми проживаємо на землі 70-80 років. В молитві Мойсея, чоловіка Божого, ми читаємо: «Тривалість нашого життя – сімдесят років; якщо ж вистачить сили, то вісімдесят років...» (Пс.90:10). Якщо так, нам необхідно гідно прожити цей час, виконуючи волю Божу на землі.

Ми як люди Божі повинні розуміти, що у Бога є свої плани щодо кожного народу і племені, які проживають на землі, і немає жодного народу, який би мав законне право панувати над іншим. Святе Письмо повідомляє: «Створив Він з одного весь людський рід, щоби жив по всій поверхні землі, визначивши заздалегідь окреслені пори та межі їхнього проживання» (Дії Ап. 17:26). А якщо так, то ми, християни, повинні залишатися з тим народом, де ми народилися, і розуміти, що, перш за все, нашим ближнім, якого ми повинні любити, є представник того народу, в якому ми народилися.

Святе Письмо, як дороговказ, вчить нас на прикладі ізраїльського народу, як треба піклуватися про «своїх». Це історії, перш за все, з Старого Завіту, але вони допомагають нам розуміти, чого чекає від нас Бог.

Першою відповідальністю християн щодо національного питання є молитва і вивчення історії власного народу. Ми бачимо, як представники Божого народу молилися за свій народ, і як вони ретельно вивчали історію минулого.

Ось кілька ілюстрацій. Приклад вивчення історії свого народу ми читаємо в Псалмі 44:2-3: «Боже, ми власними вухами чули, наші батьки розповідали нам про справу, яку Ти здійснив у давні часи, - в їхні дні. Своєю рукою Ти прогнав народи, а їх Ти поселив; народи Ти потіснив, а їх поширив». Псалом 44 – це не тільки пісня, але і повчання синів Корея. Для нас важливо бачити, що Бог робив раніше у нашому народі, і тим самим розуміти Його волю. Якщо Бог подарував державність народу України після розпаду

людиноненависницької «імперії зла», якою був Радянський Союз, то зрозуміло, що цю державність потрібно боронити.

Приклад молитви за народ ми бачимо в 2 книзі Хронік 6:21: «Прислухайся, будь ласка, до благань Твого слуги та Твого народу, Ізраїлю, коли вони будуть молитись...». Це уривок з молитви царя Соломона під час освячення Єрусалимського храму. В цій молитві ми бачимо заклик молитися за народ, за політиків - в Новому Завіті: «Отже, насамперед прошу, щоби звершувати молитви, благання, прохання, подяки за всіх людей, за царів і за всіх, хто при владі, щоб нам жити тихим і спокійним життям – в усякій побожності та чистоті» (1 Тим. 2:1-2). Молитися за тих, хто при владі з метою спокійного життя. А спокійне життя для народу України прийде тільки після перемоги над Росією, яка і розпочала цю загарбницьку війну.

Друга відповідальність християн України за свій народ полягає в тому, щоб розширювати Царство небесне у всі сфери життя. Цю ідею ми прослідковуємо, коли вивчаємо Господню молитву. В цій молитві є такі слова – «...нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі...» (Мф.6:10). Це дуже важливі слова, які перевертають наше уявлення про життя. Ми б молилися так: «забери нас на небо, бо тільки там є воля Твоя...». А Господь чекає, щоб ми принесли Його волю на землю, а не просто чекали, коли Він повернеться і забере нас до Себе...

Третя відповідальність християн за свою країну полягає в тому, щоб займатися своєю професійною діяльністю як покликанням і робити це так, як для Господа: «Що тільки робите, робіть від душі, наче для Господа, а не для людей» (Кол.3:23). Поклик Святого Письма в тому, щоб ми розглядали кожну справу як те, що ми робимо особисто для Христа. Коли віруючі люди будуть саме так робити, ми побачимо якісні відмінності між тим, що є зараз, і тим, що було раніше. Робити як для Господа – це робити як для себе, тобто старанно, відповідально і високоякісно.

Висновки. Сьогодні як ніколи ми стикнулися з необхідністю вирішення свого національного питання. Вивчаючи Біблію, бачимо, що Господь не вважає національність чимось непотрібним, від чого необхідно відмовитися. Сам Бог створив різні мови, народи і культури, щоб ми відрізнялися один від одного.

Ця різноманітність допомагає зберегти світ від повного фізичного, морального і соціального знищення. Бог сам наділив народи часом і територією для того, щоб вони пізнавали Бога, виконували заповіді і служили своєму ближньому.

Бог, прийшовши в цей світ через втілення в Ісусі Христі, народився в юдейській родині і був повноцінним євреєм. Він не відмовився від своєї національності і після воскресіння, коли пообіцяв своїм послідовникам, що він в майбутньому повернеться саме до юдейського Єрусалима.

Бог не прибирає народи, а наводить їх до Себе через Ісуса Христа, і саме народи, які послідували за Христом, будуть населяти святе місто – Новий Єрусалим. Саме тому нам необхідно повернутися обличчям до свого народу і проповідувати йому Святе Письмо. Бо саме через Боже Слово народ буде не тільки спасений духовно, але і в державному, і в соціальному плані.

Список використаних джерел:

1. Василенко В. На війні як на війні. Київ : Темпора, 2020. 292 с.
2. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Львів : Вид-во ЛБА, 1999. 448 с.
3. Іваськів Й. Український народ і християнство. Харків, 2005. 304 с.
4. Ледд Дж. Богословие Нового Завета. СПб. : Библия для всех, 2003. 800 с.
5. Плохій С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2019. 496 с.
6. Распад СССР Путин назвал самой большой геополитической катастрофой. *Украинская Правда*. 2005.
URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2005/04/25/4387750/>.
7. Національна держава. *Вікіпедія*.
URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національна_держава.

ПАВЛО ШЕВЧУК

*доктор філософії зі спеціальності «богослов'я»,
керівник заочної програми «Прикладне богослов'я»
Українська євангельська теологічна семінарія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3657-8758>
м.Київ, Україна*

КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ІМПЕРІАЛІЗМУ: БОГОСЛОВСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

Анотація. У статті описано основні риси імперіалістичного мислення, які включають шовіністичну зверхність та несприйняття іншого як рівного собі. Виявлено штучність ідеологічних конструктів імперіалізму, але водночас було розкрито небезпеки, які несе в собі ідея національної держави. Позиція церкви може стати індикатором негативних тенденцій у суспільстві, щоб попередити та запобігти формуванню нових ідеологій.

Ключові слова: імперія, національна держава, Вільям Т. Кавано, шовінізм, ідеологія.

Annotation. The report describes the main features of imperialist thinking, which include chauvinistic superiority and non-perception of the Other as equal to oneself. The artificiality of the ideological constructs of imperialism was revealed, but at the same time the dangers inherent in the idea of a nation state were shown. The position of the church can become an indicator of negative trends in society, to warn and prevent the formation of new ideologies.

Key words: empire, national state, William Cavanaugh, chauvinism, ideology.

Актуальність обраної теми зумовлена новим етапом розвитку імперіалізму як ідеології, що виявився у неприкритій агресії з боку росії, але водночас в науковому світі продовжується дискусія поміж теоретиками

проектів транснаціональних об'єднань і тими, хто відстоює ідею суверенності національних держав.

Основні результати дослідження. Аналізуючи історію імперіалістичних утворень, ми можемо відзначити, що здебільшого їх теоретики використовують певні універсальні ідеї, які здатні об'єднати в межах одного політичного режиму різні етноси, з їх різноманітним культурним та релігійним ознаками, який покликаний зупинити постійні суперечки між народами. Центральною об'єднувальною ідеєю часто використовується обіцянка принесення миру, на противагу перманентним зовнішнім загрозам. Це ми зустрічаємо як в концепції *Pax Romana*, так і в комуністичній ідеології, що прагнула об'єднати людей різної національності, різних світоглядів навколо спільного прагнення до, так званого, «мирного і світлого майбутнього». Але як тільки такі теорії стикаються з небажанням окремих народів погоджуватись з пропозицією такого «миру» та їхнього спасіння, імперії одразу відповідає ненавистю, насиллям та репресіями.

З іншого боку, імперія будує міфологічну систему про власну цивілізованість, що обґрунтовує їх подальшу насильницьку експансію, яка покликана принести благо менш розвиненим народам. Століттями російська імперія намагалась нав'язати почуття неповноцінності українського народу, його мови та культури українців. У XVIII–XIX ст. проводилась цілеспрямована політика заборони та дискредитації української мови, що не придатна для високої літератури, церковного вжитку, а тим більше не могла б стати мовою науки чи філософії. Така зверхність будується на шовіністичному переконанні про вищість та досконалість власної культури та суспільного устрою.

З богословської перспективи, таке ставлення ігнорує почуття гідності людини, не вбачаючи в кожній особистості Образу Божого, що виливається в повазі до його світогляду, національних чи культурних особливостей. Втім, базовим християнським принципом є повага до ближнього та ставлення до нього як до вищого за себе (Матвія 20:26–27). Цей принцип доречно було б екстраполювати на відносини між народами, де кожна країна з рівною повагою ставиться до всіх, незважаючи на рівень економічного розвитку, показник ВВП чи індекс щастя населення.

Така зверхність Російської імперії проявляється в її концепції «братерства народів», де росіяни виступають у ролі старшого брата, який нібито покликаний оберігати і вести за собою інші народи. Така ідея вже в корені закладає шовіністичний принцип неповноцінності одного з братів, який не в змозі сам обирати свій шлях у житті, невдовзі керувати власною родиною, побутом, але постійно потребує допомоги, втручання, вирішення проблем зовні. Загалом ідея братерства як взаємодопомоги одного народу іншому видається доречною, якби вона здійснювалась у добровільний спосіб. В умовах диференційованості світу зі значним розривом між розвинутими державами та країнами третього світу постає виклик для багатших та успішніших суспільств підтримувати, допомагати, ділитись досвідом та ресурсами з меш успішними сусідами. Але імперіалістична політика використовує протилежну позицію насильницького нав'язування власних

уявлень про державне будівництво з позиції своєї «старшості». В сучасній ситуації російської агресії пов'язана саме з наративом про «провальність» України як державного проекту, тому вбачається абсолютно виправданим за допомогою сили встановити бажаний порядок, викоринити «нацизм» та підтримувати «традиційні цінності». Підтримка християнами такої риторики свідчить про імперськість їх теології, яка вбачає єдиним способом імплементації християнських принципів в суспільне та політичне життя лише через досягнення їх утвердження на законодавчому рівні, що дозволяє використовувати силовий апарат в процесі насадження власного світогляду. Знову ж таки, нехтуючи свободою іншого, самостійно обирати систему вірувань та переконань.

Йорам Хазоні, відомий єврейський політичний філософ і богослов, звертає увагу, що історія народження та розвитку єврейського народу та його державності в Старому Заповіті проходить саме в умовах його постійного протистояння імперіям Єгипту, Вавилону, Ассирії та Персії. Ці політичні утворення у різний спосіб намагались утвердити міжнародне царство, яке могло б забезпечити мир і процвітання на їх територіях. І хоч ми можемо констатувати, що як Єгипетська держава, так і Вавилонська змогли забезпечити відносний мир та стабільність для народів під своєю владою, але водночас Біблія описує історію Ізраїлю як спроби побудови альтернативної політики до імперії і їх намагання вибороти свою незалежну державу. Для ізраїльських пророків Єгипет був «домом рабства», який вони описували з жалем та болем через вбивства та експлуатацію, яку несла з собою імперія [1, с. 17].

Історики називають історію Ізраїлю X ст. до н.е. протонаціональною державою, яка мали спільне розуміння історії, етнічної спорідненості, національну армію, а також спільну систему законів та цінностей, яка була дана Богом на горі Сінай. Водночас ця спільнота не була закритою, про що яскраво розповідає нам історія про моавитянку Рут, яка стала частиною єврейського народу. Цар Давид, у свою чергу, окреслив можливість для іноземців приєднуватись до народу Ізраїля, прийнявши юдаїзм, який на той час був невід'ємною ознакою їх національної держави. Тож Йорам Хазоні доводить, що саме в Торі ми знаходимо приклад політичного устрою, який забезпечує незалежність національних держав і пропонує їм жити в межах власної землі, залишаючись в мирі зі своїми сусідами [1, с. 18]. Слід також додати, що і в Новому Заповіті ми простежуємо ідею Богом даної землі, визначивши пори та межі проживання народів (Дії 17:26–27).

Модерну модель нації Йорам Хазоні описує як спільноту, що об'єднана спільною культурою, традиціями, яка передається з покоління в покоління, маючи спільну пам'ять, мову і наративи, зафіксовані в текстах, обряди та визначену територію. Ідентифікуючи себе з пращурами, представники народу спільно планують, як будувати краще майбутнє для наступних поколінь [1, с. 27].

У цьому контексті хотілось би розглянути дискусійні запитання, пов'язані з модерними націями, які, у свою чергу, користуються власними наративами, кожна нація вибудовує власну інтерпретацію історії, героїзуючи

окремих осіб та дегуманізуючи ворогів. Яскравим критиком конструкт модерної нації у сфері богослов'я виступає католицький богослов Вільям Т. Кавано з університету Де Поля в Чикаго (США). Зі своєї перспективи він переконує, що модерні нації-держави були сформовані через насильницький процес захоплення влади для ведення війни на інших територіях з метою задоволення економічних інтересів місцевих еліт. Тоді як єдність національних держав підтримується лише через періодичні війни, які надають населенню відчуття ідентичності, що виникає завдяки консолідації навколо спільного ворога. На думку Кавано, за відсутності такого зовнішнього чи внутрішнього ворога патріотичні почуття єдності майже зникають, тому і держава втрачає свою необхідність [2, с. 38].

В. Кавано підкреслює, що сучасні національні держави позиціонують себе як світські, але насправді є квазірелігійними конструктами, що опираються на систему міфів та патріотичних ритуалів для стимуляції ностальгічних спогадів і почуття спільності. Історично було сформовано комплекс спеціальних ритуалів, які мають релігійне походження. Це, зокрема, підняття прапора (як і факт спалення прапора – вважається оскверненням цього символу в США), спів національного гімну та проголошення присяги на вірність нації, вшанування жертв національних воєн, військові паради тощо. Доводячи, що держава будується на квазірелігійних наративах, які формують національну ідею, Кавано наводить приклад концепту світського провіденціоналізму, що характерний для сучасної риторики публічних інтелектуалів у Сполучених Штатах Америки. Зокрема, Герман Мелвіл відстоює унікальність Америки та її народу, її особливої місії – принесення всім народам свободи, демократії та життєвого принципу «егоїзму як необмеженої філантропії» [2, с. 91]. Так національна ідеологія будує не лише власну сотеріологію, в якій держава відіграє ключову роль.

Отже, Кавано обстоює думку про те, що громадянська релігія будує власну літургію, яка паразитує на релігійному ґрунті. Якщо в часи Середньовіччя та раннього Нового часу люди відчували вірність своїм місцевим громадам, то з XVIII–XIX століть простежується вибудовування національних міфів і патріотичних ритуалів, призначених для розвитку почуття вірності своїй нації. Підсумовуючи погляди Кавано на квазірелігійне походження держави, варто згадати одну з найгучніших заяв теолога: «Серед тих, хто визнає себе християнами у Сполучених Штатах, дуже мало тих, хто хоче вбити в ім'я християнського Бога, тоді як дуже багато тих, хто готовий вбити або померти в ім'я Сполучених Штатів Америки» [2, с. 119]. Пропонований погляд на природу виникнення держави дає нам поштовх для переосмислення ідеологічного підґрунтя сучасних національних держав. Однак в контексті теології Кавано, видається необ'єктивним зводити всі доступні інструменти творення єдності в межах певної країни до одного – протистояння зовнішньому ворогу. Це твердження могло б бути виправданим, якби кожна країна вела б перманентну війну, що забезпечувало б національну консолідацію. поліцейського, зосереджуючи свою увагу на національних інтересах. Неможливо заперечити, що цей аргумент Кавано яскраво простежується в умовах імперіалістичних і тоталітарних режимах, зокрема,

прикладом є політика Радянського Союзу, що вибудовував свою ідеологію на основі постійного протистояння Заходу, боротьби із внутрішніми “ворогами держави”, забезпечуючи “єдність” (в умовах страху перед державою). Сьогодні ми це простежуємо в політиці російської федерації, який потрібні постійні зовнішньополітичні завоювання задля утримання єдності всередині держави. Однак ця тенденція набагато слабше виражена в політиці демократичних держав, що ставить під сумнів універсалізуючий тон Вільяма Кавано.

Тому наразі постає питання: на якій ідейній основі повинні будуватись сучасні держави, якщо відкинути квазірелігійні конструкти, що об’єднують людей на основі протиставлення? Доцільним видається звернутись до ідеї консолідування навколо спільних цінностей та принципів, таких як: солідарність, любові до ближнього, взаємної підтримки та ідеї єдності в різноманітті тощо. В даному контексті не пропонується завершений концепт, а лиш напрямок для осмислення та заклик до віднайдення цілісного його бачення. Яскравим прикладом політичної держави є, знову ж таки, Сполучені Штати Америки, які побудовані не на основі етнічної та історико-культурної ідентичності, але як конструкт певних цінностей: свободи, рівності, братерства, створеної концепції “американської мрії” та сильним впливом пуританської громадянської етики. Цей приклад переконує, що держава може об’єднувати людей різних національностей на основі певних принципів та ідеалів, які можуть забезпечити єдність поза насильницьким дискурсом.

Також важливим в контексті нового підходу до консолідації вбачається у формулюванні спільного бачення майбутнього, випрацювання конкретних цілей та побудови шляхів їх досягнення. Це теза могла б зустріти критику з боку Кавано, звинувачуючи в громадянській есхатології (з відсиленням до ідеї побудови комунізму). Однак ця критика була б також сумнівною, адже Христову концепцію Царства Божого можна також назвати “утопічним ідеалом”, але водночас церква, надихаючись ним, поступово впливала на трансформацію суспільства, що врешті наближує реальність Царства, хоч і не можу втілити його до кінця. Отже, висунута ідея говорить лиш про важливість стратегічного плану побудови омріяного майбутнього, який міг би бути натхнений саме богословами.

Об’єднання навколо принципів та спільних цілей в межах країни видається можливим поєднувати з локальними традиціями, повагою до історії та культури народу або народів, які населяють її. Водночас Кавано порушує надзвичайно актуальне питання безпеки, яку несуть у собі громадянська релігія та націоналізм, що мають квазірелігійне забарвлення, адже нерідко любов до свого народу та національна гордість, яка будується на основі власної історії, здобутків у сфері культури та інших галузей, може спонукати людей до зверхнього ставлення до інших народів. У такому разі, піднесення своєї нації над іншими є певним проявом поклоніння їй та має бути справедливо засуджено з християнської точки зору, адже такі приклади радикального націоналізму призводили до ненависті, шовінізму і насилля.

Однак чи можемо ми говорити, що за таких умов любов до своєї землі, історії та культури є чимось гріховним? Чи ці почуття не можуть бути

органічними для людини, що ідентифікує себе з тим місцем, де вона народилась та провела життя або ж прийняла рішення жити в цій країні та ідентифікувати себе як її громадянин? Одразу варто зауважити, що людина має потребу не лише в метанаративі, як доводять представники течії радикальної ортодоксії, але також і в менших, локальних наративах, які пов'язані з її пращурами, культурою та місцевими звичаями. Ці наративи неможливо просто відкинути як щось небезпечне, адже вони є частиною ідентичності людини. Як показує українська історія, ці локальні наративи можуть бути тісно вплетені в християнський наратив, гармонійно співіснуючи з ним, адже найбільш визначальні події, зокрема української історії, тісно пов'язані з християнством та історією церкви на наших теренах. Водночас важливо, щоби ці наративи були підпорядковані логіці християнського метанаративу, що може убезпечити від крайнощів націоналізму.

Під час розгляду проблеми небезпеки сприйняття людьми самого інституту національної держави як ідола, якому вони виявляють більшу вірність і відданість, аніж Богові, ми зустрічаємося з дилемою, яка поставала перед усіма народами. Кожна людина, як і кожна спільнота, схильна до культивування таких «ідолів», яким поклоняються в різних формах. Ідолом могла постати навіть сама невелика община, плем'я, селище, якому люди були вірні більше, ніж своїм релігійним переконанням. Навіть родина, як найменша суспільна одиниця, могла стати для когось, у певному розумінні, ідолом, адже в кожній родині також присутні певні внутрішні ритуали: пісні, символічні речі та, найголовніше, люди, здатні до найрадикальніших дій задля її захисту. Однак було б абсурдно висувати ідеї щодо ліквідації родини як інституту через високий ступінь відданості людей до нього та наявну небезпеку ідолопоклонства. Також варто звернути увагу на застереження Кавано щодо участі християн в ритуалах громадянської релігії, адже сьогодні наявні яскраві приклади фанатичної відданості державі, сакрального ставлення до її символів та відсутність критичного осмислення дій цієї держави. Зокрема, це виявляється у фетишизації прапора чи ідеалізації та створення культу навколо певних історичних постатей.

Втім, важливим є проведення логічної межі поміж умовно прийнятною повагою та ідолопоклонством. Прикладом може стати наявність подвійного ставлення до постаті Тараса Шевченка в українському контексті. З одного боку, зустрічається яскрава ідеалізація його генія, проголошення його “пророком” українським народом, сакраментальність, що присутня під час проведення щорічної урочистої ходи, різноманітних заходів у його честь. Особливу участь в створенні культу навколо його постаті беруть ультранационалістичні прошарки суспільства, що використовують його як елемент власної квазірелігії. В іншому зрізі існує й більш зважена позиція, що визнає культурологічну цінність доробку видатного поета й художника, а також виказують йому повагу та вдячність за ту історичну роль, яку він відіграв у процесі становлення української національної свідомості та самобутності нашої культури. Тому в даному контексті можемо визначити маркери квазірелігійного ідолопоклонства: ідеалізація, сакраментальне відношення до предметів пов'язаних з діяльністю особи.

В контексті ставлення до національних символів також можемо говорити про дві позиції, які можна порівняти зі ставлення до хреста. З одного боку, люди можуть сприймати його лиш як символ подвигу Ісуса на Голгофі, що завжди нагадує про нього, але з іншого боку, люди схильні до фетишизації цього символу, вірячи в сакральну силу самого предмету. Відтак, важливим в цих питаннях видається метод розрізнення та розгляд кожного явища окремого. Адже за інших умов навіть інтелектуали схильні до накладання універсалізуючих маркерів на цілі періоди історії, що призводить до її необ'єктивної ревізії (руйнуванню пам'ятників тощо...).

Попри це, критика ліберальної національної держави, що її здійснив Вільям Т. Кавано, є надзвичайно важливою в контексті викриття системних вад і потенційних небезпек, які несе в собі сучасна модель ліберальної національної держави. Однак важливим залишається розрізнення держави як системи (механізму, апарату) та конкретних політичних діячів, які керують державою в той чи інший період. Держава, як апарат, становить собою лише систему, структуру управління, яка може бути заснованою на принципі верховенства права та покликана захищати порядок у країні. Однак конкретну політику в державі здійснюють окремі особи, партії, які постають персоналізованим відображенням державної політики, а не держави як такої. Лідери держав визначають порядок денний та, головне, характер державного управління. Вони можуть як використовувати насильницькі методи для утвердження своєї влади, так і навпаки – прагнути стати модератором у встановленні мирних взаємовідносин у країні. Знову ж таки, владна еліта може використовувати систему міфів, спотворюючи історію задля виправдання власних політичних рішень та знаходження ідеологічного підґрунтя своїм діям. До того ж, як відомо, політики, граючись на почутті національної спільності людей, вдало маніпулюють останніми заради своїх цілей. Відтак, альтернативним сценарієм єдності поміж людьми в контексті держави може стати переосмислення власної національної ідентичності, яка буде доповненою усвідомленням спільних цінностей, осмисленням спільної історії, культурної спадщини, а також баченням майбутнього країни, яку національна спільнота прагне побудувати.

Висновки. Отже, імперські проекти вибудовують на основі штучних конструктів, що обіцяють людям мир, процвітання. Ці тези підкріплюється системою наративів про цивілізованість устрою імперії, яка здатна встановити міжнаціональний консенсус. Однак історично ці концепти продукували ще більше насилля під прикриттям високих ідей. З іншого боку, постає модель національної держави, яка також є певною мірою конструктом, але водночас спирається на глибше почуття ідентичності народу, що об'єднаний спільною культурою, мовою, інтерпретацією історії, поваги до пращурів тощо. Тому видається, що конструкт національною держави об'єднує людей навколо більш справжніх, автентичних елементів, які притаманні кожному суспільству. Водночас це не змінює існування небезпеки, що будь який конструкт, як імперський, так і національний, може мати свої крайнощі, наприклад, в ідеалізації своїх героїв, побудові єдності на основі протиставлення та зловживання владним апаратом задля досягнення власних

цілей. Тому для збереження соціального організму від цих крайнощів постає потреба у пророчій ролі церкви, яка буде засуджувати будь-які нахили суспільства в бік ідеологізації, маніпуляцій та виправдання невимушеного насилля проти свого народу чи сусідніх країн.

Список використаних джерел:

1. Hazony Y. Virtue of nationalism. New York : Basic Book, 2018. 304 p.
2. Cavanaugh W. T. Migrations of the Holy: God, State, and the Political Meaning of the Church. Grand Rapids : Eerdmans, 2000. 206 p.

ВЛАДИСЛАВ ФЕДЮК

учитель історії та християнської етики

Ірпінська християнська гімназія

E-Mail: vladislavfediukpersonal@gmail.com

м. Ірпінь, Україна

ХРЕЩЕНІ «РУССКИМ ДУХОМ»: РОСІЙСЬКІ ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ЦЕРКВИ (ДЕНОМІНАЦІЇ) ЯК ЧАСТИНА «РУССКОГО МИРА» У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ХХІ СТ.⁶

Анотація. Стаття розглядає найбільші деномінації пізнього протестантизму в Російській Федерації, а саме Російський союз євангельських християн-баптистів, Російський об'єднаний Союз християн віри євангельської (п'ятидесятників) та Російську церкву християн віри євангельської (п'ятидесятників) як частину геополітичного, цивілізаційного та релігійного концепту або ідеї «русского мира». У праці йдеться про початок та перебіг російсько-української війни, розкриваються передумови та причини того, як російські євангельські деномінації стали частиною «русского мира». Також автор описує процес приєднання російських євангельських деномінацій до «русского мира». Цьому процесу надається оригінальна назва «хрещення русским духом». Автор розкриває і наслідки «хрещення русским духом», що стосуються російсько-української війни ХХІ століття.

Ключові слова. Русский мир, хрещення русским духом, російсько-українська війна, російський протестантизм, російський баптизм, російське п'ятидесятництво.

BAPTIZED WITH THE «RUSSIAN SPIRIT»: RUSSIAN EVANGELICAL CHURCHES (DENOMINATIONS), AS A PART OF THE «RUSSIAN WORLD» IN THE CONTEXT OF THE 21st CENTURY RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

⁶ Стаття присвячена дослідженню релігійно-політичного становища Російського Союзу Євангельських християн-баптистів (РСЄХБ), Російського об'єднаного Союзу християн віри євангельської (РОСХВЕ) та Російської церкви християн віри євангельської (РЦХВЕ) у контексті російсько-української війни ХХІ ст. У подальшому говорячи про «російські євангельські церкви», «російський пізній протестантизм», «євангельські церкви Росії», «євангельське християнство в Росії» і т. п. першочергово маються на увазі саме вище згадані релігійні організації. Але не відкидається актуальність тверджень та висновків до інших пізньопротестантських церков, союзів чи асоціацій Російської Федерації.

Anotation. The report considers the largest denominations of late Protestantism in the Russian Federation, namely the Russian Union of Evangelical Christian Baptists, the Russian United Union of Christians of the Evangelical Faith (Pentecostal) and the Russian Church of Christians of the Evangelical Faith (Pentecostal) as part of the geopolitical, civilizational and religious concept or idea of «Russian world». The report is divided into several parts. In the first part, namely in the introduction, the author briefly describes the context of the study, namely the beginning and course of the Russian-Ukrainian war. Next, the prerequisites and reasons for how Russian evangelical denominations became part of the "Russian world" are revealed to the reader. After that, the author describes the process of joining Russian evangelical denominations to the "Russian world". This process is given the original name «baptism in the Russian spirit». The consequences of «baptism in the Russian spirit» are also not avoided. The author is not talking about all the consequences, but only those related to the Russian-Ukrainian war of the 21st century. The report ends with a short conclusion.

Key words. Russian peace, baptism in the Russian spirit, Russian-Ukrainian war, Russian Protestantism, Russian Baptism, Russian Pentecostalism.

Актуальність теми дослідження. У 2014 р., після Революції Гідності («Євромайдану») на півдні та сході України проходять проросійські мітинги, т. з. «Русская весна», що часто супроводжувались сепаратистськими гаслами про утворення «іншої України», «Новоросії» чи народних республік, або про приєднання регіону до Російської Федерації (РФ). Того ж року російська армія окупує АР Крим та Севастополь, за сприяння місцевих проросійських сепаратистів проводиться псевдореферендум про приєднання Кримського півострова до РФ. Це надихає сепаратистів Донеччини, Луганщини, Харківщини та інших областей до збройного захоплення або спроб захоплення адміністративних будівель. За підтримки російських спецслужб, регулярних військ та найманців в окремих містах Донбасу встановлюється терористичний режим. Воєнно-політичне керівництво України оголошує про Антитерористичну операцію (АТО) на сході країни, яка тривала до 2018 р. та була реорганізована в Операцію Об'єднаних Сил.⁷ Таким чином розпочалась чергова⁸ російсько-українська війна. Її «гібридна» частина тривала до 24 лютого 2022 року, коли президент РФ оголосив про проведення «спеціальної воєнної операції на Українне», тобто повномасштабне російське воєнне

⁷ Трансформування АТО в ООС означало, що керування операцією переходить від Служби Безпеки України до Генерального Штабу Збройних Сил України. Це означало, що на територіях проведення ООС можливе введення воєнного стану, українська армія, національна гвардія та поліція переходили в розпорядження Генерального Штабу та ін.

⁸ Історія не вперше спостерігає російсько-українську війну. До цього відбувались: національно-визвольна боротьба Українською повстанською армією (УПА) проти Радянського Союзу (1941 - 1953), війна Української Народної Республіки (УНР) з Радянською Росією (1917 - 1922), війна Гетьманщини (за гетьмана І. Мазепи) з Московським Царством (1708 - 1709), війна Гетьманщини (за гетьмана І. Виговського) з Московським Царством (1658 - 1659), перша війна Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського з Великим князівством Московським, друга війна Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського з Великим князівством Московським (1512 - 1522) та ін.

вторгнення в Україну. За декілька днів до цього воєнно-політичне керівництво РФ визнало суверенітет та незалежність т. з. «народних республік Донбасу». Таким чином між Росією та Україною війна триває вже більше 8 років.

Основні результати дослідження. Російсько-українська війна ХХІ ст. торкнулась не лише політичного виміру, але й релігійного. Активними учасниками інформаційної сторони російсько-українського протистояння стало московське та українське православ'я. І це не дивно, оскільки Російська православна церква (РПЦ) завжди підтримувала російське воєнно-політичне керівництво і була зброєю в релігійному просторі. Але учасниками міждержавного протистояння на релігійно-інформаційному полі став російський протестантизм, а саме низка євангельських церков та деномінацій Росії: Російський союз євангельських християн-баптистів (РСЄХБ), Російський об'єднаний Союз християн віри євангельської (РОСХВЕ), Російська церква християн віри євангельської.

Політична позиція та місце в російсько-українській війні російських євангельських християн здивувала українських одновірців, особливо після 24 лютого 2022 р. Українські євангельські церкви були засмучені позицією релігійних центрів російських євангельських деномінацій. За фактом, вона зводилась до мовчання, підтримки дій РФ та прямій участі у протистоянні Росії та України на релігійному полі.

Позиція російського пізнього протестантизму, його роль у війні є логічним завершенням процесу «хрещення русским духом», цебто занурення в цивілізацію «руського мира». Термін «хрещення русским духом» є біблійною та літературною калькою. У новозавітних текстах ми знаходимо такі поняття як «хрещення Святим Духом» або «хрещення Духом». Це означає особливе духовне переживання, під час якого людина занурюється в Триєдиного Бога, отримує нове духовне життя, наділяється силою для проповіді Євангелія та дарами Святого Духа. А «русский дух» взятий автором у російського поета Олександра Пушкіна, який говорив про місце, де є «русский дух» та де «Руссю пахнет». Отож, хрещення «русским духом» є зануренням або приєднанням до цивілізаційного кремлівського проєкту «русский мир». За своєю суттю, «русский мир» - геополітичний цивілізаційний проєкт, що ґрунтується на історії російської державності, московському православ'ї, російській культурі та мові як в Росії, так і за її межами [1, с. 164]. Факти свідчать, що цей проєкт є відновленням Російської імперії в її історичних межах шляхом прямого (завоювання територій держав, що колись були частиною Російської імперії чи СРСР) та опосередкованого (вплив на держави колишнього Радянського Союзу, наприклад, Білорусь чи Казахстан) встановлення контролю над землями, що входили в імперію Романових або ж СРСР.

Російсько-українська війна показала, що російські євангельські церкви та деномінації стали частиною «руського мира». Але виникає низка питань: Яким чином євангельські церкви Росії стали частиною «руського мира»? Що передувало хрещенню «русским духом»? Як відбувався процес занурення в «русский мир»? Які наслідки хрещення «русским духом» у контексті російсько-української війни?

1. Передумови та причини хрещення «руським духом»

У кожного явища, події чи справи є передумови та причини. Політична позиція РСХБ, РОСХБ та РЦХБ не виникла *ex nihilo*, як виник наш світ. Вона є наслідком низки передумов та причин, які призвели до хрещення «руським духом» російських євангельських церков.

Основними передумовами та причинами занурення в «руський мир» є:

1.1. Імперська природа російської державності. РФ - це чергова форма імперії. Український історик Леонід Залізняк на стику тисячоліть писав: «У наш час Російська імперія трансформується у четверту історичну форму, яка ще не має загальноновизнаної назви. На жаль, Захід не читає М. Бердяєва. Інакше би не називав би демократизацією чергову зміну лаштунків у імперській Москві» [2, с. 14]. Історія Росії - це імперська історія, культура Росії - це імперська культура, політика Росії - це імперська політика. Саме тому євангельське християнство у Росії було приречене на протистояння імперії або перехід на її сторону. Російські євангельські церкви за фактом відмовились йти шляхом релігійно-політичного дисиденства, яким йшли отці пізнього протестантизму в царській Росії та СРСР. Вони пішли шляхом Всесоюзної ради євангельських християн-баптистів (ВРЄХБ)⁹ та відтворювали державно-церковні стосунки радянської доби.

1.2. Пропагандистське інформаційне поле РФ (протиставлення Заходу та Росії). Протиставлення Росії та Заходу вкорінилось в російській суспільно-політичній думці. Це є наступною передумовою-причиною. Ще з епохи «Холодної війни» між СРСР та США, а можливо раніше, відбувалось протиставлення Росії та Заходу. Це перейшло в сучасний російський публічний дискурс. Російські політики та православні священники часто використовують це протиставлення. Росія та Захід постають як дві абсолютно різні цивілізації, цивілізаційних шляхи. Росія - це Третій Рим, священна держава, фортеця традиційних цінностей та Свята Русь, що сповідує православну віру. Захід - це варвари, зібрання схизматиків-католиків та сектантів-протестантів, Содом та Гомора. Це протиставлення намагаються зробити історичним та вкорінити в далекому минулому, починаючи з битви на Чудському озері (1242 р.) між військом московського князя Олександра Невського та армією Тевтонського ордену. Таким чином, це тлумачиться як перша експансія католицького заходу на землі православної Русі. Тевтонський лицар виступає в ролі протосолдата НАТО, а московський воїн як захисник Святої Русі. Потім це протиставлення знаходить продовження в таких парах, як війни Речі Посполитої з Московією, війни Франції епохи Наполеона І Бонапарта з Російською імперією, Перша та Друга світові війни. Сьогодні це боротьба між НАТО та Російською Федерацією, світом розкольників та сектантів з православним народом, Третім Римом та Содомом і Гоморою. Це

⁹ Всесоюзна рада євангельських християн-баптистів (ВРЄХБ) - легальна релігійна організація Радянського Союзу, що об'єднувала низку пізньопротестантських конфесій та унітаріїв (баптистів, євангельських християн, п'ятидесятників, п'ятидесятників-унітаріїв, братерських менонітів, вільних євангельських християн). За фактом, її створення відбувалось під керівництвом радянських органів влади і спецслужб, що продовжували спостерігати за релігійними справами ВРЄХБ та безпосередньо втручатись у них.

закріпилось в розумах громадян Росії, в тому числі вірян євангельських церков Росії, які приєдналися до протестантизму після падіння Радянського Союзу.

1.3. Релігійний фундаменталізм та консервативні цінності. Саме вони стали черговою передумовою, чому євангельське християнство Росії занурилось в «русский мир». Російський протестантизм за природою є фундаменталістським та консервативним. Його лібералізація існує, але вона знаходить серйозний опір з боку старшого покоління та пасторату. Таким чином переважна частина російського протестантського простору є політично консервативною. Підтримка традиційних сімейних цінностей, боротьба з абортами, християнізація суспільства. Це притаманно євангельським християнам Росії. При цьому неповне століття російський протестантизм був аполітичний та витіснений з соціально-політичного простору. Тому політичний консерватизм зумовлений не так розвинутою політичною теологією та вмілими конфесійними політологами, а релігійним фундаменталізмом. Це заклало природню підтримку консервативних політичних партій чи рухів, а такою політичною структурою проголошувала себе «Единая Россия» та Путін. Саме традиційними та релігійними гаслами сучасне воєнно-політичне керівництво Росії зачарувало російську євангельську спільноту. А радянська аполітичність, що була природньою для російського пізнього протестанта, зіграла на те, що російський пізній протестант не торкався глибших політичних питань, ніж традиційні сімейні цінності чи свобода віросповідання. Саме тому російські євангельські церкви підтримували поправки Путіна до Конституції РФ, які стосувались згадки Бога, але не коментували онулення президенства кремлівського володаря. Можливо, саме це і є одною з причин, чому російські євангельські деномінації негативно поставились до обмеження Московського Патріархату в Україні, але уникають прямого коментування російського воєнного вторгнення в Україну.

1.4. Історизм у тлумаченні есхатологічних текстів Біблії. Наступною передумовою є історизм у тлумаченні есхатологічних текстів Біблії. Есхатологія є важливою для євангельських християн-баптистів пострадянського простору, оскільки впливає на життя та практику вірян євангельсько-баптистських церков [2, с. 232]. Доктрина російських баптистів «О последнем времени», тобто есхатологічні вірування, є цілком подібними на есхатологію американських баптистів [3, с. 122]. Це означає, що типовий російський баптист є диспенсационалістом. Це ж можна сказати і про російське п'ятидесятництво.

Для євангельських християн, що схиляються до диспенсационалізму, є небезпека впасти в буквализм та історизм при тлумаченні Апокаліпсису Ап. Івана, пророцтв Даниїла та інших есхатологічних уривків Танаху чи Нового Завіту. Значна частина російських п'ятидесятників та баптистів актуалізують Апокаліпсис чи старозавітні пророцтва шляхом буквального тлумачення та історизації в минулому чи сучасності. Саме тому часто з уст євангельського християнина Росії можна почути сприйняття апокаліптичного Вавилону як колективного заходу з псевдохристиянством у вигляді римо-католицизму, а Європейський союз як відновлену Римську імперію. Така релігійна

есхатологія накладається на цивілізаційне протиставлення Росії та Європи (Заходу), і ми отримуємо біблійне пігрунття для російських протестантів, щоб підтримувати міжнародну політику Росії та негативно ставитись до колективного Заходу. У цьому випадку Україна стала жертвою системи біблійного антихриста або Вавилону. У розумінні російських євангельських християн Україна перетворюється на частину Вавилону або відновленої Римської імперії, а Росія намагається зупинити цей процес, що створює в уяві російського баптиста чи п'ятидесятника Росію як силу, що стримує встановлення нового політичного порядку - системи антихриста (2 Сол. 2:7).

1.5. Пошуки традиційності та історичності. Пошуки глибокого коріння в історії Росії є ще одною передумовою-причиною хрещення «русским духом». Євангельське християнство в Росії вважається чужим релігійним явищем, дитям Заходу. Як такий протестантизм зароджується Європі у результаті Реформації у XVI - XVII ст., тобто є продуктом ворожої цивілізації. Церкви Реформації (лютеранство та реформатство) з'являються на російських землях в часи правління Петра I та Катерини II та залишаються національними віросповіданнями німецького та іншого іноземного населення імперії. Для «русского человека» рідною вірою залишається московське православ'я. «Православие, Самодержавие и Народность» - так казав граф. С. Уваров. В імперії Романових панували заборони на зміну православної віри на лютеранську чи реформатську. Таким чином, кожен, хто на практиці звершував перехід з РПЦ в протестантизм, ставав об'єктом релігійних переслідувань, національного цькування. За такою людиною закріплювався штамп зрадника православної віри, а отже, зрадника Росії та всього російського. Стаке ставлення до них формували російські націоналісти та РПЦ [5, с. 11]. Таке сприйняття протестантів закріпилося серед російського суспільства в добу імперії та підкріпилося радянською антирелігійною пропагандою, що називала протестантів вже не зрадниками віри, а американськими агентами, представниками західного капіталізму, зрадниками батьківщини та ін. Але ще в царські часи, у радянський період та після падіння СРСР російський протестантизм наголошував на власному національному характері, власній історичності і традиційності. Сучасний російський протестантизм підкреслює глибоке коріння в російській історії [6, с. 50]. Баптистські церкви борються за власну історичність [7, с. 29]. Конфесійні історики намагаються визначити попередниками протестантизму в православному сектанстві, що було поширено в Росії у минулому (молоканство чи духоборство). Наприклад, п'ятидесятники Росії говорять про те, що першими протоп'ятидесятницькими громадами були сектантські поселення на півдні Росії [8]. Російські баптисти кажуть про власне коріння з XII - XIII ст [9]. Інколи таке «коріння» з уст російських істориків сягає московсько-новгородської ересі. При цьому максимально зменшується вплив європейського протестантизму. Оскільки Європа - це ворог Росії. Російський протестантизм є російським, але протестантизмом [7, с. 34].

1.6. Страх перед переслідуваннями. Християнство зародилось у вогнях римських та юдейських гонінь. Російський пізній протестантизм також зародився та довго існував в імперських та комуністичних релігійних

переслідуваннях. Тож цілком ймовірно, що сучасне ставлення духовних лідерів російських євангельських церков до соціально-політичної ситуації в Росії, її місця в міжнародній політиці залежить від страху повернення царських чи радянських релігійних переслідувань на євангельське християнство в РФ. Політичне переслідування свідків Єгови в Росії, харизматичних церков Нового Покоління та закон Ярової показують, що релігійні обмеження, федеральний контроль та навіть переслідування євангельських християн можливі.

2. Процес хрещення «русским духом» (Як російські євангельські церкви стали частиною «русского мира»?)

Процес занурення в «русский мир» євангельського християнства Росії є довгим та тривалим. Але він складається з кількох частин. Ось деякі з них:

2.1. Історична конфесійна концепція. Російське євангельське християнство охрещувалось «русским духом» ще в добу СРСР. На це вказує те, що конфесійні історичні праці радянської та пострадянської доби відображають імперсько-радянську історіографічну модель стосунків між російським та українським народами. Офіційна історична наука країни Рад говорила, що росіяни та українці є братерськими народами, майже одним народом. Про що можна почути в російському інформаційному просторі. Це ж передалось в історію євангельського християнства в Росії та Україні. Концепція «братских народов» трансформувалась в «русско-украинское братство», «русско-украинский баптизм», «русско-украинское п'ятидесятничество», «русско-украинское євангельське движение». Батьком цього історичного визначення можна вважати Сергія Савінського. У 1995 р. виходить його книга для студентів євангельських семінарії російськомовного простору «История русско-украинского баптизма» [10]. Таке поняття використовується в історичних дослідженнях східноєвропейського протестантизму доволі часто. Його використовують такі конфесійні історики, як Сергій Савінський, Сергій Санніков та Юрій Решетніков [11, с. 95], Олександр Нагірняк [12, с. 205] та ін. Таким чином, низка євангельських служителів при вивченні історії національного євангельського руху сприймали одну з концепцій «русского мира» в її протестантській формі. Саме тому сприйняття України як відмінного від Росії суб'єкта є важким для євангельських християн РФ, оскільки розуміння «русско-украинского единства» утвердила не лише шкільна та університетська «история», але й конфесійні історичні праці.

2.2. Соціалізація (занурення в публічний простір РФ). Російські євангельські церкви у 90-х рр. відчули потребу соціалізації, тобто занурення в соціально-політичне, релігійне та культурне життя Російської Федерації. Будучи на периферії цього всього в радянську добу, у добу демократичної Росії, вони хотіли зайняти активні позиції. Утворювались національні союзи та церкви, християнсько-демократичні та консервативні політичні організації. Занурюючись в публічний простір РФ, вони ставали частиною «русского мира», оскільки не протистояли цьому цивілізаційному проєкту, а стали його протестантським сегментом.

2.3. Суб'єктизація в міжнародному просторі (втручання у внутрішню політику України). Російські євангельські церкви, особливо РОСХВС, є російськими релігійно-політичним суб'єктами в міжнародному просторі. Це доводить втручання в життя євангельських громад України, дезінформація російського суспільства про справи українських протестантів, публічний захист РПЦ в Україні. Стаючи міжнародним суб'єктом, вони закріпились у статусі проросійського. Заклики Ряховського до підтримки РПЦ на міжнародному рівні російськими протестантами є ще одним доказом цього.

2.4. Налагодження стосунків з політичним керівництвом РФ (повернення до радянської моделі церковно-державних стосунків). У 90-х рр. XX століття між євангельськими деномінаціями РФ та органами влади пострадянської Росії народжувався новий етап стосунків, які з встановленням влади Путіна повернулись до радянської моделі церковно-державних відносин. Для євангельських християн Росії дуже важливим було налагодження теплих стосунків з російським політичним керівництвом, оскільки не хотілось повернення до радянської доби. При тому ж, це повернення відбулось, проте в іншій формі. Російські євангельські церкви, маючи фактичний статус релігійної меншини, були змушені бути пасивними у таких церковно-державних стосунках. З часу президентства Путіна, влада РФ вказувала євангельським християнам на те, що ці стосунки можуть погіршитись. Особливо з часу Революції Гідності, органи влади Росії розпочали релігійне переслідування євангельських християн Росії, Свідків Єгови та ін. Вводилось нове законодавство, офіційно заборонялись нереєстровані церкви та офіційно заборонялись громади Свідків Єгови. Таким чином, російські євангеліки розуміли, що радянська доба може повернутись. Саме тому в цих стосунках євангельські християни Росії виступали пасивною стороною, яка проявляла підтримку офіційному керівництву РФ. Лояльне ставлення до політичної влади Росії також є характерною рисою єпископа Ряховського [13, с. 291]. Керівництво згаданих пізньопротестантських деномінацій Росії забули, що церква не лише повинна підтримувати державу у справах праведності, але й підносити пророчий голос та конструктивну критику, коли держава перетворюється на «великий Вавилон», коли сповнюється гріхами. Як пишуть Михайло Черенков та Джошуа Сьорл, відповідальність церкви перед державою проявляється в «позитивному (покоря та солідарність) і негативному (незгода і супротив)» [14, с. 88].

2.5. Встановлення єкуменічного зв'язку з РПЦ. У РФ основною конфесією є Московське православ'я. РПЦ має багатовікову історію та традицію стосунків з державою та її органами. Євангельські церкви, зустрівшись з таким сильним гравцем у публічному просторі, вирішили активізувати єкуменічні зв'язки з РПЦ. РОСХВС та єпископ Ряховський вважають налагодження стосунків з РПЦ пріоритетом [13, с. 290]. Встановлення таких стосунків з Московською Патріархією зміцнили позиції євангельських деномінацій в Росії перед суспільством та органами влади. З офіційних джерел та високих представників РПЦ, все менше за протестантами закріплюються поняття «сектант» чи «єретик». З часом дружні стосунки між євангельськими церквами та РПЦ, особливо між РОСХВС та РПЦ, переросли

в підтримку РПЦ священнослужителями РОСХВЄ, особливо єпископом Ряховським.

3. Наслідки хрещення «русским духом»: яка позиція, місце та роль російських євангельських церков в російсько-українській війні

Дії Апостолів та апостольські послання Св. Павла свідчать про наслідки хрещення Святим Духом. Св. Лука, описуючи апостольську добу історії Церкви, говорить про те, що люди, які були охрещеними Святим Духом, говорили іноземними мовами, мали натхнення та сміливість проповідувати Євангелію, володіли надприродньою силою творити чудеса, жили праведно. Хрещення «русским духом» також має низку наслідків, які по-особливому проявились в контексті російсько-української війни. Цими наслідками є те, що російські євангельські церкви:

1) Засудили Революцію Гідності та участь у ній українських протестантів. Першим наслідком хрещення «русским духом» є засудження Революції Гідності (2013-2014 рр.) російськими євангельськими церквами. РСЄХБ на 34-у З'їзді проголосив «свою приверженность Библейскому учению, которое не приемлет насильственного свержения законной власти...» [15] та підкреслив, що віряни РСЄХБ позиціонують себе «как законопослушные граждане Российской Федерации» [16, с. 187]. Єпископ РОСХВЄ Сергій Ряховський також з негативом поставився до Революції Гідності та участі в ній євангельських християн України [17]. Деномінації пізнього протестантизму в Росії в цілому негативно поставились та оцінили українських протестантів та Євромайдану. Це пов'язано з буквалістським тлумаченням біблійних уривків про покору владі (напр. Рим. 13:1).

2) Визнали російську анексію АР Крим та Севастополя, незалежність «народных республик». За фактом, російські євангельські церкви визнали анексію АР Крим, Севастополя та незалежність ДНР та ЛНР. Не викликає сумніву, що вони визнають псевдореферендуми про приєднання інших українських земель до РФ. Це проявилось в інформаційному вимірі (використання понять ДНР та ЛНР як незалежних суб'єктів міжнародного права), юридичному вимірі (стосунки з псевдержавними органами ДНР, ЛНР та окупаційними органами в Криму) та поширенням канонічної влади.

3) Поширили церковну «канонічну владу» на окупованих територіях. Як пише український протестантський філософ Михайло Череків: «На жаль, не лише РПЦ, але й російські протестанти дивляться на Україну як на «канонічну територію» і вже почали поділ українських церков, що опинились на окупованих землях» [18, с. 334]. РОСХВЄ прийняло рішення про створення єпархіального управління на Кримському півострові [19]. «Российские баптисты также считают Крым своим» [18, с. 334]. З часом керівництво РСЄХБ розділило євангельсько-баптистські церкви Криму на два об'єднання. Одна частина церков ЄХБ увійшла до складу Російського Союзу, а друга залишилась вірною Всеукраїнському союзу церков євангельських християн-баптистів (ВСЦЄХБ) та формально організувала Кримський союз баптистів, незалежний від РСЄХБ [20]. Після 24 лютого 2022 р. російські євангеліки організовували місіонерсько-волонтерські команди для гуманітарної та духовної допомоги жителям окупованих Росією територій

України. Резонансною була новина про створення п'ятидесятницької церкви у Маріуполі, що довгий час знаходився в блокаді та під обстрілами російської армії [21]. РЦХВС також вихваляється тим, що стала учасником гуманітарної допомоги в Маріуполь [22]. А керівництво РСЄХБ використало смерть єпископа Кримського незалежного союзу баптистських церков (частини ВСЦЄХБ) для повторення того, що незалежні баптистські церкви Криму, що входили до складу ВСЦЄХБ, є частиною Росії, Російського Союзу [23].

4) Повторюють російську пропаганду на власних інформаційних ресурсах. Російські євангельські церкви часто повторюють традиційну російську політичну пропаганду на власних інформаційних ресурсах. Наголошують на тому, що в Україні націоналізм, радикалізм та інші «-ізми». Повторюють ідею геноциду або братовбивства на Донбасі, громадянського конфлікту всередині України.¹⁰

5) Підтримка «специальной военной операции на Украине». Після 24 лютого 2022 р. РОСХВЕ, РСЄХБ та РЦХВС не висловили власного ставлення до повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну. Релігійні центри євангельських деномінацій Росії намагались (і намагаються) уникати офіційну федеральну назву «специальная военная операция», а також термін «война», що характерний висловам російської опозиції, міжнародному та українському інформаційному простору. Російські євангельські церкви говорили про російсько-українську війну як про «обостроение ситуации» [24], про «события последних дней» [25], про «братоубийственный конфликт» [26]. Лише 9 червня 2022 р. на офіційному сайті РЦХВС з'являється словосполучення «военні дії», але відсутнє пояснення де та між ким [27]. При цьому релігійне керівництво євангельських деномінацій не осудило російську армію та воєнно-політичне керівництво РФ. З часом РОСХВЕ на власному інформаційному ресурсі визнає незалежність «народных республик Донбасса» та розділяє Україну та ДНР з ЛНР [28]. Це ж робить керівництво РЦХВС [29]. У зв'язку «специальной военной операции на Украине» в РФ оголосили про «частичную мобилизацию». Духовна Рада РОСХВЕ на чолі з єпископом Ряховським закликає священнослужителів РОСХВЕ «отнестись с пониманием к личным решениям братьев и сестер, не допуская осуждений и критики», а вірян церков «поступать так, как подсказывает собственная совесть» [30]. Таким чином релігійне керівництво РОСХВЕ підтримує участь російських п'ятидесятників у російсько-українській війні, що означає підтримку воєнно-політичного керівництва РФ та російського воєнного вторгнення в Україну. РСЄХБ у цьому випадку обережніше говорить закликаючи лише до «молитвы за военнообязанных» [31]. Але заклик керівництва РСЄХБ є розмитим, і може тлумачитись як підтримка.

Висновки. Політична позиція та дії РОСХВЕ, РЦХВС та РСЄХБ є абсолютно логічним наслідком процесу занурення або приєднання до цивілізаційного проєкту «русский мир».

Процес занурення в «русский мир» був поступовим та тривалим. Все починалось з соціалізації, налагодження міжконфесійних стосунків (особливо

¹⁰ Підтвердження цьому можна знайти на конфесійних інформаційних ресурсах, в тому числі використовуючи посилання, що використані в цій статті.

з РПЦ) та стосунків з політичною владою РФ. Але у певний момент цих стосунків євангельські церкви Росії зайняли пасивну позицію, сприйняли умови «гри» скоріше через страх повернення радянських переслідувань на євангельське християнство.

Наслідком цього є проросійська позиція в контексті російсько-української війни ХХІ ст. При цьому варто відзначити, що найбільш яскравою ця позиція проявляється у діях та заявах РОСХВЄ, меншою мірою - РСЄХБ та РЦХВЄ.

Список використаних джерел:

1. Кочеров С. Н. Русский мир: Проблема определения. *Вестник Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского*. 2014. № 5. С. 163–167.
2. Кирилов В. Меннониты и российские баптисты. О догматическом влиянии анабаптизма та братство ЕХБ. Санкт-Петербург : Библия для всех, 2018. 282 с.
3. Прохоров К. Русский баптизм и православие. Москва : ББИ, 2017. 460 с.
4. Залізник Л. В. Від склавинів до української нації. 2-ге вид. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2004. 254 с.
5. Татыева Е. В. Проблемы «российского протестантизма» в постсоветской России. *Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история*. 2016. № 5. С. 9–14.
6. Религии России: Учебное справочно-аналитическое пособие по вопросам государственно-конфессиональных отношений и религиоведению / ред.: О. Васильева, В. Шмидта. Москва : Изд-во РАГС, 2009. 160 с.
7. Черенков М. Баптизм без кавычек. Очерки и материалы к дискуссии о будущем евангельских церквей. Черкассы : Коллоквиум, 2012. 292 с.
8. Пятидесятники в России. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. URL: <https://www.cef.ru/pentacostal/russia>.
9. Протестанты земли российской. *Централизованная религиозная организация «РОССИЙСКИЙ СОЮЗ ЕВАНГЕЛЬСКИХ ХРИСТИАН-БАПТИСТОВ»*. URL: <https://baptist.org.ru/read/article/1653031>.
10. Савинский С. Н. История русско-украинского баптизма : Учебное пособие. Одесса : Богомыслие, 1995. 128 с.
11. Решетников Ю. Е., Санников С. Огляд історії Євангельсько-баптистського братства в Україні. Одесса : Богомисліє, 2000. 230 с.
12. Нагирняк А. Подвижники веры. Киев : Книгоноша, 2014. 308 с.
13. Современная религиозная жизнь России. Опыт систематического описания / ред.: М. Бурдо, С. Филатов. Москва : Логос, 2003. Т. 2. 480 с.
14. Сьорл Дж. Т., Черенков М. Н. Будущность и надежда. Миссия, богословское образование и преобразования постсоветского общества. Черкассы : Коллоквиум, 2015. 296 с.
15. Резолюция XXXIV Съезда РС ЕХБ по ситуации в братской Украине. *Протестант.ру*. 2014. URL: <https://www.protestant.ru/news/church/ofchrist/article/669081>.

16. Пронин Е. Хроники необъявленной войны. Война. Украина. 2014. Коростень : Триада С, 2015. 211 с.
17. Сергей Ряховский: «На Украине притесняют священнослужителей разных конфессий». *Afmedia.ru*. 2014. URL: <https://afmedia.ru/novosti/sergey-ryahovskiy-na-ukraine-pritesnyayut-svyashchennosluzhiteley-raznyh-konfessiy>.
18. Бачинин В., Черенков М. Протестантская этика и дух остмодернизма. Киев : Книгоноша, 2015. 376 с.
19. РОСХВЕ создаёт Епархиальное управление по Республике Крым и г. Севастополь. *Протестант.ру*. 2015. URL: <https://www.protestant.ru/news/church/ofchrist/article/1001491>.
20. Часть крымских баптистов перешла под крыло российского союза. *Религиозно-информационная служба Украины*. 2015. URL: https://risu.ua/ru/chast-krymskih-baptistov-pereshla-pod-krylo-rossiyskogo-soyuza_n75090.
21. Российские миссионеры создали церковь в Мариуполе. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://www.cef.ru/infoblock/news/read/article/1669783>.
22. Российская Церковь христиан веры евангельской помогает пострадавшим жителям Украины. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://rchve.ru/news/v-rossii/5453-rossijskaya-tserkov-khristian-very-evangelskoj-pomogaet-postradavshim-zhitelyam-ukrainy>.
23. Ушел в вечность В.И. Юхимец. *Централизованная религиозная организация «РОССИЙСКИЙ СОЮЗ ЕВАНГЕЛЬСКИХ ХРИСТИАН-БАПТИСТОВ»*. 2022. URL: <https://baptist.org.ru/news/main/view/article/1664067>.
24. Обращение руководства Российского Союза Евангельских христиан-баптистов по ситуации на территории Украины. *Централизованная религиозная организация «РОССИЙСКИЙ СОЮЗ ЕВАНГЕЛЬСКИХ ХРИСТИАН-БАПТИСТОВ»*. 2022. URL: <https://baptist.org.ru/news/main/view/article/1640363>.
25. Обращение руководства Российской Церкви христиан веры евангельской пятидесятников ко всем церквям. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://rchve.ru/administration/5442-obrashchenie-rukovodstva-rossijskoj-tserkvi-khristian-very-evangelskoj-pyatidesyatnikov-ko-vsem-tserkvyam>.
26. Заявление епископа Сергея Ряховского (от имени Духовного Совета РОСХВЕ) по ситуации на Украине. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://www.cef.ru/documents/docitem/article/1640677>.
27. Волонтеры и служители поместных церквей РЦХВЕ продолжают оказывать гуманитарную помощь. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://rchve.ru/news/v-rossii/5486-volontjory-i>

[sluzhiteli-pomestnykh-tserkvej-rtskhve-prodolzhayut-okazyvat-gumanitarnuyu-pomoshch.](#)

28. «Церковь Божья» продолжает оказывать помощь беженцам. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://www.cef.ru/infoblock/news/read/article/1656649>.

29. Гуманитарная помощь от церквей Северо-Западного объединения РЦХВЕ. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://rchve.ru/news/v-rtskhve/5458-gumanitarnaya-pomoshch-ot-tserkvej-severo-zapadnogo-obedineniya-rtskhve>.

30. Заявление Духовного Совета РОСХВЕ в связи с объявлением частичной мобилизации. *Централизованная религиозная организация Российский объединенный Союз христиан веры евангельской (пятидесятников)*. 2022. URL: <https://www.cef.ru/documents/docitem/article/1674593>.

31. Обращение руководства РС ЕХБ. *Централизованная религиозная организация «РОССИЙСКИЙ СОЮЗ ЕВАНГЕЛЬСКИХ ХРИСТИАН-БАПТИСТОВ»*. 2022. URL: <https://baptist.org.ru/news/main/view/article/1674265>.

ЛІЛІЯ БАЧУН

*випускниця аспірантури спеціальності Філологія
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

E-Mail: ba4unliliya@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-5023-795X

м. Тернопіль, Україна

САКРАЛЬНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Анотація. У дослідженні проаналізовано сакральне підґрунтя визвольної боротьби українського народу за незалежність, зокрема увагу сконцентровано на вірі у Господа воїнів як 1922 року, так і 2022. Установлено широке використання семи 'хрест' та її похідних варіантів як ідейного ядра християнської віри борців за незалежність України.

Ключові слова: релігійна лінгвістика, богослов'я, конотативність, хрест.

THE SACRED DIMENSION OF UKRAINE'S NATIONAL LIBERATION STRUGGLE FOR INDEPENDENCE

Annotation. It is analysed the sacred foundation of the liberation struggle of the Ukrainian people for their independence, in particular, the attention is focused on the Ukrainian combatants' faith in the Lord both in 1922 and 2022. It is also established the widespread use of the sema cross and its derivatives as the ideological core of the Christian faith of the combatants for the independence of Ukraine.

Key words: religious linguistics, theology, connotativeness, cross.

Актуальність теми дослідження. Значення *хреста* та *хресної дороги* для українців набуло нових концептуальних значень із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави. Також із 24 лютого українці торують *свою хресну дорогу* із болями, стражданнями невинних, втратами і вбивствами тисяч мирних громадян. Чи може *хрест* бути не тільки уособленням страждань (як конотація болю та смерті невинного *Агнця Ісуса Христа*), але й радістю, миром, благословенням чи спасінням? Безсумнівно, що, взявши на себе усі гріхи світу та страждання на *хресті*, Богочоловік зробив його також і місцем спасіння і благодаті. Час великої війни дає змогу побачити у *святomu хресті* не лише біль, але й перемогу над смертю і злом. *Святий хрест* нині є переможним знаменом, перед яким нечистий і смерть утратили свою силу над людиною. Біль від втрат у воєнні часи перетворюється у відвагу й благословення *святим хрестом*, що не знає страху смерті.

Основні результати дослідження. Історія України просякнута не лише здобутками й перемогами звияжної нації, але й горем утрат чи болем страждань. Співфункціональність різних форм світосприйняття у воєнний період (або час національного спротиву й боротьби) українського народу найкраще відображено у текстах художніх творів. Саме тому вони й становлять джерельний масив і базу дослідження.

Важливо звернути увагу на сенсотворчі підвалини становлення держави Україна у боротьбі за її незалежність не одного століття, а саме протягом першої половини, а також і середини ХХ століття. Людське життя вважають найвищою цінністю, дарованою Богом, Який сотворив людину за Своєю подобою. Тому ми зробимо спробу проаналізувати вірування, звертання до Бога борців за незалежність України як 1922 року, так і сучасного 2022.

Незважаючи на давність столітніх подій, автори художніх текстів (які водночас були учасниками національно-визвольної боротьби першої половини і середини ХХ століття) чітко демонструють у творах-спогадах не тільки власне глибоке вірування у Бога, але також і всієї нації зокрема. Розглянемо частотне використання маркованої лексеми *хрест*, яка дає змогу ствердно говорити про віру та християнські чесноти воїнів. У тексті Євангелія від Луки (переклад І. Хоменка) читаємо: «Коли хто хоче йти за мною, нехай себе зречеться, візьме щодня на себе *хрест* свій і йде за мною» (Лк 9:23). Євангелист акцентує увагу на лексемі *щодня* як безперервному і постійному виборі присутності *Христа* у житті людини завдяки усвідомленому й нерозривному зв'язку *Людина-Хрест-Христос*. Війну та визвольний рух проти загарбницької окупації вважаємо *щоденним* вибором свого *хреста* воїнів українського народу, які через пожертву власного життя та смиренність служать іншим.

Лексема *хрест* стала найперше семантичним ядром для похідних її варіантів, що зумовлюють функціонування конотативно забарвлених словосполучень і формують означальну базу поняття сакрального через смерть на *хресті Відкупителя Ісуса Христа*. Асоціативний номен *хрест*

убирає в себе метафоричне уособлення *долі людини* як призначення їй *Господом*, про це ж пише письменник Р. Федорів у романі «Єрусалим на горах»: «...ще нічого не відаючи про *хрест*, я завдав його собі на плече і поніс», «...Бог призначив мені ще один *хрест*» (Р. Федорів). У такому дискурсі, де парципіянтами виступають *Людина* як творіння *Господа* і власне *Бог* як *Сотворитель* світу, *хрест* постає ланкою, що примирює та з'єднує *Людину* з *Богом* ціною життя *Ісуса Христа*, *розіп'ятого на хресті*. Уділення знаку *хреста* набуває сакраментального змісту, коли йдеться про тайну *хрещення* як одну із Семи святих тайн. Письменник У. Самчук підкреслює божественну сторону та одухотвореність самого Таїнства: «...*хрестять духом святим*. Це символ» (У. Самчук). Хрещення стає запрошенням для людини у віковичне воскресіння Христа. Святий Дух як символ Таїнства є безпосереднім елементом процесу благословення людини знаком *хреста*. У тексті Євангелія від Луки зазначається: «...і Дух Святий злинув на Нього в тілесному вигляді, як голуб, і голос із неба почувся» (Лк. 3:22) (переклад І. Хоменка). Межа обрядовості з релігійно-духовними віруваннями реалізовується у підсвідомому діяльнісному акті здійснення *благословення* особи на щасливу дорогу: «...*перехрестив* і – в дорогу» (Ю. Горліс-Горський).

Художні твори дають змогу дослідити передумови використання лексеми *хрест* та емоційно зумовлених атрибутів для її характеристики. Автори В. Шкляр і Р. Іваничук уживають вираз *осіняти хрестом* як форму *благословення* не тільки для іншої людини, проте й для себе: «...*осінила* синове чоло *знаменням хреста*» (Р. Іваничук), «...*осінив* себе *хрестом*» (В. Шкляр). Виразне акцентування на *хресті*, що є єдиною екзистенційною силою у творах про національно-визвольну боротьбу, формує трактування *його* як богоствердної твердині, яка протиставляється нечистій силі, як-от: «...я запізнило пожалів, що не *кинув* за нею *знак хреста*, як колись старі люди відхрещувалися від злої сили» (Р. Федорів), «...*зробив* над нею *знак хреста*», «...*почав накреслювати* в повітрі *знак хреста*» (В. Лопушанський), «...*бабуся зробила* у повітрі *хрест рукою*» (Ю. Горліс-Горський).

Характеризувальні атрибути створюють конотативно-понятійне коло для лексеми *хрест* у текстах художніх творів і реалізуються у таких прикладах, як: «*Хрест* означав *милосердя*. *Шабля* означала *смерть*», «...на ньому *хрест* викарбуваний, панує тут *спокій*» (Р. Федорів). Лексема *хрест* також експлікується у словосполученнях через етнокультурні мотиви, що породжують у реципієнта певні конотативні асоціації. Так, номен постає у семантичній кореляції із знаком-символом *калина* у позиції, що лексеми можуть взаємозамінити одне одного як одиниці сакрального характеру в тексті роману «Чорний Ворон»: «Замість *хреста* посадиш *калину*» (В. Шкляр). Етноцентризм символів українського культурного дискурсу зумовлюється функціонуванням у художніх текстах словесних сполук із конотативно оцінними прикметниками *червоний*, *чорний*, *синій* та лексем із семою *хрест* у варіантах *хрестик/хрестиком*, тобто «у формі такого предмета» [10, с. 139], наприклад: «...вишитий на грудях і рукавах *червоним та чорним хрестиком*» (В. Шкляр), «...*синім* цвітом цвіли вишиті *хрестики*» (Р. Федорів), «...дістала зі скрині вишитого *хрестиком* рушника» (В. Шкляр). *Хрест* як основа

похідних варіантів словосполучень творить символіко-сакральну сферу номенів теоцентричного дискурсу. Словесні конструкції із лексемою *хрест* та її похідними варіантами, що позначають *спосіб поведінки людини* або *форму у вигляді такого предмета* реалізуються у таких прикладах, як: «*відхреститися*»; «*лежати хрестом*» (У. Самчук); «*зложені хрестом* набої на грудях»; «*живіт розрізано нахрест*»; «*тут його і «перехрестили*», давши нове ім'я» (Ю. Горліс-Горський), «*схрестили* погляди» (Р. Федорів); *перехресний* вогонь (А. Кокотюха).

Дослідник П. Мацьків наголошує, що «...знакове утворення *хрест* персоніфікує смерть Ісуса Христа на хресті в ім'я спасіння людства. Хрест у фольклорному дискурсі уособлює клятву на служіння Богові. Високі духовні ідеали людини не мисляться без ідеї хреста, відсутність якого характеризує людину безчесну, безсовісну» [6, с. 155–156]. Вислови, що використовують мовці задля переконання співрозмовника у сказанному, реалізуються у таких прикладах: «Не приведу сюди нікого, можу навіть *перехреститися*», «...вона для переконливості широко *перехрестилася*» (А. Кокотюха), «Кажу вам, братове, правду, *от вам хрест святий*» (М. Дорошенко), «— Не *хрестись*, товарищ, і так віримо» (Ю. Горліс-Горський). Тривога і страх стають домінантними для підтвердження людиною звинувачувальних мотивів щодо *хреста* як уособлення Божої сили та спасіння, наприклад: «...*хрест* мені не допоміг» (Р. Федорів). Однак в семантико-опозиційних відносинах із поняттями *тривоги* чи *страху* власне *мир* як дар *Святого Духа* постає таким, що зцілює, наприклад: «Мир залишаю вам, мій мир даю вам; не так, як світ дає, даю вам його. Хай не тривожиться серце ваше, і не страхається!» (Ів. 14:27).

Біблійні мотиви є наскрізною ниткою у текстах творів про національно-визвольний рух України ХХ століття. Наприклад, учасник Холодноярського опору 1917–1922 років Ю. Горліс-Горський зазначає: «Я – християнин і вірую в Бога, але я не згоджуюся з Христовою заповіддю підставляти праву щоку, як тобі приліплять ляща по лівій. Така засада для українців згубна, бо маємо таких «добрих сусідів», що будуть бити, поки влізе, і соромно їм ніколи не стане. Бо б'ють вони нас не для розваги, а тому, що їм потрібні багатства нашого краю». Ворог, що із ненавистю чатує на незалежність Української держави, є незмінним впродовж століття, зі слів хорунжого Юрка Залізняка або ж Городянина-Лісовського. «Ніхто не спроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає» (Ів. 15:13). Слова євангелиста Івана є лейтмотивом кількох десятилітньої війни народу України за власну незалежність, адже власна жертвність або ж готовність померти заради кращого життя побратимів є однією із визначальних ознак істинної *любові*, якою вважаємо власне Господа. Тому саме *любов* стала підґрунтям та основою дій воїнів українського народу в боротьбі за незалежність у війні як 1922 року, так і сьогодення.

Прикладом глибокої віри та уповання на Бога як Єдиного Заступника слугуватимуть слова із інтернет-допису військовослужбовця ЗСУ: «І знаєте, я так ще ніколи, ніколи не просив у Бога, щоб він нас оберігав, не було такої години, щоб я не згадав молитву. Бережіть себе і не забувайте, якою ціною

дається нам захищати Ваш сон. Слава Україні і Слава ЗСУ» (із мережі «Facebook» 19.08.2022).

Висновки. Ще не один рік потрібен буде українському народові для того, щоби зцілитися від завданих ран і страждань, однак із наведених вище прикладів у дослідженні можемо бути впевнені, що *святий хрест* як утілення перемоги й любові зможе провести нас цією хресною дорогою.

Список використаних джерел:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Завіту із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. Переклад І. Хоменка. 1962.
2. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр: *спогади осавула 1-го куреня полку гайдамаків Холодного Яру*; за ред. Р. Ковалю. Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2010. 512 с.
3. Дорошенко М. Стежками Холодноярськими : спогади 1918–1923 років. Київ : ФОП Стебеляк, 2015. 352 с.
4. Іваничук Р. Вогненні стовпи: Тетралогія. Харків: Фоліо, 2009. 507 с.
5. Кокотюха А. Справа отамана Зеленого. Українські хроніки 1919 року. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 304 с.
6. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. Київ; Дрогобич : Коло, 2007. 330 с.
7. Самчук У. Чого не гоїть огонь. Київ: МАУП, 2008. 352 с.
8. Федорів Р. Єрусалим на горах. Київ: Вид-во гуманіт. л-ри, 2008. 608 с.
9. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 384 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 11.

РІЧАРД ГОРБАНЬ

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри богослов'я*

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого

E-Mail: graukr@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0001-7112-9723

м. Івано-Франківськ, Україна

**ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМОЦЕНТРИЗМ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО
ОСОБОЦЕНТРИЧНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ
(НА ЗЛАМІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ)**

Анотація. Здійснено спробу розкрити закономірності, на ґрунті яких у сучасному економцентричному світі Україна, з одного боку, стала епіцентром вирішення глобального конфлікту між безпекою й економічним процвітанням, що протягом минулого століття спричинив дві, руйнівні як для світової системи безпеки, так і для економіки, світові війни; з другого – виступила світочем нової цивілізаційної парадигми – особочентричної. Уперше воєнна агресія РФ проти України розглядається як війна проти українського націоналізму. Адже саме український народ протягом кількох

століть виробив унікальну особочентричну модель націоналізму, здатну в сучасних умовах відновити спотворену послідовною секуляризацією європейської культури ієрархію християнських цінностей. Ця модель спрямована на ціннісно-якісні зміни у світі, тому дозволяє розв'язати проблеми «стурбованості» європейських інтелектуалів, заявлені ними 2017 року в симптоматичній у своїй поміркованості Паризькій декларації щодо відновлення «справжньої Європи», її християнського коріння й її національних культур, а також узгодження її єдності зі свободою окремих європейських держав та індивідів на тлі загрозливого прояву ознак неухильного насування тоталітаризму. Зазначена модель була згенерована на засадах української філософсько-релігійної екзистенційно-кордоцентричної персоналістичної думки та витримала перевірку практикою у 1930-х і 1940-х роках, зати у 2014–2022 рр. У ній націоналізм постає самоцінною і самодостатньою ідеологією, що утверджує націю, її цінності й ідентичність, на відміну від європейських форм націоналізму, в яких він виступає інструментом політичної боротьби інших ідеологій, передусім, лібералізму і консерватизму.

Ключові слова: християнство, європейські традиційні цінності, ідентичність, мультикультуралізм, свобода, безпека, тоталітаризм, ресекуляризація.

GLOBAL ECONOMIC CENTRISM AGAINST UKRAINIAN PERSON-CENTRED NATIONALISM (at the turn of the civilizational paradigm)

Annotation. The author of the article attempts to reveal the patterns, based on which Ukraine as part of the modern economocentric world, on the one hand, has become the epicenter to resolve the global conflict between security and economic prosperity that over the past century led to two world wars, destructive both for the global security system and for the economy. On the other hand, it is like a beacon of a new civilizational person-oriented paradigm. Russia's military aggression against Ukraine is considered as the war against Ukrainian nationalism for the first time. Eventually, it was the Ukrainian people who, over the course of several centuries, have developed a unique, person-oriented model of nationalism, capable of restoring the hierarchy of Christian values in modern conditions, disfigured by the consistent secularization of European culture. This model is aimed at value-quality changes in the world. Therefore, it allows to solve the issues of “concern” of European intellectuals, declared by them in 2017 in the Paris Declaration, symptomatic in its tolerance, regarding the restoration of the “true Europe”, its Christian roots and its national cultures, as well as reconciliation of its unity with the freedom of individual European states and individuals against the backdrop of a threatening manifestation of signs of the steady advance of totalitarianism. This model was generated based on the principles of the Ukrainian philosophical and religious existential-cordocentric personalistic thought and withstood the test of practice in the 1930s and 1940s, then in 2014–2022. According to it, nationalism becomes a valuable and self-sufficient ideology that affirms the nation, its values and identity, in contrast to

European forms of nationalism, in which it acts as a tool of the political struggle between other ideologies, primarily liberalism and conservatism.

Key words: Christianity, European traditional values, identity, multiculturalism, freedom, security, totalitarianism, ressecularization.

Актуальність теми дослідження. Катастрофа, до якої дійшов глобалізований світ 24 лютого 2022 року, є цілком закономірним наслідком глибокої кризи дехристиянізованої, деперсоналізованої, дегуманізованої економоцентричної цивілізації. Те, що саме Україна стала епіцентром цієї катастрофи, також закономірність. Спроба розкрити обидві закономірності в їхній взаємозумовленості як ніколи на часі.

Основні результати дослідження. По-перше, саме на ґрунті української філософсько-релігійної екзистенційно-кордоцентричної думки постала засаднича в історіософії й есхатологічній метафізиці М. Бердяєва концепція катастрофи як онтологічно-реального перетворення життя окремої людської особи й історичних епохально-цивілізаційних змін у результаті переходу людства на вищий рівень релігійної свідомості – катастрофічного прориву екзистенції до трансценденції, розриву континууму у цьому світі та внесення новизни в нього, зміни модусів існування – якісних станів людини і світу [15].

По-друге, згідно з «теорією мегатенденцій» глобалізації Дж. Несбіта й П. Абурдена, космополітизація сфери споживання і стилю життя вступила у суперечність із націоналізмом уже в 90-х рр. XX ст. [2, с. 143]. Проте нерівний і смертельний двобій непримирених антагоністів стався саме в тому геокультурному просторі, в якому націоналізм має шанс на перемогу. В актуальній історії він постав у формі прямої воєнної агресії РФ проти України.

Те, що чинні європейські політики відводили Україні лише кілька годин на спроможність протистояти цій агресії, також закономірність. Але вона не впливає, що було б логічно, із безсумнівності кількісної переваги економічного й військового потенціалу країни, яка займає шосту частину суходолу, багатого на нафтогазові ресурси. Скепсис європейського, ширше – євроатлантичного істеблішменту обумовлений глибокою світоглядною кризою економоцентричної цивілізації.

Глибину цієї кризи засвідчує Паризька декларація «Європа, в яку ми можемо вірити», що стала реквіємом християнській та національній ідентичності народів Європи і національним державам як прикметою європейськості. А. Баумейстер [1, с. 18] вважає Декларацію головною інтелектуальною подією 2017 року, а її текст, підписаний тринадцятьма відомими європейськими інтелектуалами, переважно філософами й політиками, що позиціонували себе як ліберал-консерватори, називає «проявом інтелектуальної мужності» та вбачає в ньому лаконічність, чіткість, поєднання інтелектуальної глибини з риторичною майстерністю. З оцінкою Баумейстера важко погодитися, бо те, що він називає діагностикою, насправді є безсистемною констатацією фактів, які у своїй сукупності свідчать про усвідомлення європейцями загрози глобалізаційних процесів, здатних обернутися великими ризиками і небезпекою виходу із зони комфорту.

Учений говорить про нібито запропоновані авторами кроки виходу з кризи й заклик до активної співучасті, проте навряд чи можна відшукати в сумбурному тексті Декларації щось схоже на «Список необхідних кроків для відновлення справжньої Європи» [1, с. 18], адже текст є радше емоційною, ніж раціональною реакцією інтелектуалів, навіяною ностальгією за європейськими традиційними цінностями і європейською елітною культурою. Вона виявлена у формі стурбованості перед реальною загрозою мультикультуралізму у вигляді опудала емігрантів, неспроможності розв'язати ребус, як узгодити єдність Європи зі свободою окремих держав та індивідів, а також прояву ознак послідовного насування тоталітаризму. Навряд чи можна назвати «кроками» помірковану пропозицію «протистояти ідеологіям, які намагаються поширити ринкову логіку на ціле суспільство» та підтримку «обачного використання урядової влади задля досягнення неекономічних суспільних благ» [9, с. 14]. Баумейстер переймається тим, щоб авторів Декларації, як ліберал-консерваторів, не звинуватили в ретроградстві – прагненні повернутися до часів Середньовіччя. На його думку, йдеться про ресекуляризацію сучасного суспільства, а звернення до спадку християнства й античності є не названою прямо, утім недвозначною апеляцією до модерну – епохи становлення національних держав, а також спадку Просвітництва [9, с. 16]. Тобто ліберал-консерватори воліли б повернути європейським національним державам і культурам статус-кво часів модерну? Чи вони здатні запропонувати щось нове, попри те, що в термінах постмодерну, який повільно відходить у небуття, оксюморонна конструкція «неоконсерватизм» є самозапереченням, позбавленим будь-якого змісту, дискурсом семантичної несумісності – останнім симулякром присмеркової епохи економоцентричної цивілізації, яка вичерпала всі свої змісти?

Намагання ліберал-консерваторів стати на захист національної ідентичності та національних держав, зберігати християнське коріння Європи є, з одного боку, вкрай актуальним (better late than never!), з другого – логічним (хто ж, якщо не вони?). Але спроба ця від початку приречена і безплідна, позаяк стиль мислення визначає спосіб життя.

По-перше, одна справа, коли націоналізм є самоцінною і самодостатньою ідеологією, що утверджує націю, її цінності й ідентичність, і зовсім інша, коли він виступає інструментом політичної боротьби інших ідеологій, скажімо, лібералізму і консерватизму.

По-друге, постає питання про спроможність живлення європейської культури «християнським корінням» [9, с. 2, 6] у картезіансько-кантівській парадигмі Просвітництва чи ніцшеанській – модерну, тобто в часи, коли воно, власне, й було знекровлене, позбавлене свого життєдайного ядра. Ресекуляризація, про яку говорить Баумейстер, означає реконструкцію тих часів? До того ж, з огляду на те, що теорія лібералізму, за визначенням П. Іванишина [6, с. 251], є секуляризованою, арелігійною, апріорі нехристиянською, постає питання про щирість опіки лібералів занепадом християнства в Європі.

По-третє, визначаючи стиль дискурсів лібералізму і консерватизму, Б. Стефанеску [11, с. 557] визнає, що обидва прагнуть зберігати тяглість

чинного ладу, дозволяючи лише повільні й еволюційні зміни. Зміна ж цивілізаційної парадигми, як це довів київський персоналіст Бердяєв, є карколомною – здійснюється в катастрофічний спосіб, при цьому обов'язковою складовою катастрофи є катарсис.

Паризька декларація є симптоматичною у своїй поміркованості: і європейські політики як практики, і європейські філософи як теоретики намагаються не помічати, що зауважені Ч. Тейлором [14, с. 284] дві головні цілі організованого суспільства – безпека й економічне процвітання – щонайменше півтора століття перебувають у невіршуваному конфлікті інтересів. Цей конфлікт протягом минулого століття спричинив дві світові війни, які зруйнували і систему безпеки, і економіку, щоб перегрупувати сфери впливу і чекати наступної, ще більш спустошливої війни, мріючи про апріорі неможливий в економоцентричній моделі світу мир. Знову і знову формальною причиною світових війн ставав той чи інший різновид націоналізму. Цим зручним для всіх сторін жупелом прикривали щораз жахливіші злочини проти людяності. Позаяк не націоналізм, а спотворена економоцентризмом ієрархія цінностей zdeгуманізувала людину до рівня таких понять як «людський ресурс» чи «людський капітал», перетворивши її життя на витратний матеріал. Щоб переробляти людину як ресурс чи маніпулювати нею як капіталом, треба не лише дегуманізувати, а й дехристиянізувати, деперсоналізувати, денаціоналізувати – знівелювати всі форми її ідентичності, які через фокус національної культури зосереджуються в особі, адже саме особа є якісно-ціннісним виміром людини, її духовно-тілесної істоти. Тому втрата національної ідентичності гальмує розвиток особи і відкриває шлях до занепаду ідентичності людської¹¹. Націоналізм є зятим ворогом економоцентризму, оскільки в сучасному світі виступає єдиним гарантом збереження культури, відтак людської ідентичності. Але європейські інтелектуали намагаються не помічати цього, як у 1970-х не помічали застережень М. Кушніра [7, с. 49], що Європа живе під загрозою уніфікаційних течій, які хочуть знівелювати її життя під один шаблон і позбавити незалежності її народи. Як протягом XIX–XX ст. воліли не помічати країну, яка генерує на їхніх очах унікальну, так потрібну самій Європі концепцію націоналізму і, озброєна нею, зятато втілює в життя мрію про свою національну державу. Воліли не помічати народ, який тотальній забороні всіх форм та інституцій своєї культури протиставив тотальну мобілізацію національної ідеї, творячи зусиллями і коштом громади ті форми й інституції на засадах збережених ним тисячолітніх традицій, передусім Церкву й армію. Протягом XX ст. європейські інтелектуали та політики не бажали усвідомити значимість України й почути аргументи українських інтелектуалів, що вона є «ключем для мирного дому Європи», а її самостійність – «гордієвим вузлом», розв'язання якого гарантує національні права окремим народам [10, с. 15–16],

¹¹ Цей процес деградації переконливо зобразив Ентоні Берджес в антиутопії «Неповноцінне насіння» (1962). Світ втраченої ідентичності перетворюється на світ втраченої культури – перманентну війну двох універсалізаційних концтаборів: англomовну й російськомовну зони. В англomовній – цивілізація представлена круговертю змін ліберальних і тоталітарних режимів, одностатевими шлюбами й заборонаю гетерогенних стосунків, клубами лондонських канібалів і контрабандою китайських консервів з ієрогліфом «людина».

що «Україна – велетенська потенціальна сила Європи» [4, с. 3] та «революційна проблема світу», тому її визволення є одним із найважливіших завдань світу [12, с. 45–46].

Українські націоналісти поставили питання руба: чи буде збережений мир «диявольською зброєю – водневою бомбою»? Відповідь Я. Стецька [13, с. 23]: відродження світу вимагає всебічного «ствердження релігійної (християнської) і національної ідей». Цей спосіб думання Кушнір визначив як християнський націоналізм, який українська нація розбудовує від початку ХХ ст. на засадах християнського світогляду й усвідомлення загальноєвропейської єдності. Тому він є альтернативою хаосу ідеологій, що охопили Європу, продукуючи тоталітарні тенденції та розбиваючи її на керовані егоїзмом атоми держав і народів, тоді як у запропонованій моделі зв'язок між спільнотами від родини до людства представлено як поєднання клітин у все більшій цілості єдиного організму [13, с. 48–49].

Теоретики українського націоналізму, особливо Д. Донцов, розробляли його на засадах християнського дискурсу буття особи, спираючись передусім на філософію серця Сковороди й богослов'я нації Шевченка. У всіх, хто долучився до творення концепції націоналізму – від М. Міхновського до засновника полку «Азов» А. Білецького, – центральною є «Мудрість примату Духа, серця, внутрішнього горіння – над матерією, над скотською натурою» в людській особі [5, с. 181]. Внутрішнє горіння – це шлях самовиховання й удосконалювання особи, вишкіл фізичний і духовний. Нація є спільнотою особою, її присутність у світі, як і присутність людської особи, освячена Богом. Через земне народження від батьків між особою, родиною, Батьківщиною встановлюється родинний міжособовий зв'язок. Суттю родини є моральний зв'язок обов'язків – особливо любові і взаємної турботи [7, с. 4–7]. Тому, як стверджує Ю. Вассиян [3, с. 96], дорога до Бога веде через батьківщину, тому і найвищий розвиток особи, сповнення її в досконалості можливі лише в межах національної ідентичності. «Я не мир прийшов принести, а меча» (Мт. 1:34) – ці слова Ісуса найбільш цитовані в доктрині націоналізму, оскільки закладені в ній християнські цінності потребують активного захисту. Особоцентрична модель нації відновлює спотворену ієрархію цінностей, вона спрямована на якісні зміни у світі, тому дозволяє розв'язати проблеми «стурбованості» європейських інтелектуалів: свободи, добробуту й безпеки. А. Лупиніс [8, с. 4, 201] виводить самоочевидну формулу: чим більш розвинена нація, чим вищий рівень її самоусвідомлення, чим нація потужніша, тим вищі можливості реалізації особи, тим більше свободи і тим вищий добробут. Він же зауважує, що могутність, вага і сила нації визначаються не тим, скільки вона зуміла забрати, завоювати, а тим, що вона дала світові: скільки ідей, нових технологій, музики, свого погляду на життя, скільки привнесла свого духу [8, с. 205].

1919 року, коли Українська армія в боях виборювала незалежність України, головний отаман Симон Петлюра відправив Українську республіканську капелу у концертне турне з метою культурної пропаганди української ідеї за кордоном. Антанта не підтримала ані Української армії, ані української незалежності, але світ почув «Щедрик» М. Леонтовича. Відтоді

наш «Щедрик» звучить у всьому світі. Викресаний з українського серця голосом української душі, він сповіщає на весь світ про прихід Особи Христа. У лютому 2022 року гімн січових стрільців «Червона калина» різними мовами підхопив увесь світ. Згодом друг «Калина» – капітан, заступник командира полку «Азов» Національної гвардії України, Святослав Ярославович Паламар, сповістив усьому світу: «Азов – Сталь!».

Висновки. Цивілізаційна місія України не лише геополітична – звільнити народи Заходу і Сходу від «тюрми народів» – загальновизнаної форми існування російського націоналізму і «великої бензоколонки» – загальновизнаної форми російського економцентризму, а й геокультурна. Україна згенерувала модель націоналізму, яка витримала перевірку практикою у 30-х і 40-х роках минулого століття, відтак у 2014-му, 2022-му. Війна двох цивілізаційних парадигм – старої економцентричної і нової особочентричної – це, по суті, війна проти українського націоналізму як модусу буття нації, активно-творчої присутності українців в історії людства, який є гарантом їх фізичного виживання та духовного вдосконалення, розвитку української національної культури, а також становлення й безпеки Української національної держави.

Список використаних джерел:

1. Баумейстер А. Ідентичність Європи: виклики і загрози. The Paris Statement. A Europe we can believe in. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2018. № 2. С. 14–24.
2. Белей С., Світлана Б., Колосінська М. Глобальна економіка : навч. посіб. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьков., 2020. 227 с.
3. Вассиян Ю. Бог і Нація. *Український Націоналізм. Антологія*. Київ, 2009. Т. 2. С. 96–98.
4. Донцов Д. Хрест проти диявола. Торонто, 1948.
5. Донцов Д. Дороговказ Григорія Сковороди нашої сучасності. *Український Націоналізм. Антологія*. Київ, 2011. Т. 2. С. 159–185.
6. Іванишин П. Аберация християнства, або Культурний імперіалізм у шатах псевдохристології. Монографія. Дрогобич : Відродження, 2005. 268 с.
7. Кушнір М. Перспективи українського християнського націоналізму. *Філядельфія : Америка*, 1973. 49 с.
8. Лупиніс А. Бунт має рацію: Політичний заповіт. Чернівці : Факел, 2004. 218 с.
9. Паризька декларація: Європа, в яку ми можемо вірити. *Verbum*. 2018. № 4. С. 1–17. URL: <https://www.verbum.com.ua/11/2018/europe-that-we-did-not-lose/a-europe-we-can-believe-in/>.
10. Пулюй І. Україна і її міжнародне політичне значення. Тернопіль : Терноп. нац. техн. ун-т ім. Ів. Пулюя, 2015.
11. Стефанеску Б. Про ‘хороші’ та ‘погані’ націоналізми. *Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернста Гелнера. Антологія*. Київ, 2006. С. 551–565.
12. Стецько Я. Місце України у світі. *Українська визвольна концепція*. Мюнхен, 1991. Т. 2. С. 45–62.

13. Стецько Я. Україна – пробойова сила християнської і національної ідеї. *Українська визвольна концепція*. Мюнхен, 1991. Т. 2. С. 22–26.
14. Тейлор Ч. Секулярна доба. Київ : Дух і Літера, 2013. 664 с.
15. Gorban R. Truth, Good and Beauty: Categories of Mykola Berdyaev's Eschatological Metaphysics, as an Alternative to the Value Chaos of Contemporaneity. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*. 2021. Vol. 11, no. 2. P. 713–733. URL: <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1711>.

СВІТЛАНА СНИТКО

тележурналістка (телеканал «Чернівецький промінь»)

E-Mail: svitlana.snitko@gmail.com

м. Чернівці, Україна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В ЗМІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. Тези присвячені проблемі функціонування цінностей християнства в житті українського народу, а також питанням визначення їхньої специфіки й трансформацій у ЗМІ.

Ключові слова: християнські цінності, громадянська ідентичність, ЗМІ, громадянське суспільство, комунікативна дія, дискурс.

IMPLEMENTATION OF CHRISTIAN VALUES IN MASS MEDIA AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF CIVIC IDENTITY

Summary. Theses are devoted to a problem of christian values functioning in the Ukrainian people life, and also questions of their specificity definition and transformations in mass media.

Key words: Christian values, civic identity, mass media, civil society, communicative action, discourse.

Актуальність теми дослідження. Історична пам'ять, культура, світогляд, дискурс, патріотизм, позитивні настановлення щодо своєї політичної нації, громадянська й особистісна суб'єктність, уявлення про Бога та сенси життя, вічність моральних норм, мовна компетентність – це ті найміцніші елементи, що об'єднують і цементують окремих людей в один народ, в одну націю, в одну державу як сукупність «ми», що підтримує єдину систему смислів, переконань, уявлень про свою країну, себе як члена спільноти [2; 3; 13; 14; 16].

Сформованою громадянська ідентичність може бути тоді, коли особистістю не тільки усвідомлюється її належність до держави, громадянином якої вона є за своїм статусом, але й набувають ціннісної значущості всі атрибути державності, її символіка (Конституція, державні символи, державні свята, визначні історичні дати, видатні особи, яких шанують як «національних героїв» тощо) [12, с. 112]. М. Розумний одним із основних суб'єктів формування громадянської ідентичності індивідів визначає саме засоби масової інформації [11]. Адже від їх позиції,

об'єктивності, вболівання за українську справу залежить, яким шляхом і як швидко та якісно розвиватиметься національна Українська держава. Тому важливо досліджувати і аналізувати, в який спосіб ЗМІ несуть суспільству християнські цінності та як впливають світоглядні орієнтири й цінності тележурналістів, загалом тих, хто творить медіапродукт на формування громадянської ідентичності.

Папа Римський Франциск говорив: «Найбільші гріхи медіа – це ті, що йдуть дорогою брехні, і їх є три: дезінформація, очорнення та знеславлення» [1]. Усе це руйнує фізичне та духовне здоров'я людини та суспільства в цілому, а також систему морально-етичних цінностей, мислення, психіки. Хоча саме масмедіа мають потужний потенціал у духовному вихованні та єднанні українського народу.

Моє ж завдання як тележурналістки – нагадати людям про духовну суть, духовні турботи, допомогти ставити фільтри інформаційному сміттю та протистояти медійним маніпуляціям, разом з вузькопрофільними спікерами, богословами, місіонерами, капеланами, християнськими служителями-практиками ознайомлювати в етерах телеглядачів зі змістом Біблії, вчити жити за християнськими законами.

Основні результати дослідження. Активно працюючи в ЗМІ впродовж останніх 9 років, можу стверджувати, що люди довіряють рішучій соціально-відповідальній журналістиці, яка не фокусується на негативі, а орієнтована на рішеннях вжити заходів, аби не відчувати себе паралізованими великою кількістю проблем навколо. А це дає змогу показати конкретні шляхи вирішення проблем, базуючись на Біблії, шляхом навчання християнських цінностей, таких як: любов, радість, спокій, терпіння, добро, милосердя, віра [4]. Такі цінності формують міцний фундамент в сім'ї як складовій частині суспільства. Так, магістрант Української біблійної теологічної семінарії Валерій Цеона у спільному ефірі про актуальність захисту сімейних цінностей з кандидаткою економічних наук, доценткою кафедри фінансового аналізу і контролю КНТЕУ, членкинею президії РМВ при МОН Ольгою Романенко зазначив, що найменшою соціальною одиницею є сім'я, не людина, а міцний сімейний союз - запорука міцної держави [5]. Своєю чергою Ольга Романенко додала, що нині українська сім'я, рятуючись від російсько-української війни, переживає кризу духовності та перебуває у хворобливому й немічному стані, адже зникають такі цінності, без яких вона не може існувати, – подружня вірність, взаємоповага, втрата цінності жіночності і мужності, а також материнства і батьківства. Хоча нормами християнської моралі засуджується подружня невірність і розірвання шлюбу: «Що Бог з'єднав, людина того не розрушить» [15]. Ба більше, рівень розлучень до війни становив понад 60%, що є найбільшим показником в Європі; за пів року повномасштабного вторгнення Росії з України за різними оцінками виїхало від 5 до 7 мільйонів людей, що наклало серйозний відбиток на стосунки з тими, хто залишився в Україні: у багатьох жінок, які втікали від війни за кордон, чоловіки залишилися вдома; збільшується рівень сирітства та водночас народжуваності позашлюбних дітей; кількість ж психологічних травм та розпачу просто неможливо визначити [5]. І це лише частина видимих проблем у царині сім'ї.

Та якщо людина навчиться вмирати для свого «єго», то зможе побудувати щасливе сімейне життя. Запобігти розлученню, безвідповідальному батьківству допоможе публічна просвітницька діяльність із прилученням аудиторії до норм християнської моралі, що обумовлює потребу в тематичних християнських ефірах. А це можливо лише за умови прийняття самими телеглядачами християнських норм за основу свого життя, прийняття Бога як свого спасителя, тобто через віру. Якщо твердо стоятимемо в ній, виховуючи в людях заразом віротерпимість, адекватне розуміння релігійних процесів, що відбуваються у державі, глибокий духовний сенс війни в Україні для всього світу, Валерій Цедона певен, що й телеглядачі стануть Давидом, який поборов Голіафа [6].

Про цінність факту існування української державності, психологію переживання війни: душевні рани, мову, маніпуляції та перемогу на всіх фронтах, головний з яких пролягає всередині кожного українця саме українською мовою як квінтесенцію вираження культури йдеться у всуціль добірних ефірах з істориком та головою Українського народного дому в Чернівцях Володимиром Стариком [7], психологинею, кандидаткою психологічних наук з соціальної психології, асистентка кафедри психології ЧНУ ім. Ю. Федьковича Наталією Гайсонюк [8], психологинею Альоною Головіною [9], кандидатом юридичних наук, доцентом Харківського національного університету внутрішніх справ Олександром Волошенюком [10].

Це приклади ефірів, що слугують своєрідними комунікативними духовними ліками, які активізують телеглядачів в максимально доступній формі про особливості релігійних доктрин і вчень, місце в історії держави і протидіють відчуттю безсилля, сприяють зміні дискурсу. На мою думку, це якраз те, що зараз потрібно українцям для того, щоб отримати об'єктивну інформацію і водночас не захлинутися негативом і почуттям безвиході, натомість віддатися в руки Божі: всі свої турботи, труднощі, буденність та радість, успіхи, мрії, цілі; працювати задля Божої слави.

Звідси випливає, що засоби масової інформації у своїх матеріалах за участю спікерів з ефірними доповідями розкривають позитивні ідеали минулого й сьогодення, борються з поширенням зла, гріха та розпусти і в такий спосіб піклуються про моральний стан особи й суспільства, виробляючи в них стійкий імунітет до атеїстичних впливів.

Робимо **висновок**, що активне обговорення християнських цінностей в ЗМІ є механізмом формування громадянської ідентичності та школою виховання громадянської відповідальності. За допомогою впливу на емоційно-ціннісні установки індивіда громадянська ідентичність успішно вкорінюється у свідомості телеглядачів.

Список використаних джерел:

1. Еляшевська Н. Вразливість України до інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика*. 2015. № 14. С. 165–169.
2. Карась А. Громадянська ідентичність як українська перспектива. *Агора. Переосмислюючи демократію: Україна і світовий контекст*. 2011. № 10. С. 27–40.

3. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*. 2017. № 1 (11). С. 53–63.
4. Пирог Г. Особливості системи християнських цінностей. *Українське релігієзнавство*. 2004. № 29. С. 21–29.
5. Офіційний інформ. портал телеканалу «Чернівецький промінь». Після новин | Валерій Цеона, Ольга Романенко про те, як зберегти українські родини в умовах війни, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q4swIYOs6u8>.
6. Офіційний інформ. портал телеканалу «Чернівецький промінь». Після новин | Валерій Цеона про значення хрещення Київської Русі для України та силу молитви, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G4ML16UcMos>.
7. Офіційний інформ. портал телеканалу «Чернівецький промінь». Після новин | Володимир Старик про ціну української незалежності та мову, яка має значення, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VgsPFwhZxCM>.
8. Офіційний інформ. портал телеканалу «Чернівецький промінь». Після новин | Наталія Гайсонюк про психологію переживання війни: душевні рани, мова, маніпуляції, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HFVzWP2krsI>.
9. Офіційний інформ. портал телеканалу «Чернівецький промінь». Після новин | Альона Головіна про ненависть і людяність на війні: свідомий вибір, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XqmX6NNPvR8>.
10. Офіційний інформ. портал телеканалу «Чернівецький промінь». Після новин | Олександр Волошенюк про верховенство права та подолання правового нігілізму в Україні, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=p8hmZqzuLqE>.
11. Розумний М. М. Політика ідентичності: основні завдання та механізми реалізації: наукова доповідь. Київ, 2011. 23 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/polyt_ident-e871d.pdf.
12. Степаненко В. Етнос-демос-поліс: етнополітичні проблеми соціетальної трансформації в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 2. С. 102–121.
13. Скар О. Дискурс громадянської та національної ідентичності: Конструкти самосвідомості молоді. *Проблеми політичної психології*. 2018. № 21. С. 139–149.
14. Топалова С. Мова: засіб спілкування, інструмент тоталітарного режиму чи індикатор громадянської ідентичності. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті* : Зб. наук. пр. за матеріалами всеукр. науково-практ. конф. з міжнар. участю, м. Львів, 11–12 черв. 2020 р. Львів, 2020. С. 150–153.
15. *Християнські цінності в системі освіти: теорія, традиції, практика* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. 11 листоп. 2014 р. / ред. О. П. Чучалін. Умань, 2015. С. 118.

16. Baumeister R. F., Muraven M. Identity as adaptation to social, cultural and historical context. *Journal of Adolescence*. 1996. P. 405–416.

ВАЛЕНТИНА КУРИЛЯК

доктор філософії, доцент

Український гуманітарний інститут

E-Mail: valentina.kuryliak@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5245-9700>

м.Буча, Україна

ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ ГУМАННОСТІ УКРАЇНЦІВ ДО ГРОМАДЯН РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

Анотація. У дослідженні зосереджено увагу на гуманності українського народу до громадян Російської Федерації. Констатовано, що після початку повномасштабного вторгнення та війни, яка триває вже понад десять місяців, рівень гуманності українців значно зменшився до громадян із Росії. Про це показово свідчать статистичні дослідження центру Разумкова, а також загальне ставлення українців, які кожного дня втрачають життя, рідних та близьких, включаючи майно, із-за агресії Росії. Доведено, що гуманність українців до росіян до війни мала позитивну конотацію, але після 24 лютого 2022 року українці зневірилися у людяності тих, хто кожного дня продовжує нищити цивільну інфраструктуру та забирає життя у мирного населення.

Ключові слова: рівень гуманності, українці, цивільне населення, громадяни Російської Федерації, повномасштабна війна в Україні.

REDUCING THE LEVEL OF HUMANITY OF UKRAINIANS TOWARDS CITIZENS OF THE RUSSIAN FEDERATION AFTER FEBRUARY 24, 2022

Abstract. The study focuses on the humanity of the Ukrainian people towards the citizens of the Russian Federation. It was stated that after the start of a full-scale invasion and a war that has been going on for more than ten months, the level of humanity of Ukrainians has significantly decreased towards citizens from Russia. This is illustratively evidenced by the statistical studies of the Razumkov Center, as well as the general attitude of Ukrainians who daily lose their lives, relatives and friends, including property due to Russian aggression. It has been proven that the humanity of Ukrainians towards Russians before the war had a positive connotation, but after February 24, 2022, Ukrainians despaired of the humanity of those who every day continue to destroy civilian infrastructure and take the lives of civilians.

Key words: level of humanity, Ukrainians, civilian, citizens of the Russian Federation, full-scale war in Ukraine.

Актуальність теми дослідження. На початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію суверенної України гуманність українського народу до російських солдат виявлялася через жалість, адже вони після взяття в полон розповідали про те, що не знали, що їх відправили на

справжню війну. Наприклад, на пресконференції: «5 військовополонених російських солдатів-строковиків заявили, що їх обманювали, і попросили вибачення в Україні» [6]. Однак коли війна затягнулася і російські військові продовжують знищувати Україну, забираючи життя військових та мирного населення в результаті хаотичних ракетних обстрілів, риторика українців змінилася і рівень гуманності до представників країни-окупанта стає все далі нижчим. Одним із доказів є нещодавнє опитування, яке було проведене дослідницькою агенцією «Info Sapiens». У результаті опитування було виявлено, що: «Усе більше українців засуджують “простих росіян” через воєнні злочини РФ. Наприкінці березня 79% громадян вважали “простих росіян” винними у війні. У квітні – вже 84% українців. Лише 4% учасників дослідження досі вважають, що пересічні громадяни РФ зовсім не винні у війні» [1]. Це є логічним наслідком останніх зізнань російських полонених ЗСУ, які в інтерв'ю зізнаються, що знали, що їдуть на війну, а не на навчання в Україну [7]. Ситуацію погіршує той факт, що перехоплені розмови російських військових зі своїми сім'ями показують, що мирні російські жителі підтримують своїх чоловіків і не засуджують їхні злочини проти мирного населення. Саме тому є актуальною тематика цього дослідження, яке допоможе розкрити ключові причини зменшення рівня гуманності українців до громадян Російської Федерації після 24 лютого 2022 року.

Основні результати дослідження. Почнемо із нагадування змісту того, що таке гуманність. «Гуманність від латинського *humanus* – людський – це любов, увага до людини, повага до людської особистості; добре ставлення до всього живого; людяність, людинолюбство» [2]. Гуманність має різні аспекти, у тому числі може розглядатися в площині дій, спрямованих на іншу людину, в етичній, у юридичній площинах тощо. Наразі нас цікавить аспект поваги до людської особистості. Виходячи із вищенаведеного визначення терміна гуманності, нам потрібно довести тезу, що рівень гуманності українців (їхньої поваги) до росіян зменшився після того, як весь проукраїнський світ переконався, що гуманність у всьому спектрі цього поняття радше втратили росіяни до українців, оскільки 70% населення РФ підтримує агресію проти суверенної України. По-друге, причина втрати гуманності українців до росіян є очевидною через те, що українці вимушені захищатися.

Почнемо із аналізу причин, які призвели до зменшення рівня гуманності українців до всього проросійського світу.

Перша й основна причина – це повномасштабний напад Російської Федерації вранці 24 лютого 2022 року. Після нього мільйони українців змушені були залишити свої домівки, втратили близьких та рідних на війні, сім'ї змушені бути розлученими, втратили житло, роботу та звичний спосіб життя. Можна констатувати, що до ранку 24 лютого більшість українців не вірили, що Росія здатна розпочати війну в XXI столітті. «Керівник Офісу Президента Андрій Єрмак заявив, що підготовка до захисту України від повномасштабного наступу Росії на Україну велася, однак до останнього не було віри, що це станеться» [3]. Ця теза стосується й більшості простих українців, які мають родичів та сім'ї в РФ. Більше того, зустрічаємо низку новин, у яких провідні країни світу (Німеччина та Франція) також до

останнього не вірили, що Росія піде війною на територію України [5]. Однак після величезних руйнувань та смертей, які спричинив цей військовий напад, українці втратили довіру до будь-яких російських обіцянок чи росіян загалом.

Друга причина – це напруження в стосунках українців та росіян за кордоном. Маємо низку публікацій та відео, де росіяни, які живуть за кордоном, зневажливо ставляться до українців, української символіки, проводять мітинги проти допомоги українцям і т. п. З резонансних новин, які облетіли весь світ і показали демократичним державам, що російська пропаганда діє й на тих росіян, що вже давно живуть за кордоном – наприклад, ставлення дорослої росіянки до українського прапора та українки в цілому в Швейцарії. Використовуючи принизливу лексику, жінка обізвала українку «повією та полумийкою» [4]. Або: у місті Баутцен (Німеччина) на протестантського пастора з України Сергія Косяка, який допомагає українським біженцям у Німеччині, напав невідомий, що вигукував лайки російською мовою та погрожував йому ломом через те, що у пастора на машині український прапор [9].

Ще одна не менш значуща подія – нещодавній протест у Кельні російської діаспори проти санкцій і підтримки України [8]. Подібний більш масштабний проросійський мітинг пройшов у Чехії 3 вересня 2022 року. На ньому були присутні за оцінками експертів близько 70 тис. учасників. Учасники мітингу вимагали «припинити постачання зброї Україні та розпочати діалог з Росією». Серед учасників – «євроскептики та комуністи». Реакція українців на ці та інші мітинги є зрозумілою та наступною. Жоден із українських вимушених біженців не претендував стати «нахлібником» у чужій країні. Мало того, що залишилися без батьківщини, без житла, у ситуації розділеної сім'ї тощо, так ще й спокою не дають росіяни, які емігрували зі своєї країни. Саме тому подібні проросійські заходи або поведінка породжує в українців почуття байдужості до росіян загалом. І коли на новинних сайтах з'являються повідомлення, що окремі росіяни не отримали візи, послам РФ не дали візи на засідання ООН в США чи росіянка скаржиться зі сльозами, що змушена виїхати з Криму, реакція українців є зрозумілою – байдужість, насмішка і презирство до тих, хто скаржиться на те, що не можуть в Росії купити товари компаній, які пішли з російського ринку. Тому що на фоні руйнування цілої країни та тисяч смертей українців поточні незручності росіян лише дратують, а не викликають співчуття.

Третя причина зниження гуманності українців до росіян – непорозуміння на рівні соціальних, дружніх, родинних стосунків. Коли українці розповідають родичам росіянам про горе, яке вчинила РФ на території України, а ті у відповідь говорять, що це не війна, а «спецоперація», чи «вам потрібно здатися, і все буде гаразд». Це викликає почуття розчарування, байдужості чи роздратування. Якщо на початку війни українці ще намагалися щось довести російським родичам, то після стіни нерозуміння, на які натрапили, залишили спроби змінити думку останніх.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки вищенаведеному, зазначимо, що є багато причин, через які рівень гуманності українців до громадян Російської Федерації зменшився, особливо після 24 лютого 2022 року. Однак в цьому

дослідженні ми виокремили три ключові. Перша – це повномасштабне вторгнення РФ на територію України з усіма наступними наслідками. Друга – це поведінка та ставлення окремих росіян до українців за кордоном та постійне скарження на незручності, які були спричинені санкціями. Третя причина – це зіпсовані стосунки українців та росіян, що знаходяться в родинних та дружніх стосунках – унаслідок нерозуміння росіянами лиха, яке спіткало українську націю і небажання визнавати той факт, що Україна є суверенною, незалежною державою із власною культурою та мовою.

Список використаних джерел:

1. Барсукова О. 84% українців вважають, що "прості росіяни" винні у війні. Опитування. *Українська правда*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/25/248404/>.
2. Гуманність. *Словник іншомовних слів*. URL: <https://www.jnsn.com.ua/sis/>.
3. Єрмак - про напад росії: Ми готувалися, але до останнього не вірили. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3425742-ermak-pro-napad-rosii-mi-gotuvalisa-ale-do-ostannogo-ne-virili.html>.
4. Загородній М. Назвала повією та "поломийкою": у Швеції росіянка розірвала український прапор та накинулася з образами на українку. *ВІДЕО. Українська правда*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/26/248418/>.
5. Німеччина та Франція не вірили, що Росія нападе на Україну. *Epoch Times*. 2022. URL: <https://www.epochtimes.com.ua/politychni-novyny/nimechchyna-ta-franciya-ne-viryly-shcho-rosiya-napade-na-ukrayinu-145506>.
6. Полонені російські строковики заявили, що їх обдурили: Ми вдерлися в Україну, як фашисти. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3429659-poloneni-rosijski-soldatistrokoviki-zaavili-so-ih-obdurili-mi-vderlisa-v-ukrainu-ak-fasisti.html>.
7. Служба безпеки України. Російський полонений зізнається, що їхав не на «навчання», а на війну в Україну, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=elf84tzm7Lg>.
8. У Кельні російська діаспора вийшла на протест проти санкцій і підтримки України. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/4/7366055/>.
9. "Через те, що допомагаю біженцям": у Німеччині напали на пастора з України. *ДІМ*. 2022. URL: <https://kanaldim.tv/cherez-te-shho-dopomagayu-bizhencyam-u-nimechchyni-napaly-na-pastora-z-ukrayiny/>.

ГНАТ МЕРЕНКОВ

Старший викладач

кафедри філософії, теології та історії церкви

Український гуманітарний інститут

E-Mail: ignatmerenkov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8283-6332>

м. Буча, Україна.

ХАРИТАТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ХРИСТІЯН В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті йдеться про активізацію харитативного служіння українських християн як відповідь на виклик повномасштабного вторгнення. Віряни піклуються про вразливі верстви населення, допомагаючи нужденним з евакуацією, продовольством та іншими видами допомоги, надають волонтерську підтримку тим, хто на фронті. Різні церкви та релігійні організації, незважаючи на доктринальні розбіжності, шукають можливості співпраці одна з одною, ставлячи допомогу людям вище за конфесійну приналежність. Один з прикладів такої співпраці з різноманітними партнерами — діяльність благодійної організації ADRA Ukraine. Харитативність під час війни постає індикатором рівня співчуття церков до постраждалого населення.

Ключові слова: українські християни, харитативність в умовах війни, гуманітарна допомога, міжконфесійна співпраця.

CHARITABILITY OF UKRAINIAN CHRISTIANS IN THE CONDITIONS OF WAR

Abstract. The article talks about the intensification of the charitable service of Ukrainian Christians as a response to the challenge of a full-scale invasion. Believers take care of vulnerable sections of the population, helping the needy with evacuation, food and other types of assistance, and provide volunteer support to those on the front lines. Different churches and religious organizations, despite doctrinal differences, are looking for opportunities to cooperate with each other, putting helping people above denominational affiliation. One of the examples of such cooperation with various partners is the activity of the charity organization ADRA Ukraine. Charitability during the war appears as an indicator of the level of sympathy of the churches for the affected population.

Key words: Ukrainian Christians, charity in the conditions of war, humanitarian aid, interfaith cooperation.

Актуальність теми дослідження. Участь та вклад християнських церков в розбудову демократичності та державності України була відзначена ще під час подій Революції Гідності та Майдану 2013-2014 років. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну значна кількість волонтерів, які допомагають постраждалим, є членами православних, греко-католицьких, римо-католицьких, протестантських та інших релігійних деномінацій. Як влучно висловився один із священників УПЦ КП: «Горе єднає людей. Телефонують протестанти і кажуть, що потрібна допомога пораненим, бо немає перев'язочного матеріалу» [6]. В умовах, коли гинуть діти, жінки та ціла нація, християнські церкви України зосереджують увагу на допомозі, а не на конфесійних розбіжностях чи відмінностях в їхньому вченні. Наразі між громадами та церквами будується новий вид стосунків та будуються тісні людські та міжконфесійні зв'язки. Тому є доцільним проаналізувати причини та наслідки харитативності українських християн в умовах війни.

Основні результати дослідження. Перед християнськими гуманітарними організаціями стоїть виклик, як допомогти усім нужденним

українцям, яким необхідна допомога сьогодні, а не завтра. За оцінкою координаторки ООН в Україні Оснат Лубрані на прес-конференції в Медіацентрі «Україна-Укрінформ», близько 16 млн. українців потребують гуманітарної допомоги від води до притулку [1]. Координаторка також проінформувала, що «більш ніж 6 млн людей наразі залишаються внутрішньо переміщеними особами, близько 5 млн людей повернулися додому, але багато з них усвідомлюють, що, можливо, їм знову доведеться виїжджати. Більш як 5,3 млн. українців стали біженцями в інших країнах» [1]. Тому потреба у волонтерах, діяльності гуманітарних організацій та усіх небайдужих є наразі життєвою необхідністю. Цей надпотужний виклик активував харитативність українських християн та спонукав шукати шляхи взаєморозуміння та можливості співпраці одне із одним. Більше того, на національному, політичному та інших значущих соціальних рівнях відбулося єднання українців, то що говорити про релігійний світ України, церкви та благодійні організації, які у своїй діяльності керуються християнськими принципами щодо допомоги нужденному. Як зазначив у своєму виступі президент Володимир Зеленський: «За час війни українці об'єдналися більше, ніж за 30 років незалежності» [5].

Отже, спробуємо в загальних рисах окреслити харитативність українських християн в умовах війни. По-перше, на що треба звернути увагу – це відкритість церков одна до одної, якщо питання стосується допомоги ЗСУ, постраждалим або переміщеним особам. Частими є повідомлення в ЗМІ на кшталт: «Священник з Волині віддав своє авто на потреби ЗСУ» [10], або «За минулий місяць в Українській православній церкві передали 12 автомобілів та іншу техніку для ЗСУ та медиків» [4], або «Єврейська громада Івано-Франківська передала ЗСУ вантажний автомобіль» [2]. Сотні подібних повідомлень майорять на сайті «Релігійно-інформаційної служби України». В одній із адвентистських груп у Фейсбуці у березні повідомлялося: «Неймовірно, але адвентисти розпочали виготовляти бронежилети для потреб ЗСУ! В одній із сільських громад Поділля члени церкви об'єдналися в незвичайній праці! Християни не беруть до рук зброю, але своїми стараннями бажають захистити життя та здоров'я солдатів ЗСУ та тиловиків» [3]. Відтак бачимо, що окремі релігійні спільноти та особи виходять за межі релігійних конфесій та намагаються допомогти українській армії.

Якщо ж говорити про допомогу мирним жителям, то вона є в десятки разів потужнішою, особливо якщо мова йде про дітей. Керівник інклюзивного центру для дітей з особливими потребами в місті Київ [11], Юлія Бурда (член церкви «Сила радості» – релігійної організації харизматичного руху, дочірньої від «Посольства Божого») у приватній бесіді зазначила, що за час окупації Бучі та Ірпеня їхня сім'я евакуювала понад 5 тис. осіб, особливо сімей, які мають дітей з особливими потребами. Цих дітей спільно з іншими церквами вивезли за кордон і розмістили в спеціальних центрах майже у всіх країнах ЄС. З її слів, «коли прийшла біда, ми не розбирали, хто до якої конфесії належить, ми бачили проблеми, які треба вирішити спільними зусиллями і молитвою».

Про міжконфесійну співпрацю повідомляється також і на сайті Адвентистського агентства допомоги та розвитку (ADRA) в Україні. Зокрема,

оздоровча програма для дітей вразливих категорій в таборах Закарпаття відбувається за підтримки не тільки представництв ADRA інших країн, але й за сприяння Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів [9]. Загалом же, якщо казати про масштаб тієї роботи, яку виконує ADRA Ukraine для допомоги постраждалому населенню України за підтримки різних партнерів, то можна навести наступні цифри. За весь час реалізації проекту ADRA Ukraine за підтримки Всесвітньої продовольчої програми ООН (а це більш ніж 5 місяців) волонтери роздали понад 862 793 продуктових набори та близько 9 644 455 буханок свіжого хліба. Така діяльність охоплює 12 областей України [7]. У співпраці з Ukraine Humanitarian Fund агентство здійснює безкоштовну евакуацію. З лютого по серпень 2022 року з гарячих точок «транспортном ADRA Ukraine евакуювалися більш ніж чотири тисячі осіб». Від початку реалізації напряму психологічної допомоги (в різних проектах) її отримали близько 5 000 осіб [8]. У своїх інструкціях для працівників і волонтерів ADRA Ukraine підкреслює, що завдання благодійної організації – допомога кожній людині незалежно від її віросповідання або ставлення до релігії.

Слід сказати й про служіння християнських конфесій у складі ЗСУ або задля допомоги ЗСУ. Згідно з інформацією від Центра морально-психологічного забезпечення ЗСУ, станом на грудень 2021 року у Збройних Силах України офіційно працювали 102 капелани [12]. Це є представники різних конфесій, серед них чимало й протестантів. Крім того, на закиди деяких критиків, що протестантів нібито нема серед тих, хто боронить українську землю, міститься переконлива відповідь у записі ефіру у Фейсбуці «Підсумки тижня з капеланом Ігорем Плохим» за 2 липня 2022 року. Капелан наводить факти служіння протестантів на фронті, а також пояснює їхню репрезентативність. За його словами, якщо врахувати те, що протестанти в Україні становлять близько одного відсотка від усього суспільства (він наводить саме таку цифру) [13], то один протестант в ЗСУ на сто інших військових буде означати, що ця релігійна меншина представлена на фронті цілком на рівні з іншими конфесіями.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід вивести наступну тезу в контексті теми «Харитативність українських християн в умовах війни РФ і України». Горе дійсно об'єднує людей, а харитативність – це той інструмент, який практично показує який реальний рівень співчуття має та чи інша церква чи конфесія. Українські християнські течії за час війни довели, що, крім полум'яних промов, вони можуть об'єднатися та захищати інтереси обездолених та скривджених і виконувати принцип Христа, який є гаслом адвентистської організації ADRA: «Змінюючи одне життя, ми змінюємо цілий світ».

Список використаних джерел:

1. Близько 16 мільйонів українців потребують гуманітарної допомоги - ООН. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3518714-gumanitarnoi-dopomogi-nini-potrebut-majze-16-mln-ukrainciv-on.html>.
2. Єврейська громада Івано-Франківська передала ЗСУ вантажний автомобіль. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2022.

URL: https://risu.ua/yevrejska-gromada-ivano-frankivska-peredala-zsu-vantazhnij-avtomobil_n130734.

3. Зайцев О. Неймовірно, але адвентисти розпочали виготовляти бронезилети для потреб ЗСУ!. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/groups/2559578454325556/?multi_permaLinks=3183861761897219-if_id=1647894898990167-if_t=group_activity&ref=notif.

4. За минулий місяць в Українській Православній Церкві передали 12 автомобілів та іншу техніку для ЗСУ та медиків. *Українська Православна Церква. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*. 2022. URL: <https://news.church.ua/2022/07/02/za-minulij-misyac-v-ukrajinskij-pravoslavnij-cerkvi-peredali-12-avtomobiliv-ta-inshu-texniku-dlya-zsu-ta-medikiv/#2023-03-30>.

5. Зеленський: За час війни українці об'єдналися більше, ніж за 30 років незалежності. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3417705-zelenskij-za-cas-vijni-ukrainci-obednalisa-bilse-niz-za-30-rokiv-nezaleznosti.html>.

6. Костюк Б. Церква і війна: як релігійні громади України займаються волонтерством. *Радіо Свобода*. 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27237619.html>.

7. Понад два мільйони буханок хліба та десятки тисяч продовольчих сертифікатів отримали нужденні завдяки Всесвітній продовольчій програмі ООН – ADRA Ukraine. *ADRA Ukraine*. 2022. URL: <https://www.adra.ua/ponad-dva-miljony-buhanok-hliba-ta-desyatky-tysyach-prodovolchih-sertyfikativ-otrymaly-nuzhdenni-zavdyaky-vsesvitnij-prodovolchij-programi-onn/>.

БОГДАН СИНЧАК

*аспірант Київського університету культури
заступник завідувача кафедри журналістики
Український гуманітарний інститут
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8186-5692>
м. Буча, Україна.*

ОКРЕМІ ВЕКТОРИ ПОЗАРЕЛІГІЙНОГО ВПЛИВУ УПЦ МП В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ЗУСТРІЧІ ОНУФРІЯ ІЗ РОСІЙСЬКИМИ ПОЛОНЕНИМИ ТА СПРАВИ ПРО КОЛАБОРАЦІОНІЗМ СВЯЩЕННИКА У СЕВЕРОДОНЕЦЬКУ

Актуальність теми дослідження обумовлюється сталим суспільним резонансом довкола Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП), котра попри конфлікт підпорядкування (Кремлю) під час російсько-української війни продовжує вільно функціонувати в Україні. В дослідженні на прикладі двох інцидентів періоду кінця серпня, початку вересня 2022 року представлено окремі вектори позарелігійного впливу УПЦ МП на українське суспільство. Перший характеризує деструктивну ідеологію релігійної деномінації на час війни, другий слугує фактичним свідченням її

реалізації у одній з можливих форм колабораціонізму. У дослідженні наведено окремі тези предстоятеля УПЦ МП Онуфрія, що мають ознаки позарелігійного інформаційного впливу, їх проаналізовано на предмет наявності контексту російських наративів. В ході дослідження встановлено предметне уявлення про два вектори деструктивного позарелігійного впливу УПЦ МП – наративний та безпосередній. Ця стаття є актуальними авторськими рефлексіями на ґрунтовні нещодавні дослідження, до змісту яких не входили наведені у цій роботі приклади.

Аналіз актуальних публікацій. Проблематика позарелігійного впливу УПЦ МП на українське суспільство наразі є лише побічно дослідженою у контексті пов'язаних тематичних спрямувань. Серед науковців, котрі останнім часом приділяли увагу цьому спрямуванню, варто відзначити працю Ю. Фігурного, який зазначає, що «саме релігійне протистояння, інспіроване й підтримане російською владою та її посіпаками, упродовж вже 30 років знесилює і руйнує демократичні засади Української держави» [1]. Тут автор вказує на позарелігійну площину поширення деструктивного впливу з боку РФ. Натомість І. Мякінченко зауважує, що «із 2014 р. тенденція переходу релігійних громад до складу інших конфесій, по суті, була зумовлена цивілізаційним і світоглядним підґрунтям. Зокрема, у зв'язку з невизначеною позицією УПЦ МП щодо подій Революції Гідності, а згодом і щодо російської військової агресії в Україні» [2]. Таким чином авторка окреслює ідеологічну конфронтацію підпорядкованої РФ релігійній деномінації з українським народом. І. Яковлев, В. Реутський вважають, що слід розглядати «політизованість теми релігійного фактору для формування зовнішньополітичного вектору держави, який, в свою чергу, дозволяє в повній мірі впливати на геополітичні стосунки з іноземними країнами» [3]. Досліджуючи процес конкурування УПЦ МП і Православної церкви України (ПЦУ) науковці вказують те, що це геополітичне протистояння. Про останні актуальні дослідження автора в тексті буде згадано окремо. Чимало науковців за різними тематичними спрямуваннями приходять до суміжних висновків, серед них В. Олицький, С. Козиряцька, А. Колодний, Л. Филипович, О. Чирков та ін. Загалом аналіз актуальних публікацій дає змогу зробити висновки про увагу українських науковців до проблематики різних аспектів функціонування УПЦ МП. Попри це, повною мірою актуальні вектори позарелігійного впливу УПЦ МП досліджені не були. Саме тому метою дослідження є предметне вивчення окремих векторів релігійного впливу УПЦ МП на прикладі актуальних інформаційних приводів сьогодення.

Основні результати дослідження. Насамперед варто зауважити, що нещодавня «відмова» УПЦ від МП, на основі висновків попередніх авторських досліджень, не сприймається як позбавлення російського впливу. «Постанова собору УПЦ (МП) від 27.05.22 р. за сукупністю чинників є формалізованою та не змінює негативної сутності російської ідеології, яка в тому числі активно поширюється в Україні завдяки УПЦ МП» [4]. Зважаючи на це, в праці УПЦ продовжує безпосередньо асоціюватися з МП.

Сам факт зустрічі Предстоятеля УПЦ МП митрополита Онуфрія з російськими військовополоненими у Києво-Печерській лаврі 22.08.2022

видається інтригуючим. Структурно цю подію у контексті заявленої проблематики можна охарактеризувати за окремими тезами, котрі прозвучали в кадрі під час події (див. Табл. 1).

Таблиця 1. Окремі тези предстоятеля УПЦ МП Онуфрія, що мають ознаки позарелігійного інформаційного впливу [5]

№	Теза	Ознаки позарелігійного впливу
1.	Онуфрій звертається до російських військовополонених та ін. присутніх словом «брати».	Релігійне тлумачення цього слова переважно вказує на спорідненість віри. Проте цей тезис також підігрує пропагандистському російському наративу про «братні народи».
2.	Предстоятель УПЦ МП бажає військовополоненим росіянам «здоров'я, та щоб вони якомога скоріше повернулися у свою вітчизну».	З релігійної точки зору, бажати здоров'я ворогам не дивно. Однак для українського народу цей жест є доволі цинічним, адже зараз російські військовослужбовці вбивають українців.
3.	Митрополит «хоче, щоб російські військові після повернення сказали своїм рідним, що ми (українці) не хочемо війни, ми не хочемо, щоб гинули наші і ваші люди. Це (війну) можна зупинити силою божої любові».	«Ми не хочемо війни» – це пасивний тезис, котрий ніяк не впливає на ситуацію. Його у пропагандистських медіа продукують разом з підбуренням до війни. Очевидно, що для її припинення потрібні рішучі дії, колективний опір суспільства злочинним діям влади, підвищення IQ нації та ін.
4.	«Треба знайти слово любові, яке могло б зупинити гармати і ракети».	Навіть в релігійному контексті любов не може поєднуватися зі злочинним терором.
5.	Онуфрій «бажає, щоб Бог охороняв російських військовополонених і всіх людей, хто знаходиться на полі бою».	Тим самим митрополит опосередковано легітимізує дії російських військових, адже, за логікою, Боже благословення не може супроводжувати справді лихі справи.
6.	«Війна – це не той спосіб, яким можна досягнути єдності між народами»	За аналогією до першого тезису, наратив про «братні народи».
7.	«Російсько-українська війна – це сором для світу».	Ну, звісно, сором не для Росії, котра її розпочала і продовжує, а для світу.

На Таблиці 1 бачимо скоріше деструктивну для українського суспільства риторичку, аніж корисну. Протягом розмови Онуфрій жодного разу конкретно не дав чітку негативну оцінку діям Росії. Натомість, прикриваючись

релігією, дублював і перефразовував деякі російські наративи, чим опосередковано знецінив те горе й несправедливість, які несе за собою війна.

Кримінальна справа проти священника УПЦ МП, якого підозрюють у колабораціонізмі, є фактичним свідченням позарелігійного впливу окремих представників релігійної деномінації. За даними Офісу генпрокурора, святий отець «збирав для представників армії країни-агресора інформацію про чисельність, дислокацію, техніку, а також озброєння ЗСУ в Сєверодонецьку та у прилеглих до міста селах. Дані він передавав у вигляді текстових повідомлень через меседжер «Телеграм». Отримана інформація використовувалася ворогом для визначення місцезнаходження цілей та подальшого їх вогневого ураження» [7]. На жаль, подібні випадки співпраці представників церкви УПЦ МП із окупантами зовсім не виняткові, детальніше про затриманих «подвійних агентів» зокрема та про загальну специфіку деструктивного позарелігійного впливу описано в попередніх авторських дослідженнях [8]. На прикладі цих двох прецедентів можемо сформулювати поверхневе уявлення про щонайменше два вектори деструктивного позарелігійного впливу УПЦ МП. Наративний – коли між стрічками промов очільників церкви звучать похідні російських антиукраїнських оповідей, та безпосередній – де встановлюються факти причетності окремих представників церкви до зрадницьких щодо української держави дій.

Висновки. Дослідження окремих векторів позарелігійного впливу УПЦ МП в Україні на прикладі зустрічі Онуфрія із російськими полоненими та справи про колабораціонізм священника у Сєверодонецьку показує сумну тенденцію щодо репутаційної картини релігійної деномінації. На фоні попередніх авторських досліджень встановлено, що нічого нового, як у діях предстоятеля УПЦ МП Онуфрія, так і колаборанта-священника, немає. На жаль, розглянуті прецеденти є свідченням певної тенденційності проросійської діяльності церкви. Поза сумнівом, Українська православна церква як соціальний інститут чимало допомагає громадськості та своїм прихожанам. Однак, приналежність до Московського патріархату наклала на неї відбиток російського імперіалізму, котрий від перефразування декларативних положень чи від слів про Божу любов не змінив свого сутнісного антиукраїнського походження.

Список використаних джерел:

1. Фігурний Ю. Вплив реваншистської політики Кремля на релігійні конфлікти в сучасній Україні. *Українознавчий альманах*. 2021. № 29. С. 188–193.
2. Мякінченко І. Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті - 2010-ті роки) : дис. ... д-ра філософії. Житомир, Київ, 2021.
3. Яковлєв І., Реутський В. Релігійний фактор в зовнішній політиці України. *Грані*. 2021. Т. 24, № 9. С. 65–69.
4. Synchak B., Kurylyak V. Reasons for the Refusal of the Ukrainian Orthodox Church From the Moscow Patriarchate Against the Background of the War in Ukraine 2022. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2022. Vol. 43, no. 7.

5. Предстоятель УПЦ (МП) зустрівся з полоненими росіянами і помолився за «всіх людей на полі бою». *Hromadske*. 2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/predstoyatel-upc-mp-zustrivsyia-z-polonenimi-rosiyanami-i-pomolivsyia-za-vsih-lyudej-na-poli-boyu>.

6. Volodymyr Zolkin. Привезли російських до Київської лаври| спілкування з митрополитом Онуфрієм, 2022. *YouTube*. URL: <https://youtu.be/ENa7SF01mLo?t=1424>.

7. Судитимуть священника УПЦ МП, який зливав ворогу дані про ЗСУ у Северодонецьку. *Офіс генерального прокурора*. 2022. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/suditimut-svyashhennika-upc-mp-yakii-zlivav-vorogu-dani-pro-zsu-u-sjevjerodonecku>.

8. Synchak B., Balaklytskyi M., Dudarets V. Non-Religious Influence of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate on Ukrainian Society. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2022. Vol. 42, no. 4. 6.

СЕРГІЙ ЧЕКУН

*вірянин Української православної церкви
м. Рівне*

«РОСІЙСЬКИЙ СВІТ» У ЖИТТІ ЦЕРКВИ

Анотація. Військовим символом війни для православної церкви Росії став головний храм Збройних Сил РФ неподалік Москви. Храм поклонінню крові й насильству, поклоніння побідобіссю, пам'ятка агресії Кремля, де головні персонажи: Сталін, Шойгу, Путін та Ісус. У війні Росії проти України перша використовує зброю та ідеї. Зброю постачає держава-агресор, а ідеї – Російська православна церква (РПЦ) та УПЦ (МП) під ідеологією “Русский мир”.

Ключові слова: «Русский мир», «Російський світ», ідеологія, церква, війна.

«RUSSIAN WORLD» IN THE LIFE OF THE CHURCH

Abstract. The main temple of the Armed Forces of the Russian Federation near Moscow became a military symbol of the war for the Russian Orthodox Church. A temple to the worship of blood and violence, the worship of tyranny, a monument to the aggression of the Kremlin, where the main characters are: Stalin, Shoigu, Putin and Jesus. In Russia's war against Ukraine, the former uses weapons and ideas. The weapon is supplied by the aggressor state, and the ideas are supplied by the Russian Orthodox Church and Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, under the name «Russian Peace».

Key words: «Russian World», Church, War, Ideology.

Актуальність теми дослідження. Одним з непростих завдань, з яким зіштовхнулася церква на теренах України, є ідеологія «Русского мира» (далі – РМ). Вона складна тим, що важко піддається опису й аналізу, адже є багатогранною. Ця концепція особливо поширена серед церков РПЦвУ,

створена на геополітичному підґрунті задля корисливих цілей керуваннями масами.

При СРСР Росія намагалася витворити єдиний «радянський народ», а тепер — на пострадянському просторі створити православний простір під егідою Російської православної церкви з назвою «Русский мир», в основі якого пануватиме російська культура, російська мова, російське православ'я і російська політика.

Протягом XX ст. церква зіштовхнулася з багатьма ідеологіями, такими як фашизм, нацизм, расизм, комунізм. Тому і повинна була б мати і розробити певний імунітет до цих явищ і протистояти РМ. Однак XXI ст. підказує нам, що церква піддатлива впливу концепції РМ і уразлива та слабка в цих питаннях. Ефективність ідеології РМ зумовлена тим, що вона підносить і наводить тематику й ідеї до слухачів, не роблячи ніяких висновків, лише протиставляючи себе з іншим середовищем й іншими народами.

Маніпулятивні тенденції віднайшли своє місце в еклесійних структурах. Відбулась певна сакралізація ідеології РМ в церкві. Те, що еклесійні структури вразливі і слабкі до ідеології РМ, радше говорить про секулярну добу постмодерного суспільства, ніж про клерикалізм й відродження духовності.

Основні результати дослідження.

Витоки

Класичне формулювання виникнення зазначеної концепції можна віднайти в ченця Єлеазарського монастиря Філофея, який активно пропагував в кінці XVI ст. ідею про те, що «Москва – Третій Рим». Процеси зародження ідей РМ можна також відшукати за царювання Петра I, який «прорубував вікно у Європу», який скасував патріархію та створив Синод, і став повноправним головою церкви. І в 1721 р. Московське царство було перейменовано на Російську імперію. З цього моменту, як висловився Станіслав Данко, «...московський народ став великоросійським, а звідси підкорені русини (українці) стали малоросами» [2].

Ідея РМ активно почала розвиватися в російських інтелектуальних колах на початку 90-х роках як реакція на розпад СРСР і вплив Заходу. Такі російські ідеологи як Петро Щедровецький, Вадим Цимбурський, Гліб Павловський, Сергій Чернишов, Борис Межуєв стали новаторами в побудові ідеології РМ. Як зазначає Володимир Гуржи: «Все змінилося, починаючи з середини 2000-х років, коли «Русский мир» поступово перейшов з інтелектуальних кіл до владних кабінетів Кремля і Російської православної церкви, ставши одним з основних векторів у зовнішній політиці Росії» [1].

Оскільки нашій людській гордині властиво жити протиставленням, а марнославству відчувати силу й велич, то концепція РМ взяла на озброєння ці два наративи: протиставлення себе із Західним світом, висвітлюючи себе в світлі позитиву як «збереження православної віри» і боротьби з «Загниваючим Заходом» та скористалася цивілізаційно неоімперським проектом, який би стирав кордони між пострадянськими країнами.

Якщо нацизм боровся за «чистоту раси», фашизм мав конфронтацію з комунізмом, а комунізм вів боротьбу з буржуазним класом, то РМ веде боротьбу з жидобандерівцями та жидомасонами як міфічними ворогами.

Ці задуми потребують месіанського поклоніння і культу особистості вождизма й диктатора. Приміром, для італійського фашизму це був Муссоліні, для німецького нацизму – Гітлер, для радянського комунізму – Сталін, то для РМ – це Путін, як політична складова – і Кирило Гундяєв, як церковна складова концепції. Путінізм і гундяєнізм стали основними політичними і церковними силами для месіанського задуму в реалізації нав'язування світогляду рашизму і РМ.

Оманливість і в той же час пагубність РМ обумовлена бажанням «володіти масами», ними жонглювати і керувати в своїх корисливих цілях. Хитрість цього світогляду в тому, що підхопивши цей вірус, людина зміщує свої акценти і бажане стає більш актуальне, ніж дійсне, реальне підмінюється ілюзорним, раціональне - ірраціональним і т.д.

«Тобто, ідеологія прагне укорінитися в реальному, але її божеством є не саме реальне, а *ідея* про реальне, абстрактне поняття, яке це реальне має охопити і обійняти. Її зачарування “реальним” ілюзорне, бо ідеологія обожає не іманентне, а ідею про іманентне; не реальність, а концепт реальності”, – зазначає сучасний філософ Володимир Євмоленко [3, с. 17].

Будь-яка ідеологема є нав'язливою, зухвалою й експансійною для сумління. Вона завжди закликає на боротьбу із зовнішніми ворогами, а не з внутрішніми ворогами в християнському розумінні боротьби (гріхи, пристрасті). Ціллю ідеології РМ є знищення й смерть тих, хто не згідний й знаходиться в конфронтації з цією «системою цінностей». Але як будь-яка ідеологія, вона є плинна, нестійка й не вічна.

Опишемо деякі основні кліше в релігійному контексті, які використовує ця ідеологема. Такі лозунги, як «стояння в істині», «будемо берегти нашу віру», «ворог людський хоче погубити церкву», «не дамо образити церкву» обумовлені радше маніакально-шизофренічними розладами, ніж реальною дійсністю. Церква добре знає, що таке християнські гоніння, і з досвідом може ідентифікувати т.з. “переслідуваннями”. Стояння і протистояння, твердість і непохитність своїм наративам, образливість і пригніченість, прикриваючись Христовою Церквою, в маркері своєму несе в собі більше людської гордині і зухвалості, ніж смирення і святості. Хресні ходи цьому підтвердження, які завжди демонстративно намагаються висвітлити «образу почуттів віруючих», проводяться не в покайній, а в самоствердженні й пафосі.

У цій філософії РМ нехтується людське й гуманне, на противагу християнській етиці, де завжди людина відігравала центральне місце і заради якої Бог став людиною (Івана 1:14). Але в світі світогляду РМ цінності прав людини й індивідуалізму асоціюються радше з лібералізмом і засуджуються як прихильниками РМ, так й християнськими консерваторами й фундаменталістами. РМ завжди націлений експансійно і маючи амбіції неоімперські, ностальгічно переживаючи пострадянське минуле, РМ намагається відновити втрачене.

По суті, РМ – це цивілізаційно-неоімперський проект, який ставить на меті пропагандистско нав'язати концепцію могутності, величності, створюючи при цьому «ілюзорне відчуття сили та влади», стираючи при цьому етнічні й націоналістичні ознаки інших держав та ставить за ціль поглинути їх.

РМ базується на вірі в ілюзію, на уяві в абстрактні «поняття істини».

Як зазначає відомий сучасний богослов Кирило Говорун: «Русский мир», безумовно, має свій стиль уяви себе. Це стиль «цивілізаційного» націоналізму. Уявна спільнота «Русского мира» радикально відрізняється від іншої спільноти – церковної, тобто церкви як такої. Різниця між ними в тому, що остання аж ніяк не уявна і не ґрунтується на критерії учнівства Христового, а «Русский мир» – уявна спільнота, сконструйована за допомогою ідей цивілізації та цінностей, вихідних до радянського минулого» [4].

Довкола ідей РМ

У той же час лунають есхатологічні заклики ексклюзивності православної російської самодержавності. Як зазначає Марк Юргенсмейер: «Політичний сценарій справжніх царбожників – есхатологічний: передбачається, що по молитвам віруючих Господь пошле для Святої Русі «Грядущего Царя», який переможе, або вб'є антихриста і відновить російську самодержавність на час, що залишиться до Другого пришествя. Подібний сценарій, по суті своїй, космічний, який описує боротьбу добра зі злом, російського народу-богоносця зі слугами диявола в теорії і релігії та насильства» [5, с. 58].

Олексій Бодров виділяє нову квазірелігію як нову російську пропаганду традиційних цінностей. Зокрема, він зазначає: «В Росії останні декілька років риторика про традиційні цінності пронизує всі рівні політико-релігійного життя наскільки, що вже претендує на нову квазірелігію» [5, с. 47]. Звісно, із бажанням захистити традиційні цінності проти ліберального західного впливу.

Пафосно звучить також риторика Всеволода Чапліна, який публічно розвиває нову для християнства концепцію «священної війни», яка несе в собі тотальний характер. Його позиція радикальна, і він вважає, що тільки війна і насилля дозволяють проявитися кращим духовним якостям в людині.

Олександр Проханов закликає гордитися перемогою у Великій Вітчизняній війні, виправдовуючи основного диктатора ХХ ст. – Йосипа Сталіна, мотивуючи це тим, що, перемігши у війні, він спокутував всі свої гріхи.

Мова

Не обійшла стороною також в ідеології РМ старослов'янська мова, яка є богослужбовою мовою в церкві і яка використовується в Літургії. Мова почала сакралізовуватись в церкві, набула статусу «священної», яка не піддається змінам, відбулось певне «поклоніння мові». І, як зазначив канадський історик та професор українського походження Дмитро Поспеловський: «Якщо йти назустріч сучасній людині і хоча б частково замінити незрозумілу переважній більшості людей на російську або інші мови, то зміни в церковній мові сприймаються як ересь в Церкві. Слов'янська мова зводиться в площину богослів'я, називається священною, тобто, в наявності маємо мовне

поклоніння, «языкобесие», бо мова є засіб, а засіб не може бути абсолютom і ціллю» [6, с. 628].

Тобто, мовна тематика концепції РМ в руслі «догматизації мови» забороняє вводити в обіг рідну мову для молитви на теренах інших країн, а в церковному розумінні на т.з. «канонічних територіях РПЦ».

Церкви, які воліють молитися рідною мовою і мають бажання звершувати Літургію не старослов'янською мовою, піддаються утискам і сприймаються як розкольницькі і неканонічні.

Пагубність впливу РМ для Церкви

У результаті церква (в першу чергу йдеться про РПЦвУ), підхопивши ідеологему РМ, не могла не відійти від своїх основ – і стала не христоцентричною, а еклесіоцентричною й ідеологічною, зацикленою на собі. Проявились сектантські, замкнуті на собі, шизофренічно-маніакальні тенденції.

Перестала бути відкритою до громадського суспільства, втратила чуйність і сентиментальність до своїх вірян, комунікаційні відносини погіршились зі всіма.

Церква в світі концепції РМ стала індиферентною до взаємодії із суспільством, замкнутою в собі, апатично перестала взаємодіяти із суспільством. Ізолюючи себе від всіх, церква закрила ключем свій “власний дім”. Рефлексія, як і самокритика, в церкві відсутня, натомість існує критичний аналіз. Вона готова давати будь-яким діям, які не суперечать її інтересам.

Вона б мала шукати розраду в обездолених, бідних, надаючи для них захист і притулок. Церква мала б сприяти поширенню волонтерських рухів, займатися просвітництвом і катехізацією своїх вірян, вести екуменістичні діалоги, але, захворівши ідеологічно, вона фактично стала атрофованою та індиферентною.

Війна як результат дії ідеології

Мілітаризм цієї ідеології ставить за ціль боротьбу, протистояння і як потрібно війну заради захисту й збереження табору одновірців. Росія, звідки виникла ця ідеологія РМ, принесла в Україну справжню війну. Як зазначив богослов Кирило Говорун: «Русский мир» перетворився в ідеологію, яка ділить людей на чужих і своїх, надихаючи їх вбивати один одного. Щоб зупинити бойові дії в східній частині України, концепція «Русского мира» повинна бути демонтована. З неї повинна бути видалена її ідеологічна складова» [4].

Висновки. РМ приніс багато страждань, його імперський світогляд не відчуває кордонів і меж. І як зазначив філософ Володимир Єрмоленко: «Власне йдеться не стільки про геополітику, скільки про зоополітику Росії. Вона повертається до старої логіки соціального дарвінізму, де перемагає тільки найсильніший, компроміс і поступка – вияв слабкості» [3, с. 433]. Це обґрунтовує логіку агресії і мілітаристичної експансії щодо країн, які знаходяться навколо Росії. РМ як ключовий концепт російської національної ідеї залишається й досьогодні ідеологічним виправданням російського імперіалізму і військової агресії проти України. На цьому тлі російська

пропаганда через свою ідеологію прагне розколоти українське громадянське суспільство. Для цього Росія використала потрійну зброю: інформаційну, ідеологічну й гібридну.

Ідеологія РМ стала ідолом й бовваном для багатьох християн, замінивши собою Христа. Спокусившись, віряни стали рабами й жертвами ідейного концтабору. Настав час церквам почати критично оцінювати себе, свою поведінку й свій світогляд. Самодокір й самокритика повинна стати рушійною силою церкви для ліквідації й демонтажу лукавої і підступної ідеї РМ.

Список використаних джерел:

1. Гуржи В. «Русский мир» як ідеологія і глобальний проект. Ризики для України. *Релігія в Україні*. 2017. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/35367-russkij-mir-yak-ideologiyai-globalnij-proekt-riziki-dlya-ukrayini.html.
2. Данко С. Історичні та ідейні передумови виникнення концепції Русского Миру. *Науковий вісник УжНУ "Політиологія. Соціологія. Філософія"*. 2014. № 17. С. 25–31. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/624/1/ІСТОРИЧНІ%20ТА%20ІДЕЙНІ%20ПЕРЕДУМОВИ%20ВИНИКНЕННЯ%20КОНЦЕПЦІЇ.pdf>.
3. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX-XX століть. Київ : Дух і Літера, 2018. 480 с.
4. Архимандрит Кирилл Говорун. Інтерпретируя "русский мир". *Релігія в Україні*. 2015. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/28250-interpretiruya-russkij-mir.html/>.
5. Бодров А., Толстолуженко М. Политическое Богословие. Москва : Издательство ББИ, 2019. 374 с.
6. Поспеловский Д. Тоталитаризм и вероисповедание. Москва : Издательство ББИ, 2003. 655 с.

РОМАН ОРЛОВСЬКИЙ

аспірант

Навчально-наукового інституту

соціально-гуманітарного менеджменту

Національний університет «Острозька академія»

E-Mail: orv1979@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6924-3866>.

м. Острог, Україна

ЦАРСТВО БОЖЕ ЯК «П'ЯТА СВІТОВА ІМПЕРІЯ» У ПРАЦЯХ ЧАРЛЬЗА ТЕЙЗА РАССЕЛА

Анотація. У дослідженні розкрито погляд Чарльза Тейза Рассела, засновника Товариства Вартової Башти, на концепцію Божого царства. З'ясовано, що твердження, згідно з якими Боже царство є церквою або впливом благодаті на серце людини, Рассел вважав лише частково правильними. Визначено, що більшою мірою він розглядав природу Божого царства через призму інтерпретації книги пророка Даниїла як "п'ятої світової імперії", що прийде на зміну людським урядам та пануватиме над всією землею. Підмічено,

що, на думку Рассела, ідеальною формою правління цього Царства є республіка, яка, однак, може бути реалізована тільки в досконалому суспільстві. Ось чому через недосконалість людської природи початковий етап Царства, Тисячолітнє правління Ісуса Христа, матиме не республіканську, а монархічну форму. Констатовано, що адміністрація уряду в Тисячолітньому царстві буде складатися з двох частин: небесної та земної. Описано, хто буде належати до першої та другої частини цього уряду, а також їхні функції з метою приведення грішного людства до фізичної, розумової та духовної досконалості.

Ключові слова: республіка, монархія, Тисячолітнє царство, небесний уряд, старожитні гідні.

THE KINGDOM OF GOD AS THE FIFTH WORLD EMPIRE IN THE WRITINGS OF CHARLES TAZE RUSSELL

Abstract. The study reveals the views of Charles Taze Russell, founder of the Watchtower Society, on the concept of God's kingdom. It has been found out that the statements according to which the Kingdom of God is the church or the influence of grace on the human heart, Russell considered only partially correct. It is determined that, to a greater extent, he considered the nature of God's kingdom through the prism of interpreting the book of the prophet Daniel as a "fifth world empire" that will replace human governments and will dominate the entire earth. It is noted that, according to Russell, the ideal form of government of this Kingdom is a republic, which, however, can only be realized in a perfect society. That is why, due to the imperfection of human nature, the initial stage of the Kingdom, the Millennial Reign of Jesus Christ, will not have a republican, but a monarchical form. It was stated that the administration of the government in the Millennial Kingdom will consist of two parts: heavenly and earthly. It is described who will belong to the first and second parts of this government, as well as their functions in order to bring sinful mankind to physical, mental and spiritual perfection.

Key words: republic, monarchy, Millennial Kingdom, heavenly government, Ancient Worthies.

Актуальність теми дослідження. Чарльз Рассел (1852–1916) – релігійний діяч, засновник та перший президент Товариства Вартової Башти, засновник Міжнародного руху дослідників Біблії, автор великої кількості книг та статей. Концепція Божого царства була центральною у його писемних творах. Зокрема, найвідоміша шеститомна праця «Світанок Тисячоліття» описує надію на прихід Тисячолітнього царства як необхідного етапу для встановлення вічного Божого правління над землею. Щодо природи царства, то Рассел визнавав слушність поширеного в християнстві погляду, що церква може вважатися Божим царством, і діяльність цього царства полягає у впливі Божої благодаті на серця вірян. Однак він наголошував, що така позиція не може бути повною та всеохоплювальною [9, с. 282–283]. Тому пропонуємо дослідити концепцію царства Божого як «п'ятої світової імперії» у працях Чарльза Тейза Рассела, як прототип поєднання релігійних та політичних аспектів, а саме земного та небесного буттів.

Основні результати дослідження. На початку варто зазначити, що автор розглядав початок правління Божого Царства лише після настання Другого приходу Христа. Тому він вважав помилкою намагання створити подібність до Божого царства завдяки різноманітним союзам між релігійною та політичною владою, які мали місце впродовж століть історії християнства. «Царства цього світу» ніяким чином не можуть вважатися «царством нашого Господа», навіть коли їхні монархи претендували на божественне помазання на трон і називали себе Божими ставлениками [5, с. 137; 14, с. 1–2]. Також він вважав невчасними, марними та помилковими зусилля певних християнських кіл брати участь у політиці задля впровадження різноманітних реформ, навіть якщо вони були позитивними по своїй суті [13, с. 142; 15, с. 212].

Грунтуючись на пророчих видіннях 2 та 7 розділів книги Даниїла, Рассел описує Божу програму розвитку історії людства. Значною мірою ці біблійні розділи вплинули на його сприйняття природи Божого царства. Згідно з тлумаченнями тих видінь, він вбачає почергове постання та падіння царств, які досягали піку великої могутності. Ці держави Рассел називав «світовими імперіями», оскільки їхня влада простягалася на увесь тогочасний цивілізований світ. До них належали: Вавилонська, Мідо-Перська, Грецька та Римська імперії. Остання, на думку релігійного діяча, не зникла і представлена сьогодні у вигляді народів Європи. Кожній з цих імперій Рассел присвоює порядковий номер. Наприклад, Мідо-Персію він характеризує як «другу світову імперію». Однак у визначений Богом час, на зміну цим імперіям, встановлених людьми, на землі встановлюється Боже царство під керівництвом Ісуса Христа, тривалістю тисячу років. Саме воно і стане «п'ятою світовою імперією» [6, с. 238; 9, с. 253, 257, 260; 10, с. 76].

Рассел стверджує, що, згідно з першопочатковим Божим планом, від часу творіння світу суспільний лад на землі мусив мати форму республіки. При такому стані речей кожна людина була би правителем, існувала би соціальна рівність та не було б потреби в пануванні однієї людини над іншою. Кожен володів би достатніми здібностями та кваліфікацією для виконання усіх своїх обов'язків як для власного блага, так і для добра інших [9, с. 246]. Однак цей початковий божественний план був перерваний непослухом прабатьків, Адама і Єви. Автор визнає, що після скоєного непослуху первісна республіканська форма правління, хоч і є бажаною мрією, однак її неможливо втілити через спадкову фізичну та моральну недосконалість людства.

Ця обставина слугує причиною, чому Тисячолітнє царство Христа, початковий етап вічного Божого царства, матиме саме монархічну форму правління. Згідно з вченням Рассела, при настанні Тисячоліття мешканці землі все ще нестимуть в собі фізичну та моральну недосконалість. Ось чому метою царства Христа буде поступове приведення людства зі стану гріховної безпорадності до відновлення першопочаткової досконалості і гармонії з Богом, яку втратили Адам і Єва [7, с. 55]. І тільки після Тисячолітнього царства на землю знову повернеться «велика світова Республіка», де всі мешканці землі будуть царями, оскільки кожен матиме досконалість на всіх рівнях життя: моральному, фізичному та соціальному. Закон любові буде спонуканням кожного мотиву та вчинку, у повній згоді з Божественним

законом. Хоча автор і в такому випадку допускає, що за спільною згодою можуть бути створені певні правила соціального співжиття, які будуть спрямовані для загального блага [7, с. 55; 12, с. 46].

У Тисячолітньому царстві «Імператором Світу» буде Ісус Христос. Він отримав цю владу від Бога Єгови, хто завжди був і є «великим Імператором Всесвіту» [1, с. 6; 2, с. 190]. Царство Христа Рассел нерідко характеризує терміном «уряд», а саме: «досконалий уряд», «небесний уряд», «адміністрація уряду Месії» [9, с. 291, 295; 11, с. 62]. Таким чином релігійний лідер хоче вказати: керувати над землею Христос буде не один, а матиме для цього помічників. Уряд у Тисячолітньому царстві буде складатися з двох частин: небесної та земної. До небесної частини належить Цар Ісус Христос та вибрані 144 тисячі осіб, які за період свого земного життя стійко перенесли різноманітні випробування, поневір'яння та переслідування за віру впродовж християнської ери. Вони, подібно до Ісуса Христа, воскреснуть у прославлених духовних тілах та матимуть божественну природу. Тому ці вибрані є і назавжди залишаться невидимими для людських очей. Рассел цю групу називає «помазана громада», «тіло Христа», «мала отара» [3, с. 94; 8, с. 618].

До земної частини цього уряду належатимуть праведні люди, які жили на землі перед християнською ерою. Вони також своїм життям показали себе гідними перед Богом. До них належать згадані в книгах Старого Завіту праведники Авель, Авраам, Ісаак, Яків, Самуїл тощо. Рассел називає цю групу людей «старожитні гідні». Вони воскреснуть для життя на землі, і матимуть фізичне тіло, а не духовну природу, як «мала отара». Однак, на відміну від іншої частини людства, вони постануть з могил повністю досконалими, позбавлені будь-яких фізичних чи моральних вад. Вони виконуватимуть роль «князів усієї землі». Саме вони стануть каналом комунікації, посередниками між Небесною частиною Царства та усім людством. З небесного уряду старожитні гідні отримуватимуть справедливі та мудрі інструкції та вказівки, які передаватимуть людство на землі і терпеливо навчатимуть, як їх втілювати на практиці. А люди, піддані царства, завдяки вірі та послуху цим законам, протягом тисячі років зможуть досягти досконалості [8, с. 624–626; 9, с. 290–291]. Небесна на земна частина уряду п'ятої світової імперії матимуть чітко розподілені функції. Перша виконуватиме законодавчу та правову функцію, остання – виконавчу та правоохоронну. Також під керівництвом Небесного уряду задля виконання поставленої перед ним мети - приведення людства до досконалості - на землі буде впроваджено політичні, фінансові, соціальні та низка інших реформ [4, с. 1–2; 8, с. 620].

Висновки. Отже, підводячи підсумки вищенаведеного, зазначимо, що Чарльз Рассел в своїх працях намагався показати, що: Царство Боже на землі має настати не раніше Другого приходу Христа. Тому не варто очікувати у минулих та теперішніх союзах релігійної та політичної влади відображення встановлення цього царства. Царство Боже назване «п'ятою світовою імперією», оскільки стане керувати над землею після чотирьох імперій, створених людьми. Першопочатковий Божий план для людини є республіканська форма правління. Однак вона є неможливою у недосконалому

світі. Тисячолітнє царство Христа матиме вигляд монархії. Його метою буде приведення людства до фізичної та моральної досконалості. Уряд Тисячолітнього царства буде поділятися на дві частини: небесну та земну. Представниками цього уряду будуть вибрані Богом особи, які своєї життям довели вірність Йому. Небесна частина уряду виконуватиме законодавчу функцію, а земна – виконавчу.

Список використаних джерел:

1. Favor upon Favor. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1890. Vol. 9, no. 12. P. 6.
2. Immanuel's Kingdom Autocratic. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1908. Vol. 29, no. 12. P. 190.
3. Interesting Questions Answered. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1901. Vol. 22, no. 4. P. 94.
4. I Will Draw All unto Me. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1890. Vol. 11, no. 8. P. 1–2.
5. Modern Delusions. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1896. Vol. 17, no. 12. P. 137.
6. Overturned until He Come. *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1911. Vol. 32, no. 15. P. 238.
7. Parable of the Sheep and the Goats. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1893. Vol. 14, no. 3–4. P. 55.
8. Russell C. T. The Battle of Armageddon. Brooklyn, London : International Bible Students Association, 1923. 656 p.
9. Russell C. T. The Plan of Ages. Brooklyn, London : International Bible Students Association, 1923. 350 p.
10. Russell C. T. The Time Is at Hand. Brooklyn, London : International Bible Students Association, 1923. 366 p.
11. The Ancient Worthies. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1913. Vol. 34, no. 4. P. 62.
12. The King's Highway. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1895. Vol. 16, no. 4. P. 46.
13. The World's Hatred. *The Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1911. Vol. 32, no. 9. P. 142.
14. View from the Tower. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1884. Vol. 6, no. 4. P. 1–2.
15. Views from the Tower. *Zion's Watch Tower and Herald of Christ's Presence*. 1895. Vol. 16, no. 18. P. 212.

АНДРІЙ ШЕВЧУК

старший викладач

кафедри філософії, теології та історії церкви

Український гуманітарний інститут

E-Mail: a.shevchuk@ugi.edu.ua

[ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6328-6657](https://orcid.org/0000-0001-6328-6657)

м.Буча, Україна

МІСЦЕ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Анотація. У дослідженні відзначено, що в українських державних і приватних школах має місце концепт релігійної освіти. Підкреслено, що це є свідченням зацікавленості та орієнтації громадян України на виховання загальнолюдських та загальнохристиянських цінностей у дітей шкільного віку. Визначено, що, оскільки Україна є поліконфесійною країною, нова українська школа має потребу у створенні ширшого спектру предметів для збалансованого вивчення різних конфесійних відтінків. Окреслено, що подальше зростання кількості приватних шкіл із орієнтацією на християнські цінності створить платформу для зацікавлених батьків та помножить можливості у задоволенні потреб навчання дітей із врахуванням особливостей відповідного освітнього простору.

Ключові слова: релігійна освіта, нова українська школа, християнські цінності.

THE PLACE OF RELIGIONAL EDUCATION IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Abstract. The study notes that the concept of religious education takes place in Ukrainian public and private schools. It is emphasized that this is evidence of the interest and orientation of the citizens of Ukraine in the upbringing of universal and Christian values in school-age children. It has been established that since Ukraine is a multi-confessional country, that is why the new Ukrainian school needs to create a wider range of subjects for a balanced study of various confessional shades. The concept is outlined that the further growth in the number of private schools with a focus on Christian values will create a platform for interested parents and multiply the opportunities to meet the needs of children's education, taking into account the characteristics of the corresponding educational space.

Key words: religious education, new Ukrainian school, Christian values.

Актуальність теми дослідження. Україна відчуває істотні зміни у переосмисленні місця релігійного навчання в освітній площині, незважаючи на те, що є світською державою згідно з Конституцією. Сучасна ситуація сформувалася в результаті важких і контраверсійних процесів, які відбувалися, починаючи із часу отримання незалежності, і набули логічного завершення в прийнятті у червні 2015 року законопроекту №1447, який надав право релігійним організаціям бути засновниками закладів освіти різного рівня. Згадана постанова надала можливість зацікавленим батькам навчати і виховувати своїх дітей відповідно до їхніх релігійних переконань. Проте втілення цього закону на практиці відбувається складно. Це пов'язано із агресією Російської Федерації, що вплинула на всі сторони суспільного життя. Зміна парадигми свідомості громадян також призвела до виникнення дискусійних питань. Статус країни, в якій школа відділена від держави, забезпечує конституційне право тих батьків, які не вважають за необхідне виховувати у своїх дітей християнські цінності. Таким чином, їхні нащадки здобувають освіту в державних школах, які мають бути вільними від впливу будь-якої релігійної деномінації. Надання релігійної освіти може відбуватися в таких основних напрямках: проведення релігійних навчань під час недільних

(суботніх) богослужінь, діяльність тих закладів освіти, засновниками яких є релігійні організації; введення в освітню програму державних шкіл предметів релігійного спрямування. У контексті цього дослідження хочемо звернути увагу на два останні напрямки, відзначаючи їхні сильні та слабкі сторони.

Основні результати дослідження. Беручи до уваги виникнення нових шкіл, засновниками яких є релігійні деномінації, відзначаємо позитивну тенденцію щодо збільшення їхньої кількості. Насамперед це стосується передвоєнного періоду, адже повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну негативно вплинуло на економічний стан нашої країни та фінансові можливості її громадян. У результаті спроможність батьків оплачувати освітні послуги приватних закладів освіти різко знизилася. Цей фактор часто приводить до того, що вони переводять своїх дітей до державних шкіл, навчання в яких відбувається на безоплатній основі. Таким чином ускладнюється діяльність недержавних закладів освіти. Слід також зазначити, що велика частина учнів приватних шкіл наразі знаходиться за кордоном в очікуванні завершення бойових дій на території нашої держави. Такі неприємні тенденції, які водночас стосуються закладів освіти різного типу (приватних і державних), впливають на розвиток релігійної освіти в нашій державі [1].

Слід відзначити, що приватні школи є одним із продуктивних способів забезпечення конституційного права батьків із релігійним світоглядом, що полягає в навчанні дітей згідно з їхньою конфесійною традицією. Адже учнями тих приватних шкіл, які працюють під патронатом релігійної організації, як правило, є діти представників певної конфесії, яка стала засновником закладу освіти, або сімей, які цінують релігійну освіту і вбачають позитивним навчання в контексті виховання загальнолюдських чи загальнохристиянських цінностей. Як правило, в таких школах (дитсадках, закладах вищої освіти) не виникає питань чи дискусій щодо релігійної освіти, адже перебування здобувачів освіти у стінах закладу є свідомим вибором батьків чи студентів [2].

Чого не можна сказати про заклади освіти державної власності, в яких свідоглядне розмаїття батьків є набагато ширшим, тому простір для виникнення дискусії - більшим. Як зазначає Юрій Решетніков, заступник голови Громадської ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при МОН України, в довоєнний період релігійне навчання охоплювало 603 800 учнів різних класів та відбувалося за рахунок таких курсів, як «Основи християнської етики», «Біблійна історія і християнська етика», «Християнське етика в українській культурі» та ін., а також завдяки наявності авторських курсів та регіональних програм, які пройшли експертну оцінку та отримали гриф від Міністерства освіти та науки України. Такі курси, як правило, є факультативними, і тому право вибору цих предметів належить батькам, які мають написати відповідне звернення на ім'я директора закладу освіти.

Таким чином, МОН України приділяє значну увагу вивченню курсів духовно-морального спрямування, оскільки це сприяє формуванню у дітей традиційних для України християнських цінностей: істини, благочестя, добра,

краси, гідності, честі, совісті тощо. Проте навіть у західних областях України, де рівень релігійної освіченості є традиційно вищим, існує досить багато дискусій щодо такої практики, адже українське суспільство має ознаки поліконфесійності. Тому відомі випадки, коли батьки українських школярів створювали петиції про відміну викладання «Християнської етики», які отримували необхідну підтримку від тих, хто вважає таку практику дискримінаційною щодо дітей, які виховуються в сім'ях інших християнських традицій чи нерелігійних родин. Тому можна погодитися із думкою, що питання релігійної освіти в школі традиційно розділяє українське суспільство на опонентів, які вважають подібну практику порушенням їхніх конституційних прав, та прихильників викладання предметів релігійного спрямування на постійній основі для виховання духовності в громадян України [3].

Для пошуку відповідей на поставлені запитання актуальним є звернення до досвіду тих країн, які мають значний і позитивний досвід взаємостосунків держави та церкви в сфері освіти [4]. Приміром, у Німеччині вивчення релігії гарантоване державою, і кожен учень має можливість отримувати релігійні студії відповідно до своїх переконань, чи вибрати замість релігійного уроку предмет з етики або філософії. У Фінляндії, освіта якої є сьогодні предметом досліджень для багатьох науковців, вивчення релігії є обов'язковим для всіх шкіл, а у католицькій Польщі релігія та етика подаються згідно з вибором учнів чи їхніх батьків. Окремо слід згадати про досвід релігійної освіти в Австралії, де є високий відсоток приватних шкіл, більшість із яких створені релігійними організаціями [5].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, відзначаємо, що релігійна освіта присутня в українських державних і приватних школах, що є свідченням зацікавленості батьків у вихованні в дітей загальнолюдських та загальнохристиянських цінностей. Проте, враховуючи поліконфесійний характер нашого суспільства, українська державна школа має потребу в більшій кількості навчальних курсів із різною мірою конфесійних відтінків чи без них, а подальше зростання кількості приватних шкіл релігійного спрямування створить для зацікавлених батьків можливість задовольняти потреби в релігійному навчанні їхніх дітей, враховуючи особливості відповідного освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. Учитель от бога: как в украинских школах преподают религию и кому это нужно. *Освіта нова*. 2017. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/932-uchytel-ot-boha-kak-v-ukraynskykh-shkolakh-prepodaiut-relyhyiu-y-komu-eto-nuzhno>.
2. Кришмарел В. Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст. *Релігія в Україні*. 2014. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/26179-religijna-osvita-v-derzhavnix-shkolax-yeuropejskij-ta-ukrayinskij-kontekst.html>.
3. Панасенко О. Основні тенденції розвитку релігійної освіти в Україні (на прикладі православ'я). *Філософія освіти*. 2012. № 1-2. С. 273–304.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovni-tendentsiyi-rozvitku-religiynoyi-osviti-v-ukrayini-na-prikladi-pravoslav-ya>.

4. Мельничук О. Релігійна освіта та публічне адміністрування: точки дотику та адміністративно-правове забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 254–257.

5. Азаренкова А. Релігійна освіта в сучасній школі України. 2015.
URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83161/1/Azarenkova_Relihiina_osvita.pdf;jsessionid=D7FC03B92607678BD6D4A53F509DE17D.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ

ЗБІРНИК ДОПОВІДЕЙ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«Церква на шляху до формування богослов'я нації та громадянства»

16–17 вересня 2022 року

Відповідальні за випуск наукового видання
Валентина Куриляк, Марина Ашихміна та Олександр Гейченко

Верстка – Роман Орловський
Видавничий редактор – к.філол.н., доцент Світлана Романчук

Підп. до друку 25.04.23. Формат 60x84/16
Папір офс. Гарнітура Arial. Друк офс. Замовлення №195
Друк. арк. 15,19. Обл.–вид. арк. 14,89. Тираж 200 прим.

Видавничий центр науково–організаційного відділу
Українського гуманітарного інституту
08293, Київська обл., м. Буча, вул. Інститутська, 14,
e-mail: conference@ugi.edu.ua

Поліграфія
Видавництво «Міленіум»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел./факс 222–74–35
E-mail: milenium_ofis @ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ

08292 Київська обл.,
м. Буча, вул. Інститутська, 14
conference@ugi.edu.ua
www.ugi.edu.ua